

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “บทบาททางสังคมของเสาหาบียาตในสมัยนบีหมัมมัด ﷺ กับการประยุกต์ใช้กับสตรีไทยมุสลิมในสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการทบทวนวรรณกรรม โดยศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้เรียบเรียงไว้ตามลำดับ ดังนี้

2.1 ความหมาย แนวคิดและทฤษฎีบทบาท

2.1.1 ความหมายของบทบาท

2.1.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรีมุสลิม

2.2 มโนทัศน์อัลกุรอานเกี่ยวกับบทบาทสตรี

2.3 เสาหาบะฮ์

2.3.1 นิยามเสาหาบะฮ์

2.3.2 จำนวนและลำดับชั้นของเสาหาบะฮ์

2.3.3 ความเป็นอะดาละฮ์ของเสาหาบะฮ์

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสี่เราะฮ์

2.4.1 นิยามและกรอบเนื้อหาสี่เราะฮ์

2.4.2 ความสำคัญของสี่เราะฮ์

2.4.3 วิวัฒนาการศาสตร์สี่เราะฮ์

2.4.4 แหล่งข้อมูลของสี่เราะฮ์

2.4.5 ระเบียบวิธีการตรวจสอบรายงานสี่เราะฮ์

2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมาย แนวคิดและทฤษฎีบทบาท

2.1.1 ความหมายของบทบาท (Role)

คำว่า “บทบาท” ตรงกับคำว่า “Role” ในภาษาอังกฤษซึ่งพจนานุกรม ออกซฟอร์ด ให้ความหมายว่า หน้าที่หรือตำแหน่งที่บุคคลดำรงอยู่ หรือคาดหวังให้ดำรงอยู่ในองค์กร หรือในสังคม

หนึ่งๆ หรือในโครงสร้างความสัมพันธ์ใดความสัมพันธ์หนึ่ง (Hornby, 2000: 1109) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 ได้ให้ความหมายบทบาทไว้ดังนี้คือ การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 602) ในพจนานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา ได้นิยามบทบาทว่า หมายถึง หน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2532: 315)

จากการสำรวจงานเขียนของนักวิชาการของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมาพบว่า นักวิชาการไทยได้ให้นิยามคำว่า “บทบาท” ในลักษณะที่แตกต่างกันซึ่งสามารถสรุปได้เป็นสองความหมายใหญ่ๆ ดังนี้คือ

1. บทบาทหมายถึงสิทธิหรือหน้าที่ (อมรา พงศาพิชญ์, 2521; สงวน สุทธิเลิศอรุณ 2522; พัทยา สายหู 2538; สนธยา พลศรี, 2545) อมรา พงศาพิชญ์ (2521: 91-92) ได้ให้นิยามบทบาทว่า หมายถึง สิทธิหน้าที่ในการประพฤติปฏิบัติที่บุคคลหนึ่งมีต่อบุคคลหนึ่งในสังคมตามสถานภาพของตนเอง เช่น บทบาทของพ่อก็คือ ทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกให้เป็นคนดี และรู้จักทำมาหากิน และบทบาทของลูกก็คือ เคารพเชื่อฟังพ่อแม่และทำงาน ประพฤติตนเป็นคนดี ส่วนสนธยา พลศรี (2545: 125) ได้สรุปนิยามบทบาทว่า หมายถึง หน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพหรือตำแหน่ง ฐานะที่ตนดำรงอยู่ ในขณะที่พัทยา สายหู (2538: 69-80) ได้ให้ความหมายของบทบาทสรุปได้ว่าเป็นหน้าที่ของแต่ละสถานภาพ หรือตำแหน่งทางสังคมของแต่ละบุคคล สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2522: 47) ได้อธิบายความหมายของบทบาทเพิ่มเติมว่า เป็นสิทธิที่ก่อให้เกิดหน้าที่ตามมา ฉะนั้นมนุษย์ทุกคนที่ต้องการใช้สิทธิในด้านต่างๆ สิ่งที่จะตามมาก็คือ หน้าที่ โดยจะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามนัยของสิทธิที่ได้รับ บรรดาสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกในสังคมจะต้องถือปฏิบัติก็คือ บทบาทนั่นเอง และ สงวน สุทธิเลิศ (2522: 48) ได้อธิบายอีกว่า ตำแหน่งเป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ เพราะตำแหน่งก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ และตำแหน่งก่อให้เกิดบทบาท ฉะนั้นบทบาทก็เป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่

2. บทบาทหมายถึง ความมุ่งหวัง พฤติกรรมอันพึงคาดหวัง หรือพฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ (ภิญโญ สาธร, 2526; อุทัย หิรัญโต, 2526; วัชรวิภา คลายนาท, 2530; พระมหาสนอง ปัจโจปการี, 2553) ภิญโญ สาธร (2526: 304) กล่าวถึงนิยามบทบาทว่า หมายถึง ความมุ่งหวัง (Expectation) ที่บุคคลในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ควรแสดงพฤติกรรมออกมาในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งตามที่เขาดำรงตำแหน่งนั้นๆ และบทบาท (Role) จะควบคู่กับตำแหน่ง (Position) ที่บุคคลดำรงอยู่ตลอดไป ส่วนอุทัย หิรัญโต (2526: 197-198) ได้อธิบายคำว่าบทบาทคือ หน้าที่ (Function) หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหวัง (Expected Behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่งๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าวโดยปรกติเป็นสิ่งที่กลุ่ม วัฒนธรรมของกลุ่ม หรือ

สังคมนั้นกำหนดขึ้น ดังนั้นบทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งที่พึงมีต่อบุคคลอื่นในสถานะอีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียวกัน เช่น แพทย์ย่อมมีบทบาทในการรักษาพยาบาลคนไข้ แม้วิธีในการรักษาหรือการปฏิบัติต่อคนไข้จะผิดแผกแตกต่างกัน แต่แพทย์ต้องทำหน้าที่เป็นแพทย์ คือรักษาคคนไข้นั่นเอง และการที่แพทย์ต้องรักษาคคนไข้นี้เองคือ “บทบาท” ที่สังคมคาดหวังจากแพทย์ ซึ่งสอดคล้องกับนิยามที่วีชรา คลายนาท (2530: 50) และพระมหาสนอง ปัจโจปการี (2553: 78) ที่ได้นิยามบทบาทว่า เป็นแบบแผนพฤติกรรม หรือพฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ ซึ่งสังคมกำหนดและคาดหวังให้สมาชิกได้กระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่

เครช ครัทซ์ฟิลด์ และบอลดัชเชย์ (Krech, Crutchfield and Ballachey, 1962: 338 อ้างถึงใน รพีพรรณ สุวรรณรัฐ โชติ, 2530: 66) ได้ให้คำจำกัดความของบทบาทไว้ว่า เป็นแบบแผนของความ ต้องการ เป้าหมาย ความเชื่อ ความรู้สึก ทศนคติ คุณค่าและการกระทำที่สมาชิกในสังคมคาดหวังว่า ควรจะเป็นไปตามลักษณะของชนิดตำแหน่งที่มีอยู่ หรืออาจกล่าวสั้นๆ ว่า บทบาทก็คือ พฤติกรรม ที่คาดหวังว่าบุคคลที่อยู่ในสถานภาพนั้นควรจะประพฤติหรือปฏิบัติ

ลิวินสัน (Levinson, 1971: 11) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการ คือ

1. บทบาทหมายถึง ปทัสถาน (Norms) ความคาดหวัง (Expectation) ข้อห้าม (Taboos) ความรับผิดชอบ (Responsibilities) และอื่นๆ ที่มีลักษณะในตนเองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้
2. บทบาทหมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้นๆ
3. บทบาทหมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวทางที่บุคคลพึงกระทำเมื่อได้ดำรงตำแหน่งนั้นๆ เพื่อให้สังคมเป็นปกติ

ไทเลอร์และคณะ (Taylor et al., 1987: 88) ได้นิยามบทบาทว่า หมายถึง ความคาดหวังต่อพฤติกรรมที่มีต่อสถานภาพหนึ่ง ซึ่งคาดหวังว่าบุคคลหนึ่งนั้นควรจะประพฤติปฏิบัติ ควรที่จะคิด หรือควรที่จะมีความรู้สึกนึกคิดสอดคล้องกับสถานภาพที่กำหนดโดยสังคมและกำหนดโดยการ เรียนรู้ของปัจเจกชนผ่านกระบวนการทางสังคม

ชาร์อน (Charon, 1991: 158) ได้อธิบายความหมายของปทัสถานและบทบาทว่า เมื่อบุคคลได้ครอบครองตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งที่มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เขาย่อมจะถูกคาดหวังให้แสดงพฤติกรรมตามตำแหน่งที่ครอบครองไว้ ความคาดหวังดังกล่าวนี้เรียกว่าปทัสถาน (Norm) และชุดของปทัสถาน (Set of Norms) ที่กำหนดตำแหน่งนี้เรียกว่า “บทบาท”

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น พอสรุปได้ว่า “บทบาท” คือแบบแผนของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ โดยมีฐานะ ตำแหน่งหรือสถานภาพเป็นตัวกำหนด ไม่ว่าจะเป็นสถานภาพทางเพศ สถานภาพทางอายุ หรือสถานภาพทางอาชีพ เป็นต้น แบบแผนดังกล่าวนี้มีความเกี่ยวข้องกับ ปทัสถาน (Norms) ค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีทางสังคมอย่างแนบแน่น บทบาทของบุคคลในสถานภาพหนึ่งย่อมไม่เหมือนกับบุคคลที่อยู่ในอีกสถานภาพหนึ่ง สถานภาพและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไปและไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ด้วยสถานภาพและบทบาททำให้บุคคล รู้จักรักษาสีทิวและหน้าที่ของตนเอง และมีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม ทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบและดำรงอยู่ในสังคมอย่างสันติสุข

2.1.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทส่วนใหญ่มักจะมาจากแนวคิดทางสังคมวิทยาและจิตวิทยา นักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทไว้หลายประการ ซึ่งสามารถนำเสนอพอสังเขปได้ดังนี้

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2516: 30-31) ได้สรุปสาระสำคัญของบทบาทดังนี้

1. บทบาทมีประจำอยู่ในทุกสถานภาพของสังคม
2. วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดบทบาท
3. การที่บุคคลจะทราบบทบาทได้ต้องมีการอบรมสั่งสอนให้รู้ระเบียบของสังคม
4. บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้น ไม่นั่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกับบทบาทที่ควรจะเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริงๆ นั้นเป็นผลของปฏิกิริยาแห่งบุคลิกภาพของบุคคลที่ครองสถานภาพ ร่วมกับบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มาร่วมในพฤติกรรม และเครื่องกระตุ้นต่างๆ ที่มีอยู่ในเวลานั้นและสถานที่ที่เกิดการแสดงบทบาท

สงวน สุทธิเลิศอรุณ และคณะ (2522: 48-49) ได้อธิบายการสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทตามแนวคิดของเนเดล (Nadel) ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาท่านหนึ่งไว้ในรูปแบบของสมการดังนี้

$P = a, b, c, \dots n$ โดยที่ P หมายถึง บทบาท และ $a, b, c, \dots n$ หมายถึง ส่วนประกอบที่ส่งถึงพฤติกรรม

สำหรับส่วนประกอบที่ส่งถึงพฤติกรรมตามแนวคิดของเนเดล (Nadel) มี 3 ลักษณะดังต่อไปนี้คือ

1. ส่วนประกอบที่ส่งเสริมบทบาท (Peripheral Attributes) ได้แก่ บทบาทชนิดที่แม้จะขาดหายไป หรือมิได้แสดงบทบาทนั้นก็ไม่ได้ทำให้บทบาทนั้นต้องผิดไป เช่น ครูเขียนกระดานดำแล้วล้างมือโดยทันที หรือจะไม่ได้ล้างมือทันที ก็มีได้ทำให้บทบทของครูผิดไป

2. ส่วนประกอบที่มีเป็นผลสำคัญต่อบทบาทและจะขาดมิได้ (Required Attributes) ได้แก่ ส่วนของบทบาทที่สำคัญ ถ้าขาดส่วนสำคัญของบทบาทในส่วนนี้แล้วจะทำให้บทบาทของตำแหน่ง ผิดไป เช่น บุคคลที่สวมบทบาทของตำแหน่งครู แต่ไม่ยอมสอนหนังสือ เพราะชอบทำงานด้านธุรการ จึงเป็นครูโดยตำแหน่งเท่านั้น ไม่อาจจะเรียกว่าเป็นครูที่สมบูรณ์ได้ เพราะไม่ได้แสดงบทบาทที่สำคัญ คือ บทบาทในการสอน

3. ส่วนประกอบที่เป็นไปตามกฎหมาย และข้อบังคับที่ปรากฏอย่างชัดเจน (Legitimizing or Pivotal Attributes) ได้แก่ ส่วนของบทบาทตามที่ข้อบังคับและกฎหมายกำหนดให้กระทำหรือปฏิบัติ ถ้าบุคคลที่สวมบทบาทตามตำแหน่งไม่ปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบข้อบังคับอย่างชัดเจนแล้ว ถือว่าบุคคลนั้นมิได้แสดงบทบาทในตำแหน่งนั้น เช่น กฎหมายกำหนดว่า ครูคือผู้สอนประจำในสถานศึกษาและได้รับเงินเดือนเป็นประจำทุกเดือน แต่นาย ก เป็นผู้สอนพิเศษในสถานศึกษาและมีได้รับเงินเดือนประจำ กรณีดังกล่าวก็ถือว่า นาย ก มิได้เป็นครูตามที่กฎหมายกำหนด

สงวน สุทธิเลิศอรุณ และคณะ (2522: 48) กล่าวอีกว่า การที่บุคคลผู้สวมบทบาทจะแสดงบทบาทได้ดีสมกับบทบาทหรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการดังนี้ คือ

1. วัฒนธรรมประเพณีและความปรารถนาของสังคมที่เกี่ยวข้อง
2. ลักษณะเฉพาะของสังคม
3. บุคลิกภาพและความจำเป็นของผู้แสดง

ทิตยา สุวรรณชฎ (2527: 43-44) ได้แบ่งบทบาทออกเป็น 2 ลักษณะดังนี้คือ

1. บทบาทตามอุดมคติ (Ideal Role) ซึ่งหมายถึง บทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมควรปฏิบัติ

2. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Actual Role) ซึ่งหมายถึง บทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมควรปฏิบัติจริง และบทบาทที่ปฏิบัติจริงนั้นเกิดขึ้นจากผลรวมของสิ่งต่อไปนี้

- 2.1 บทบาทตามอุดมคติ
- 2.2 บุคลิกภาพของผู้ดำรงตำแหน่ง
- 2.3 อารมณ์ขณะแสดงบทบาทและอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่
- 2.4 ปฏิกริยาของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ทิตยา สุวรรณชฎ กล่าวสรุปถึงบทบาททางสังคมว่า วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี (Culture and Tradition) ในสังคมนั้นๆ มีส่วนสำคัญในการกำหนดฐานะตำแหน่งและบทบาทที่ควรจะเป็นในสังคมนั้นๆ และบทบาทที่ควรจะเป็นนั้น ไม่น่าอนเสมว่าจะเหมือนกับพฤติกรรมจริงของคนที่ครองฐานะตำแหน่งนั้นๆ เพราะพฤติกรรมจริงนั้นเป็นผลของปฏิกริยาของ

คนที่ครองฐานะตำแหน่งที่มีต่อบทบาทที่ควรจะเป็น บุคลิกภาพของตนเองและบุคลิกภาพของผู้อื่น เข้ามาร่วมในพฤติกรรม อีกทั้งเครื่องกระตุ้นที่มีอยู่ในเวลานั้นและสถานที่เกิดการติดต่อทางสังคมก็มีผลต่อพฤติกรรมจริงด้วย

ในขณะที่งานจังก์ อดิวัตนลิตธิ และคณะ (2532: 45-46) ได้แบ่งลักษณะของบทบาทออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่บทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมายหรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพหนึ่งๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้น

2. บทบาทตามที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ จะคาดคิดด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ย่อมเกี่ยวข้องกับทัศนคติ ค่านิยมหรือบุคลิกภาพและประสบการณ์ของบุคคลแต่ละคน

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual/ Enacted Role) ได้แก่การกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาทหนึ่งๆ อาจเป็นสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น การกดดันของกลุ่มต่างๆ ดังนั้นบทบาทที่ทำจริงๆ จึงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้ สถานภาพจึงเป็นโครงสร้างหรือกรอบที่กำหนดให้บุคคลแสดงบทบาทแตกต่างกันได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็มีแนวทางเป็นมาตรฐานให้กระทำอยู่ในขอบเขตที่สังคมยอมรับได้

นอกจากนี้งานจังก์ อดิวัตนลิตธิและคณะ (2532: 67) ได้อธิบายถึงทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ว่าเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงพฤติกรรมทางสังคมที่บุคคลแสดงต่อกันว่าเป็นการแสดงบทบาทตามที่สังคมกำหนด ทำนองเดียวกับการแสดงละครตามบท (Script) “บท” ดังกล่าวก็คือสถานภาพและบรรทัดฐานนั่นเอง บุคคลในสังคมมีสถานภาพต่างๆ มากมายและถูกคาดหวังจากคนอื่นให้แสดงบทบาทตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่ ส่วนบรรทัดฐานหรือความคาดหวังของสังคมก็มีหลายระดับ ตั้งแต่การบังคับให้ต้องกระทำหรือห้ามกระทำ จนถึงการคาดหวังว่าควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ นอกจากสังคมคาดหวังให้บุคคลแสดงบทบาทแล้วยังมีกลไกสำหรับควบคุมบังคับให้บุคคลยึดถือบรรทัดฐานด้วยการลงโทษโดยวิธีต่างๆ

ณรงค์ เสงี่ยมประชา (2541: 150-151) ได้รวบรวมสาเหตุของการเกิดความเครียดในบทบาท (Role Strain) ไว้ดังนี้

1. บุคคลได้รับบทบาทใหม่ที่ไม่สอดคล้องกับบทบาทเดิม
2. บุคคลมีบทบาทมากมายแต่มีความจำเป็นต้องเลือกแสดงเพียงบทบาทเดียว

3. การคาดหวังในบทบาทไม่ลงรอยกัน
4. การขาดความเข้าใจในบทบาทที่แสดงว่าต้องทำอะไร มีขอบเขตหน้าที่ รับผิดชอบแค่ไหน
5. บทบาทที่ได้รับไม่สอดคล้องกับบุคลิกภาพ
6. บทบาทที่แสดงไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม
7. การเปลี่ยนแปลงบทบาทบ่อยเกินไป
8. เกิดช่องว่างระหว่างบทบาท

สนธยา พลศรี (2545: 94) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของจาคอบ โมเรโน (Jacob Moreno) นักทฤษฎีชาวอเมริกันว่า องค์การสังคมจะประกอบด้วยเครือข่ายของบทบาทจำนวนหนึ่ง (Network of Roles) ซึ่งเป็นตัวบังคับและให้แนวทางแก่การกระทำต่างๆ บทบาทเหล่านี้มี 3 ประเภทคือ

1. บทบาทเกี่ยวกับความต้องการจำเป็นทางชีวภาพ (Psychosomatic Role) เป็นบทบาทที่ผู้แสดงไม่รู้ตัวแต่ปฏิบัติตามเงื่อนไขของสังคม
2. บทบาทตามสภาพสังคม (Psychodramatic Role) เป็นบทบาทที่บุคคลแสดงตามความคาดหวังของสภาพสังคมเฉพาะ
3. บทบาททางสังคม (Social Role) เป็นบทบาทที่บุคคลแสดงตามความคาดหวังทั่วไปของสังคม

สนธยา พลศรี (2545: 125) ได้กล่าวถึงบทบาทอีกว่าเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ทำให้คนที่อยู่ร่วมกันสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระบบเรียบร้อย บุคคลจะมีสถานภาพและบทบาทหลายสถานภาพและแตกต่างกันออกไป

พระมหาสนอง ปัจโจปการี (2553: 79) ได้ประมวลประโยชน์ของสถานภาพและบทบาทไว้ดังนี้

1. ทำให้สมาชิกในสังคมรู้ถึงฐานะของกันและกัน สามารถปฏิบัติต่อกันได้อย่างถูกต้อง
2. ทำให้แต่ละบุคคลรู้จักหน้าที่และมีความรับผิดชอบ
3. ทำให้สังคมมีความเป็นระบบ เพราะสมาชิกใหม่ในสังคมปฏิบัติตามหน้าที่ของตน
4. ทำให้สังคมแบ่งหน้าที่ระหว่างสมาชิก ทำงานตามความถนัดและความสามารถ

ฮิลการ์ด (Hilgard, 1962: 481-482) นักจิตวิทยาได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทว่าเป็นการอธิบายบุคลิกภาพของบุคคลตามพฤติกรรมที่ถูกคาดหวังต่างๆ ที่สังคมได้กำหนดไว้แก่เขาในบทบาทของความเป็นเด็ก บทบาทของความเป็นพ่อแม่ บทบาทของความเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง บทบาทของความเป็นกรรมกร หรือบทบาทของความเป็นพลเมือง เป็นต้น ทฤษฎีบทบาทนี้มีความสัมพันธ์

ใกล้เคียงกับทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theories) ซึ่งมีข้อสันนิษฐานร่วมกันคือ สภาพของบุคคลสามารถปรับเปลี่ยนได้เพียงพอที่จะรองรับความเหมาะสมกับบทบาทที่หลากหลายแต่ทั้งสองทฤษฎีมีจุดเน้นที่ต่างกันกล่าวคือ ทฤษฎีการเรียนรู้กล่าวว่า ความต่อเนื่องของพฤติกรรมเกิดจากอุปนิสัยของบุคคล ในขณะที่ทฤษฎีบทบาทเห็นว่า ความต่อเนื่องของพฤติกรรมส่วนใหญ่เกิดจากความมั่นคงของบทบาทที่บุคคลครองอยู่ ดังนั้นความมั่นคงของโครงสร้างสังคมจึงมีความสำคัญต่อความยั่งยืนของอุปนิสัยของบุคคล

ฮิลการ์ด (Hilgard, 1962: 482) กล่าวอีกว่า พฤติกรรมของบุคคล (Role Behavior) ขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่สังคมกำหนดขึ้นเป็นประการแรก แม้แต่ในสังคมที่เรียบง่ายที่สุดอย่างน้อยจะต้องมีลักษณะตำแหน่ง 5 ประเภทดังนี้

1. ตำแหน่งทางอายุและเพศ
2. ตำแหน่งทางอาชีพ
3. ตำแหน่งทางเกียรติศักดิ์ เช่น เจ้านาย ทาส เป็นต้น
4. ตำแหน่งในทางครอบครัว หรือสายตระกูล
5. ตำแหน่งในทางกลุ่มสมาคมที่มีความสนใจร่วมกัน

ฟิลด์แมน (Feldman, 1985: 16-17) ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทว่าเป็นทฤษฎีที่มีต้นกำเนิดมาจากนักสังคมวิทยา และปรากฏชัดที่สุดในสังคมตามธรรมชาติ ทฤษฎีนี้มีแนวคิดพื้นฐานว่า พฤติกรรมของบุคคลถูกกำหนดโดยบทบาทต่างๆ ที่สังคมได้มอบให้บุคคลถือปฏิบัติ นั้นหมายความว่าปัจจัยทางสังคมมีผลโดยตรงต่อบุคคลในอันที่จะประพฤติปฏิบัติอย่างไรในแต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ความหลากหลายของบทบาททำให้เกิดลักษณะพฤติกรรมที่สังคมยอมรับและคาดหวังที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น สังคมยอมรับได้หากนายแพทย์สั่งให้คนไข้ถอดเสื้อในขณะที่เขาปฏิบัติหน้าที่เป็นแพทย์ แต่สังคมอาจรับไม่ได้หากเขาใช้คำสั่งเดียวกันนี้กับผู้เล่นเทนนิสของเขาในขณะที่เขาเล่นเทนนิส ตามทฤษฎีบทบาทแล้ว พฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลจะเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับสถานการณ์หนึ่งๆ นั้นขึ้นอยู่กับบทบาทที่บุคคลครองอยู่ในเวลานั้น การเปลี่ยนแปลงบทบาทของบุคคลจึงมีความสำคัญมาก เพราะแต่ละบทบาทมีความเกี่ยวข้องกับชุดของความคาดหวัง ในอันที่จะชี้ว่าพฤติกรรมอย่างไรเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมและรับได้ในแต่ละบทบาทนั้นๆ

อิบบะฮ์ รออุฟ อิชซัต (Izzat, 1997: 60-61) นักวิชาการมุสลิมสมัยใหม่ท่านหนึ่งได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทว่าเป็นทฤษฎีที่กำเนิดและพัฒนาขึ้นในกรอบของสังคมวิทยาตะวันตก แต่ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในศาสตร์อื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านจิตวิทยา หรือรัฐศาสตร์ ด้วยเหตุนี้กรอบความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทจึงค่อนข้างจำกัดเมื่อถูกนำมาใช้กับศาสตร์อื่นๆ แม้ว่าทฤษฎีบทบาทใน

ทัศนะทางวิชาการมีความแตกต่างกันในกรอบความเข้าใจและการนำไปใช้ แต่อย่างไรก็ตามทฤษฎีนี้เกิดขึ้นบนพื้นฐานจากการศึกษาพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลและความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลกับชีวิตจริงในสังคม ทฤษฎีบทบาทนี้กำเนิดขึ้นภายใต้ข้อสันนิษฐาน 5 ประการที่เห็นพ้องต้องกันทั่วไปของบรรดานักสังคมวิทยา ดังนี้

1. พฤติกรรมบางอย่างอาจถือว่าเป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์สำหรับกลุ่มคนในสิ่งแวดล้อมเฉพาะนั้นๆ
2. โดยทั่วไปบทบาทจะมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคลเฉพาะที่อยู่ในบริบทเดียวกัน
3. โดยส่วนใหญ่บุคคลจะรับรู้ถึงบทบาทของตน แต่อย่างไรก็ตามบทบาทจะถูกจำกัดด้วยความรู้ของบุคคลที่มีต่อบทบาทนั้นๆ
4. บทบาทบางอย่างจะดำเนินอยู่เรื่อยไปด้วยสาเหตุด้านหนึ่งมาจากปัจจัยบางประการ ส่วนอีกด้านหนึ่งมาจากสาเหตุของความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมที่กว้างขึ้น
5. บุคคลจะต้องมีความคุ้นเคยกับบทบาทที่ตนจะต้องแสดง

เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีต่างๆ ที่กล่าวถึงเรื่องบทบาททั้งหมดข้างต้นสรุปได้ว่า บทบาทต่างๆ ถูกกำหนดควบคู่กับสถานภาพ สถานภาพและบทบาทเป็นแบบฉบับที่หล่อหลอมพฤติกรรมหรือการประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับบุคคลอื่นๆ ในสังคม แม้ว่าบุคคลจะมีความแตกต่างกันในด้านสถานภาพและบทบาทก็ตาม (สนธยา พลศรี, 2545: 126) การมีสถานภาพไม่จำเป็นต้องมีบทบาทเสมอไป และในทำนองเดียวกันบุคคลอาจมีบทบาทโดยไม่ต้องมีสถานภาพก็ได้ (รพีพรรณ สุวรรณวิสุทธิ์, 2530: 69) ผู้ที่อยู่ในสถานภาพหนึ่งมักต้องแสดงบทบาทตอบสนองคนหลายกลุ่ม สถานภาพหนึ่งๆ จึงมีบทบาทหลายด้าน ซึ่งเรียกว่า ชุดของบทบาท (Role Set) (จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, 2532: 46) การแสดงบทบาทหลายด้านในเวลาเดียวกันนั้นอาจทำให้เกิดความตึงเครียด ความอึดอัดคับข้องใจได้และทำให้เกิดความขัดแย้งทางบทบาท (Role Conflict) ขึ้น (สนธยา พลศรี, 2545: 125) พฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลจะเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมกับสถานการณ์หนึ่งๆ นั้นขึ้นอยู่กับสถานภาพและบทบาทที่บุคคลครองอยู่ในเวลานั้น

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทสตรีมุสลิม

ญามัล เอ บาดาวีย์ (Badawi, 1980: 8-17) ได้กล่าวถึงสถานภาพและบทบาทของสตรีในกรอบแนวคิดของศาสนาอิสลามไว้ 4 ด้าน ซึ่งสรุปได้ดังนี้ คือ

1. ด้านจิตวิญญาณ (Spiritual Aspect) กล่าวคือ ทั้งเพศชายและเพศหญิงมีสิทธิและความรับผิดชอบเท่าเทียมกันในสายตาของพระเจ้า ทั้งสองจะต้องรับผิดชอบในการกิจศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน และทั้งสองจะได้รับการตอบแทนในกรรมที่กระทำไว้ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว

2. ด้านสังคม (Social Aspect) กล่าวคือ ศาสนาอิสลามได้ปกป้องและยกย่องเกียรติสตรีในสถานะภาพต่างๆ ทั้งในสถานะที่เป็นบุตรสาว ภรรยา และมารดา ครอบครัวจะต้องให้การดูแลต่อบุตรสาวอย่างเป็นธรรม การศึกษาไม่เพียงแต่เป็นสิทธิหากแต่เป็นความรับผิดชอบทั้งชายและหญิง การแต่งงานไม่ใช่เป็นการตอบสนองทางอารมณ์ของเพศชายเท่านั้น หากแต่เป็นความรัก ความเมตตาและความสงบร่วมกันทั้งสองเพศ นอกจากนี้การเข้าไปมีส่วนร่วมของสตรีในสังคมจะต้องไม่กระทบต่อความมั่นคงและความเข้มแข็งของครอบครัว

3. ด้านเศรษฐกิจ (Economic Aspect) กล่าวคือ กฎหมายอิสลามได้กำหนดสิทธิในทรัพย์สินของสตรีอย่างสมบูรณ์ทั้งก่อนและหลังแต่งงาน พวกนางมีสิทธิในการครอบครองและใช้ทรัพย์สินอย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้นางมีสิทธิที่จะทำงานในลักษณะงานที่เหมาะสมกับนาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานที่สังคมต้องอาศัยความชำนาญของพวกนาง แต่อย่างไรก็ตามบทบาทที่สำคัญที่สุดของพวกนางที่ไม่มีใครสามารถทำแทนได้ก็คือ บทบาทความเป็นแม่และความเป็นภรรยา

4. ด้านการเมือง (Political Aspect) กล่าวคือ สตรีมีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกับบุรุษ สตรีสามารถเข้าร่วมในกิจกรรมสาธารณะและสามารถเป็นผู้นำได้ ยกเว้นการเป็นผู้นำการละหมาดและผู้นำสูงสุดของรัฐ

อัฟซาลูร เราะห์มาน (Rahman, 1986: 1) ได้กล่าวถึงลักษณะธรรมชาติกับภารกิจของผู้หญิงไว้ว่า ด้วยเงื่อนไขทางร่างกายและจิตใจที่แตกต่างกันระหว่างเพศชายและเพศหญิง จึงมีเหตุผลอย่างยิ่งที่ภารกิจโดยทั่วไปของผู้หญิงควรจะเป็นกิจกรรมภายในบ้าน ในขณะที่ภารกิจของผู้ชายควรเป็นกิจกรรมนอกบ้าน ธรรมชาติในตัวผู้หญิงมีศักยภาพและความพร้อมในภารกิจภายในบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภารกิจดูแลเลี้ยงดูและให้การอบรมแก่ลูกๆ ซึ่งเป็นภารกิจที่สำคัญยิ่งเพราะเด็กคืออนาคตของชาติ โชคชะตาของประชาชาติในอนาคตจึงตกอยู่ในเงื้อมมือของผู้หญิง พวกนางรับผิดชอบในการสร้างประชาชาติในอนาคต ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ที่ยิ่งใหญ่ที่เต็มไปด้วยความยุ่งยากและความรับผิดชอบสูง หากพวกนางบกพร่องหรือละเลยต่อภารกิจดังกล่าวนี้ ย่อมก่อให้เกิดความหายนะแก่ชาติอย่างชนิดที่ไม่สามารถแก้ไขได้อย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้ผู้หญิงจะต้องทุ่มเทความตั้งใจอย่างจริงจังต่อภารกิจภายในบ้าน และอย่างปล่อยให้ภารกิจอื่นซึ่งเป็นภารกิจรองมาทำลายหรือมารบกวนภารกิจหลักเหล่านี้ แต่อย่างไรก็ตามสำหรับสตรีที่ไม่มีบุตรหรือไม่มีภารกิจในครอบครัว สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมอื่นๆ ที่จะบริการให้แก่สังคมในด้านต่างๆ ได้ ศาสนาอิสลามไม่ได้กีดกันพวกนางที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมรอบเท่าที่พวกนางยังอยู่ในกรอบของชะรีอะฮ์และสามารถรักษาเกียรติยศและความเป็นกุลสตรีของพวกนางได้

นอกจากนี้อัฟซาลูร เราะห์มาน (Rahman, 1986: 241-242) ได้กล่าวถึงสถานะภาพและบทบาทสตรีในอิสลามไว้ว่า ศาสนาอิสลามได้สถาปนาสถานะภาพและบทบาทของสตรีเพศอย่าง

ชัดเจนในทุกมิติของการดำรงชีวิตบนพื้นฐานความเท่าเทียมกันกับบุรุษเพศ ทั้งในด้านสังคม ศาสนา การเมือง เศรษฐกิจและการศึกษา การที่สตรีมีบทบาทที่ปฏิบัติจริงในทุกมิติของการดำรงชีวิตนั้น แสดงให้เห็นว่าทุกเพศมีความจำเป็นต่อกัน สังคมไม่สามารถดำรงอยู่ได้หากปราศจากความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของสตรี อับซาลูร เราะห์มาน (Rahman, 1986: 27) ได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างเพศชายและเพศหญิงว่า อันเนื่องจากในตัวของบุรุษเพศและสตรีเพศมีความแตกต่างทางกายภาพและชีวเคมี ดังนั้นการกำหนดคกฏเกณฑ์ต่างๆ ทางสังคมจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยดังกล่าวนี้อย่างจริงจัง

หะญี ไฟซอล บิน หะญี อูษมาน (Bin Haji Othman, 1993: 47-48) ได้กล่าวถึงบทบาทสตรีมุสลิมในอดีตว่าในทางประวัติศาสตร์ได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าท่านนบี ﷺ ได้รับรองการมีส่วนร่วมของสตรีในกิจกรรมทางสังคม-การเมือง (Socio-Political) ของอุมมะฮ์ นอกเหนือจากการเลี้ยงดูลูกอันเป็นบทบาทตามธรรมชาติของพวกนางแล้ว สตรียังได้แสดงบทบาทต่างๆ ทางสังคมอีกมากมาย ซึ่งบทบาทเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมของพวกนางในการสร้างอุมมะฮ์ ในทัศนะของอิสลามการแสดงบทบาททางสังคมของเพศหญิงและเพศชายอยู่บนพื้นฐานของการเติมเต็มความสมบูรณ์ของกันและกัน ไม่ใช่เป็นการแข่งขันหรือการแย่งชิงบทบาทของกันและกัน บทบาทบางอย่างในทางสังคมจำเป็นต้องอาศัยสตรีและในขณะที่บางอย่างจะต้องใช้พลังของบุรุษจึงจะสำเร็จบรรลุตามเป้าหมายได้ ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงของสังคมมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ยังจำเป็นต้องอาศัยพลังของสตรีในการขับเคลื่อนสังคม แม้กระทั่งการงานในครัวเรือน สามี-ภริยาก็จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในหลายกรณีภริยาไม่เพียงแต่มีบทบาทในการเลี้ยงดูลูกๆ ในบ้านเท่านั้น หากแต่พวกนางยังมีส่วนร่วมในการค้ำจุน ไขว่คว้าหารายได้จุนเจือครอบครัวเพื่อให้ครอบครัวมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น และนี่คือข้อเท็จจริงของชีวิตที่ปรากฏเรื่อยมาในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ แม้ว่าในทางชะรีอะฮ์อิสลามการหารายได้เข้าครอบครัวเป็นหน้าที่ของฝ่ายสามี แต่ก็ไม่น่าจะเป็นประเด็นข้อโต้แย้งที่จะห้ามไม่ให้ภริยามีส่วนช่วยทำให้ภาวะทางเศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น

นอกจากนี้บิน หะญี อูษมาน ได้กล่าวอีกว่า ศาสนาอิสลามไม่ได้ห้ามสตรีและบุรุษใช้สถานที่สาธารณะร่วมกัน เช่น มัสยิด ห้องเรียน ห้องทำงานในสำนักงานหรือในโรงงาน ตลาดสด หรือสถานียขนส่งสาธารณะ เป็นต้น ด้วยหลักการดังกล่าวนี้สตรีมุสลิมในยุคต้นของอิสลามได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม-เศรษฐกิจ (Socio-Economic) วัฒนธรรม (Cultural) และการเมือง (Political) ของอุมมะฮ์ (Bin Haji Othman, 1993: 50)

อิบบะฮ์ รออูฟ อิชซัต (Izzat, 1997: 210) ได้กล่าวถึงความเสมอภาคในบทบาททางสังคมของบุรุษและสตรีว่า แท้จริงแล้วศาสนาอิสลามไม่เคยแบ่งแยกระหว่างเพศชายและเพศหญิงในการรับผิดชอบในภารกิจทางสังคม มนุษย์ทั้งสองเพศนี้ต่างก็ต้องรับผิดชอบในการปกป้องศาสนาในมิติ

ต่างๆ ซึ่งแต่ละคนจะต้องแสดงบทบาทต่างๆ ที่สอดคล้องกับความสามารถของตนเองและเหมาะสมกับสภาพการณ์ทางสังคมในแต่ละยุคสมัย

อับดุลหะดีม อับ ชุกเกาะห์ ได้ทำวิจัยเรื่อง Tahrir al-Mar'ah Fi 'Asr al-Risalah (การปลดปล่อยสตรีในยุคสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ) ซึ่งได้สรุปเฉพาะในประเด็นการมีส่วนร่วมทางสังคมของสตรีมุสลิมในยุคสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ไว้ดังนี้ (Abū Shuqqah, 1999: 1/46-47)

1. เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าการอยู่แต่ในบ้านเรือนและใช้วิทยุบนนั้นเป็นเรื่องเฉพาะของบรรดาภริยาของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เท่านั้น และในขณะที่เดียวกันก็ปรากฏอย่างชัดเจนว่าบรรดาเศาะหาบียาตผู้ทรงเกียรติทั้งหลายไม่ได้ปฏิบัติตามภริยาของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ในประเด็นดังกล่าวนี้

2. สตรีมุสลิมในยุคสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมและบ่อยครั้งที่มีการพบปะกันกับกลุ่มบุรุษในทุกมิติของการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งในเรื่องสาธารณะทั่วไปหรือเรื่องเฉพาะส่วนตัว ทั้งนี้เพื่อสนองตอบความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยความยากลำบากและเพื่อให้เกิดความสะดวกแก่บรรดาสตรีทราชนทั้งที่เป็นหญิงและชาย

3. การมีส่วนร่วมของสตรีมุสลิมในทางสังคมนั้นไม่ได้กำหนดเงื่อนไขใดๆ นอกจากจะต้องมีศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงามบางประการที่มีลักษณะเพื่อการส่งเสริมไม่ใช่เพื่อการขัดขวาง

4. สตรีมุสลิมในยุคสมัยของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การเมืองและการประกอบอาชีพตามสภาพแวดล้อมและความจำเป็นในยุคสมัยนั้น สำหรับในกิจกรรมทางสังคมนั้น สตรีมุสลิมมีส่วนร่วมในหลายด้าน เช่น ด้านวัฒนธรรมและการศึกษา ด้านการส่งเสริมความดีและบริการแก่สังคม ด้านการสันตนาการที่ปลอดจากบาป เป็นต้น ส่วนในด้านการเมืองนั้น สตรีมุสลิมมีอุดมการณ์ความเชื่อ (อะกีดะฮ์) ที่แตกต่างกับความเชื่อของสังคมและผู้มีอำนาจในยุคนั้น พวกนางจึงถูกกดขี่และถูกทารุณกรรม จนต้องอพยพละทิ้งถิ่นกำเนิดเพื่อปกป้องรักษาอุดมการณ์ความเชื่อของพวกนางไว้ นอกจากนี้พวกนางได้ให้ความสนใจและให้ความสำคัญต่อความเป็นไปของสังคมส่วนรวม โดยที่พวกนางได้เสนอความเห็นในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเมือง และบางครั้งได้แสดงจุดยืนทางการเมืองที่ต่างมุมมองกัน และในด้านการประกอบอาชีพนั้นสตรีมุสลิมได้เข้ามีส่วนร่วมในอาชีพเกษตรกรรม ปศุสัตว์ งานหัตถกรรม งานบริหาร งานการแพทย์และพยาบาล งานบริการทำความสะอาด ตลอดจนงานแม่บ้าน เป็นต้น การประกอบอาชีพดังกล่าวนี้จะช่วยให้พวกนางในสองประการ ดังนี้คือ 1) ช่วยให้พวกนางมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งสำหรับตัวพวกนางเองและครอบครัว อันเนื่องจากสามีเสียชีวิต หรือไม่สามารถประกอบอาชีพได้ หรือสามีมีฐานะที่ยากจน 2) ช่วยให้พวกนางมีคุณภาพชีวิตที่สูงส่งและมีเกียรติมากขึ้น อันเนื่องจากรายได้จากการทำงานนั้นทำให้พวกนางสามารถที่จะบริจาคในหนทางของพระเจ้าได้

จากสภาพและเงื่อนไขทางสังคมในปัจจุบันนี้จะต้องให้สตรีมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การเมืองและการประกอบอาชีพมากขึ้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องนำกฎเกณฑ์และกรอบต่างๆ ของชะรีอะฮ์มากำหนดเงื่อนไขดังกล่าวนี้ตราจนถึงวันสุดท้ายของโลก

5. ผลจากการมีส่วนร่วมทางสังคมของสตรีมุสลิม ทำให้พวกนางเกิดความสำนึก มีการพัฒนาวิธีการคิดที่แหลมคมมากขึ้น และสามารถดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ที่มีคุณประโยชน์อีกมากมาย

นอกจากนี้ อับู ชุกเกาะห์ (Abū Shuqqah, 1997: 3/ 16-17) ได้กล่าวสรุปถึงบทบาทของสตรีอย่างน่าสนใจว่า พวกนางไม่ใช่มีบทบาทเพียงแค่สนองตอบอารมณ์ทางเพศของฝ่ายชายเท่านั้น หากแต่พวกนางสามารถแสดงบทบาทและดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ที่เหมาะสมกับศักยภาพของพวกนาง ซึ่งศักยภาพของแต่ละบุคคลนั้นย่อมไม่เท่ากัน ศักยภาพของสตรีในสังคมหนึ่งย่อมแตกต่างกันกับสตรีอีกในสังคมหนึ่ง เฉกเช่นเดียวกันศักยภาพของสตรีแต่ละคนจะแตกต่างกันระหว่างยุคหนึ่งกับสตรีอีกในยุคสมัยหนึ่ง ระหว่างสตรีที่แต่งงานแล้วกับสตรีที่เป็นโสด ระหว่างสตรีที่มีบุตรกับสตรีที่ไม่มีบุตร ระหว่างสตรีในสังคมชนบทกับสตรีในสังคมเมือง ตลอดจนศักยภาพของสตรีในอดีตกับสตรีในยุคปัจจุบัน

ยูซุฟ อัลก็อรฎอวีย (อัลก็อรฎอวีย, 2549: 49-50) ได้กล่าวถึงสิทธิสตรีในปัจจุบันว่า ส่วนหนึ่งของสิทธิสตรีก็คือการให้สตรีมีการศึกษาและการปฏิบัติเพื่อให้สตรีมีบทบาททางการเมืองและบทบาทในการพัฒนาประเทศ และในสนามการทำงานอื่นๆ อิสลามไม่ได้ขีดขวางห้ามปรามแต่ประการใดที่ผู้หญิงจะเข้ามามีบทบาทในชีวิตสาธารณะ อิสลามได้เชื้อเชิญให้ผู้หญิงมาสู่สนามเดียวกับผู้ชายในแวดวงต่างๆ ของชีวิตสาธารณะ ตราบเท่าที่พวกเธอยังยึดมั่นต่อเงื่อนไขต่างๆ ทางชะรีอะฮ์

อัลก็อรฎอวียได้กล่าวคำหามบางประเทศที่ขีดขวางสิทธิสตรีในทางการเมืองว่า ในประเทศอ่าวเปอร์เซียบางประเทศไม่ยอมให้ผู้หญิงมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ไม่ต้องไปกล่าวถึงเรื่องลงสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือของรัฐสภา เรื่องนี้ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของคำสอนอิสลามแม้แต่นิดเดียว นี่เป็นประเพณีท้องถิ่นที่เข้ามาครอบงำเหนือคำสอนอิสลาม (อัลก็อรฎอวีย, 2549: 67)

นอกจากนี้อัลก็อรฎอวียได้กล่าวถึงบทบาทสตรีในอดีตว่า ผู้หญิงได้มีบทบาทนับตั้งแต่เริ่มแรกประวัติศาสตร์อิสลาม พวกเธอได้มีส่วนร่วมในชัยชนะของงานอะฮ์วะฮ์ (การเผยแพร่) อิสลาม พวกเธอมีส่วนร่วมในการสร้างอารยธรรมอิสลาม ผู้หญิงได้มีส่วนร่วมทั้งสามของนางอพยพไปยังอบิสลิเนีย พวกเธออยู่กันที่นั่นจนถึงปีฮิจเราะฮ์ที่เจ็ด จึงได้จากอบิสลิเนียมาสู่นครมะดีนะฮ์ (อัลก็อรฎอวีย, 2549: 53)

เมอลานา อับดุล อะฮ์ลา อัลเมาคูดีย (อัลเมาคูดีย, 2549: 39-40) ได้กล่าวถึงบทบาทของสตรีมุสลิมในอดีตในคำปราศรัยตอนหนึ่งว่า เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เป็นพยานเพียงพอแล้วที่จะ

ยืนยันถึงความจริงที่ว่าผู้หญิงได้รับใช้อิสลามมากพอๆ กับผู้ชายทำ พวกนางต้องทนรับความยากลำบากและความโหดร้ายทุกชนิด และพวกนางไม่ลังเลใจเลยที่จะเสี่ยงชีวิตของตนเองเพื่ออิสลาม พวกนางได้เสียสละชีวิตของพวกนางและสิ่งทีนางครอบครองเพื่ออิสลาม พวกนางต้องตัดญาติขาดมิตรกับญาติสนิทของพวกนางเพื่ออพยพไปจากบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง ความเสียสละเหล่านี้ของบรรพชนของพวกท่านได้ปูทางเพื่อชัยชนะของอิสลามและมีอำนาจครอบครองโลก

นอกจากนี้อัลเมาดูดี (2549: 36) ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่จะต้องให้สตรีมีส่วนร่วมในทางสังคมว่า เป็นข้อเท็จจริงที่ว่า เราไม่อาจหลีกเลี่ยงการมีส่วนร่วมและความร่วมมือจากผู้หญิงเข้าในทุกขบวนการทางสังคม และสำหรับขบวนการอิสลามแล้ว การมีส่วนร่วมของพวกเธอย่อมมีความสำคัญเป็นพิเศษ

เมาลานา อบูล สะฮัน อะลี อันนัควีย (อันนัควีย, 2549: 27) ได้กล่าวถึงบทบาทของสตรีมุสลิมในการสร้างความรุ่งโรจน์ให้แก่อิสลามในอดีตว่า ประวัติศาสตร์ได้พบความรุ่งโรจน์ที่ได้รับการสนับสนุนจากผู้หญิงมุสลิม จากครูผู้อบรมที่เป็นผู้หญิง จากนักต่อสู้ผู้หญิงที่เข้ามาเป็นพยาบาลในสนามรบ จากนักวรรณกรรมและนักแต่งหนังสือที่เป็นผู้หญิง จากนักท่องจำอัลกุรอานผู้หญิง จากนักรายงานหะดีษที่เป็นผู้หญิง จากผู้หญิงที่สมถะและทรงความรู้ จากผู้หญิงที่ดีงามและมีเกียรติในสังคม พวกเราได้เก็บเกี่ยวประโยชน์จากพวกเธอ พวกเธอได้ดำรงตนเป็นแบบที่ดีและวางตัวเป็นแบบอย่างที่ดีงาม

ชะฮิร มุห์หมัด อับดุลลอฮ์ ฮิซาม อัลดีน (Hisām al-Dīn, 2002) ได้กล่าวถึงบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมจะต้องเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์และครบวงจรซึ่งประกอบด้วยด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ

1. บทบาทด้านเศรษฐกิจ ซึ่งฮิซาม อัลดีน ได้เน้นหลักการอิสลามที่ให้สิทธิเสรีภาพอย่างสมบูรณ์แก่สตรีในการครอบครองทรัพย์สิน พวกนางสามารถประกอบธุรกิจการค้าและทำธุรกรรมทางการเงินอย่างเท่าเทียมกับผู้ชาย พวกนางมีสิทธิเต็มที่ที่จะเลือกประกอบอาชีพที่พวกนางรัก และศาสนาอิสลามอนุญาตให้ผู้หญิงทำงานได้ในทุกสาขาอาชีพตราบเท่าที่สามารถรักษาศักดิ์ศรีและไม่ทำลายความเป็นผู้หญิงของพวกนาง

2. บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งฮิซาม อัลดีน ได้กล่าวถึงหลักการอิสลามที่กำหนดให้ชายและหญิงมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน และทั้งสองเพศถูกสร้างขึ้นมาเพื่อร่วมกันสร้างสรรค์โลก ทั้งชายและหญิงมีความรับผิดชอบและต้องการปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งสองเพศจะได้รับรางวัลหรือโทษทัณฑ์ตามกรรมที่ก่อไว้อย่างยุติธรรมและเท่าเทียมกัน บทบาทด้านสังคมที่สำคัญเริ่มจากครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยที่สำคัญที่สุด

ของสังคม และการแต่งงานเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างครอบครัว อิสลามให้สิทธิเสรีภาพแก่สตรีใน อันที่จะเลือกและตัดสินใจเลือกคู่ครองของตนเอง และพวกนางสิทธิเต็มที่ที่จะทำความรู้จักกับว่าที่ คู่ครองของนาง นอกจากนี้อิสลามได้ประณามการหย่าร้างและถือว่าเป็นสิ่งที่หะลาลที่น่าเกลียดชัง มากที่สุด และการหย่าร้างนั้นไม่ได้จำกัดสิทธิ์ให้แก่ฝ่ายชายเท่านั้นดังที่ผู้คนทั่วไปเข้าใจกันตาม ประเพณีและบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งความจริงแล้วทั้งชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกันอย่าง สมบูรณ์ในอันที่จะผูกมัดหรือคลายสัญญาการแต่งงาน

นอกจากนี้ฮิซาม อัลดีน ได้กล่าวถึงความสำคัญของครอบครัวในการให้การศึกษาต่อเด็กๆ ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของวัฒนธรรม ผู้หญิงมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตั้งแต่ในเยาว์วัย พวกนางจะต้องดูแลทารกตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์ เริ่มจากการคัดเลือกโภชนาการที่ เหมาะสม เพื่อให้เด็กมีสุขภาพที่สมบูรณ์ แข็งแรง มีการพัฒนาการตามวัย และมีภูมิคุ้มกันที่ดี พวก นางมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูลูกๆ ให้ซึมซับประเพณีและวัฒนธรรมที่งดงามซึ่งเป็นพื้นฐานของ การใช้ชีวิตในสังคมต่อไป นอกจากนี้พวกนางยังมีบทบาทในการปลูกฝังคุณค่าของอิสลามให้แก่ ลูกๆ ตั้งแต่ยังเยาว์วัย เมื่อโตขึ้นพวกเขาจะกลายเป็นบุคคลที่มีคุณภาพในสังคม ฮิซาม อัลดีน ได้ให้ ข้อเสนอแนะว่า หากต้องการให้สตรีสามารถดำเนินบทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรมได้อย่างมี คุณภาพนั้นจะต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกและได้รับความช่วยเหลือจากสังคมอย่างจริงจัง เช่น จะต้องมีการเลี้ยงเด็กเล็ก ศูนย์ฝึกอบรมและการอาชีพ ศูนย์ให้คำปรึกษาและแนะนำแก่ครอบครัว ศูนย์บริการสุขภาพ ศูนย์ดูแลแม่และเด็กตลอดจนศูนย์วางแผนครอบครัว เป็นต้น

3. บทบาทด้านการเมือง ฮิซาม อัลดีน กล่าวว่าอิสลามยอมรับถึงสิทธิของสตรีที่จะเข้ามามี ส่วนร่วมในการบริหารจัดการสังคมโดยรวม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและกฎหมาย ซึ่งทั้งหมด เหล่านี้ถือว่าเป็นเป้าหมายของกิจกรรมทางการเมือง พวกนางมีสิทธิเสรีภาพเคียงบ่าเคียงไหล่อย่าง เท่าเทียมกันกับผู้ชายในการแสดงออกความเห็นต่อฝ่ายผู้ปกครองในอันที่ช่วยเหลือในการบริหาร จัดการสังคม ในประวัติศาสตร์จะพบว่าสตรีเข้ามามีส่วนร่วมทางสังคมและชีวิตสาธารณะอย่าง แข็งขันตลอดมา และพวกนางมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ศาสนาอีกด้วย ซึ่งเรื่องนี้ฮิซาม อัลดีน ได้อ้าง คำพูดของ ดร. มุสตาฟา ชักอะฮ์ ว่า “อิสลามเริ่มต้นด้วยการให้อิสราภาพแก่ผู้หญิง ต่อมาอิสลามได้ รับรองสถานภาพของพวกนาง หลังจากนั้นพวกนางได้แสดงบทบาทของตนเองอย่างเต็มที่เท่าที่ สามารถจะทำได้ พวกนางเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในด้านความคิด คำพูด การกระทำและการนำไปสู่ การปฏิบัติจริง พวกนางจะต้องเผชิญหน้ากับผู้ปกครองและกษัตริย์ด้วยวาจาที่กระฉ่างชัด” นอกจากนี้ ฮิซาม อัลดีน ได้อ้างคำพูดของ เซค มุหัมมัด อัลฆอซาลีที่ได้อ้างไว้ในหนังสือ “Sunnah al-Nabawiyah Bayn 'Ahl al-Fikr wa 'Ahl al-Hadith” เกี่ยวกับสิทธิของสตรีในการได้รับการแต่งตั้ง ให้เป็นผู้นำและการเข้าสู่เวทีการเมืองว่า “อนุญาตให้แต่งตั้งสตรีมุสลิมเป็นประธานาธิบดี หรือ

นายกรัฐมนตรีได้ สำหรับอำนาจทางการปกครอง (ولاية الحكم) ของสตรีนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าประดิษฐ์ขึ้นมาเอง แต่ประเด็นนี้มีนักปราชญ์มุสลิมในอดีตจำนวนมากได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้แล้ว เช่น อิบน์ หัซม์, อิบน์ ญะรียร์ อัลญอบะรีย์ ศาสนาอิสลามไม่ได้ห้ามไม่ให้ผู้หญิงเป็นผู้นำทางการเมือง เฉกเช่นเดียวกับอิสลามอนุญาตแต่งตั้งผู้หญิงให้ดูแลในเรื่องตุลาการ”

ที่ประชุมสภากฎหมายอิสลามนานาชาติ (مجلس الفقه الإسلامي الدولي) ภายใต้ต้องการการประชุมอิสลาม (المنظمة المؤتمر الإسلامي) ครั้งที่ 12 ระหว่างวันที่ 23-28 พฤศจิกายน ค.ศ. 2000 ณ กรุงริยาด ประเทศซาอุดีอาระเบีย ได้มีมติที่ 114 (8/12) ประกาศปฏิญญาอิสลามเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมมุสลิมไว้ 11 ข้อดังต่อไปนี้ (Al-‘Ilm al-Islāmi, 2011)

1. การสร้างสังคมในอิสลามมีเป้าหมายเพื่อให้สมาชิกในสังคมทั้งชายและหญิงมีบทบาทที่สมบูรณ์ในการสร้างสรรค์และพัฒนาสังคม ศาสนาอิสลามได้ให้สิทธิที่สมบูรณ์แก่สตรีบนพื้นฐานของคุณลักษณะเฉพาะ ความสามารถ ศักยภาพและบทบาทหลักของพวกนาง รูปแบบสังคมในทัศนะของอิสลามเป็นสังคมเดียวที่รองรับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงในรูปแบบที่สมบูรณ์และครอบคลุม ทั้งคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษได้ยืนยันถึงความเป็นประชาธิปไตยของอิสลาม ทั้งบุรุษและสตรีต่างมีคุณลักษณะเฉพาะของตนเองและต่างก็มีพื้นที่ของตนในสังคมมุสลิม

2. ครอบครัวจะต้องสร้างขึ้นมาจากการทำงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งเป็นรากฐานหลักของการสร้างสังคมที่มั่นคง ศาสนาอิสลามปฏิเสธการสร้างครอบครัวในรูปแบบอื่นๆ และปฏิเสธความสัมพันธ์ชาย-หญิงที่นอกกฎหมาย สตรีจะต้องเป็นมารดาตามคุณลักษณะเฉพาะที่มีในตัวเองและนางมีบทบาทสำคัญในการคงอยู่และสร้างสันติสุขในครอบครัว

3. ความเป็นแม่เป็นภารกิจประการหนึ่งตามธรรมชาติของสตรี พวกนางไม่สามารถที่ดำเนินการกิจอันตรงเกียรตินี้ได้ดี และไม่สามารถที่จะผลิตประชาชาติใหม่ได้ดี หากพวกนางไม่ได้รับสิทธิต่างๆ ของพวกนางตามที่ปรากฏในศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เพื่อยกระดับความสำคัญของพวกนางในด้านต่างๆ ในการดำเนินชีวิตอันเป็นเฉพาะของพวกนาง

4. ทั้งหญิงและชายมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน สำหรับหญิงมีสิทธิและหน้าที่ที่เหมาะสมกับธรรมชาติ ศักยภาพ และกายภาพของนาง ลักษณะธรรมชาติที่แตกต่างกันที่มีอยู่ทั้งในสตรีและบุรุษนั้นต่างก็เติมเต็มความสมบูรณ์ให้กันและกันในการดำเนินการกิจและความรับผิดชอบของทั้งสองฝ่ายตามที่ชะรีอะฮ์ของอิสลามได้กำหนดไว้

5. เรียกร้องให้เกียรติแก่สตรีเพศในทุกมิติ ปฏิเสธความรุนแรงต่อสตรีที่ยังคงมีอยู่ในบางแวดลอม ปฏิเสธความรุนแรงในครอบครัว ปฏิเสธการแสวงหาผลประโยชน์ทางเพศ การถ่ายทำภาพลามกอนาจาร การละเมิดทางเพศ การค้าประเวณี และการกดขี่ทางเพศที่ปรากฏให้เห็นอย่างมากมายในสังคมปัจจุบัน ซึ่งทำลายเกียรติยศและศักดิ์ศรีของสตรี อีกทั้งเป็นการละเมิดสิทธิของนาง

ในทางชะรีอะฮ์อีกด้วย พฤติกรรมดังกล่าวนี้เป็นการกระทำที่ชั่วช้าที่มาจากภายนอกซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับอิสลามแต่อย่างใด

6. จัดตั้งสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมบทบาทเชิงบวกของสตรีให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น ปฏิเสธการนำสตรีเพื่อแสวงหาประโยชน์ในทุกรูปแบบในการโฆษณาชวนเชื่อในสื่อต่างๆต่อต้านการโฆษณาชวนเชื่อที่ไร้คุณธรรมหลอกล่อพวกนางด้วยเงินทองและชื่อเสียง เพื่อแลกกับการทำลายเกียรติยศและศักดิ์ศรีของพวกนาง

7. จะต้องทุ่มเทความพยายามทั้งหมดเพื่อบรรเทาความทุกข์ระทมต่างๆ ของสตรีและกลุ่มชนต่างๆที่อ่อนแอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชนสตรีมุสลิมที่ยังคงเป็นเหยื่อของอาวุธสงคราม เหยื่อของการถูกยึดครองโดยต่างชาติ เหยื่อของความยากจน ตลอดจนการตกเป็นเหยื่อของอำนาจเศรษฐกิจของต่างชาติ

8. การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าทางศาสนาและจริยธรรม และปฏิเสธความพยายามที่จะขัดแย้งความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมภายนอกเข้ามา อีกทั้งขอประณามการโจมตีอย่างต่อเนื่องของบางสื่อต่อกรอบความคิดและบทบัญญัติอิสลามที่เกี่ยวกับสตรี

9. ขอปฏิเสธอย่างรุนแรงต่อการกระทำของรัฐบาลบางประเทศที่ห้ามไม่ให้สตรีมุสลิมปฏิบัติตามศาสนาและเชิดชูสัญลักษณ์แห่งศาสนา ตามที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงบัญญัติไว้แก่พวกนาง เช่น การสวมเสื้อผ้าที่ปกปิดมิดชิด การสวมใส่ฮิญาบ เป็นต้น

10. จัดตั้งสถาบันการศึกษาสำหรับสตรีเป็นการเฉพาะในทุกระดับ ซึ่งแยกออกจากสถานศึกษาที่เป็นสหศึกษา ทั้งนี้เพื่อรักษาลิทธิสตรีตามบทบัญญัติอิสลาม อีกทั้งเป็นการปฏิบัติตามกฎชะรีอะฮ์อิสลาม

11. ให้ถือชะรีอะฮ์อิสลามเป็นแหล่งหลักและแหล่งเดียวในการอธิบายและให้ความกระจ่างในแต่ละข้อของปฏิญานนี้

จากเอกสารที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นสรุปได้ว่าบทบาทหรือแบบแห่งความประพฤติของสตรีมุสลิมในกรอบของศาสนาอิสลามนั้นครอบคลุมทุกมิติของการดำรงชีวิตซึ่งประกอบด้วยด้านสังคมและวัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้นเพื่อให้การศึกษาเรื่อง “บทบาททางสังคมของเสาหาบียาตในสมัยนบีมุหัมมัด ﷺ กับการประยุกต์ใช้กับสตรีไทยมุสลิมในสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย” สามารถบรรลุได้ตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบบทบาททางสังคมของเสาหาบียาตในสมัยของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้คือ

- 1) บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม
- 2) บทบาทด้านเศรษฐกิจ
- 3) บทบาทด้านการศึกษา และ
- 4) บทบาทด้านการเมือง

2.2 มโนทัศน์อัลกุรอานเกี่ยวกับบทบาทสตรี

มโนทัศน์อัลกุรอานที่มีต่อบทบาทของสตรีนี้ผู้วิจัยไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์โครงการอัลกุรอานทั้งหมดที่เกี่ยวกับสตรีเพศ เพียงแต่ต้องการนำเสนอบางโครงการของอัลกุรอานที่เกี่ยวกับบทบาทสตรีในบางประเด็นเพื่อที่จะเข้าใจถึงมโนทัศน์อันเป็นองค์รวมของอัลกุรอานต่อบทบาทของสตรี ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะเข้าใจสถานภาพและบทบาทของสตรีในยุคสมัยของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ได้ดียิ่งขึ้น

อัลกุรอานเป็นพจนานุกรมและสาส์น (الرسالة) ของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ที่ถูกประทานลงมาแก่มวลมนุษยชาติทั้งหลายทั้งเพศชายและเพศหญิง (Al-Qattān, 1997: 17) อัลกุรอานนอกจากเป็นแหล่งที่มาชั้นต้นของกฎหมายอิสลามแล้วยังเป็นข้อมูลปฐมภูมิที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ รวมทั้งเหตุการณ์เกี่ยวกับสตรีมุสลิมในยุคสมัยนั้นอีกด้วย ทั้งนี้เพราะว่าอัลกุรอานถูกประทานลงมาแก่ท่านนบี ﷺ ในขณะที่ท่านนบี ﷺ มีชีวิตอยู่และมีการรายงานสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันโดยสายรายงานที่เป็นมุตะวาติร (متواتر)² โดยไม่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงและสังคายนาใดๆ ทั้งสิ้น (Al-Qattān, 1997: 18)

อัลกุรอานถูกประทานลงมาเป็นภาษาอาหรับ ในหลักภาษาอาหรับมีการแยกคำที่เป็นเพศหญิงและเพศชาย (مذكر และ مؤنث) โดยลักษณะทั่วไปของภาษาอาหรับเมื่อต้องการกล่าวถึงทั้งสองเพศรวมกันจะใช้สำนวนที่เป็นเพศชาย ดังนั้นเมื่ออัลกุรอานใช้สำนวนที่เป็นเพศชายโดยอัตโนมัติจะหมายรวมถึงเพศหญิงด้วย³ ยกเว้นจะมีบริบทที่บ่งบอกถึงเพศชายเป็นการเฉพาะ จากการสำรวจคูโครงการอัลกุรอานโดยรวมพบว่ามีโครงการอัลกุรอานกว่า 250 โครงการที่เกี่ยวกับสตรีเพศเป็นการเฉพาะ (Al-Ghanūshī, 2000: 7) ซึ่งประกอบด้วยประเด็นสำคัญ 3 ประการที่เกี่ยวกับสตรี กล่าวคือ

- 1) คุณลักษณะธรรมชาติของสตรี
- 2) สิทธิและหน้าที่ของสตรีในครอบครัวและสังคม

¹ อ่านว่าศุบหะนะฮฺวะตะอะลา หมายถึง พระองค์ผู้ทรงมหามิสฤทธิ์ยิ่งและสูงส่งยิ่ง

² มุตะวาติรในความหมายทางวิชาการหมายถึง มีผู้รายงานเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นไปได้ที่จะร่วมหัวกัน โททกรายงานมุตะวาติรมีเงื่อนไข 4 ประการดังนี้ 1) มีผู้รายงานเป็นจำนวนมาก 2) ในแต่ละชั้นของสายรายงานมีผู้รายงานเป็นจำนวนมาก 3) เป็นไปไม่ได้ที่ผู้รายงานจะรวมหัวกันอุปโลกน์โกหกขึ้นมา 4) รายงานบนพื้นฐานประสาทสัมผัสทั้งห้าไม่ใช่ความรู้สึกนึกคิด (Al-Tahhan 1415, 21-22)

³ ดูตัวอย่างในสุเราะฮ์ที่ 2 อัลบะเกาะเราะฮ์ โครงการที่ 25, 82, 172, 178, 183 สุเราะฮ์ที่ 3 อาละอิมรอน โครงการที่ 130 สุเราะฮ์ที่ 4 อัลนิสาฮ์ โครงการที่ 43, 136 เป็นต้น

3) พฤติกรรมหรือการปฏิบัติของสตรี (Al-'Aqqad, n.d.: 3)

พฤติกรรมของสตรีที่ได้รับการยกย่องจากอัลกุรอานนั้นเป็นการปฏิบัติที่อยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม (الإحسان) และความยุติธรรม (العدل) อัลกุรอานได้นำเสนออุทาหรณ์แบบอย่างทั้งสตรีที่ประเสริฐที่ได้รับความโปรดปรานจากพระเจ้า¹ และหญิงสามัญที่ได้รับโทษทัณฑ์จากพระเจ้า² มโนทัศน์ของอัลกุรอานที่มีต่อบทบาทของสตรีวางอยู่บนพื้นฐานกระบวนทัศน์ต่อไปนี้

1) สตรีถูกกำเนิดมาจากเรือนร่างหรือชีวิตเดียวกันกับเพศชาย (نَفْسٌ وَاحِدَةٌ)

ในมติการกำเนิดอัลกุรอานถือว่าเพศหญิงและเพศชายถูกกำเนิดมาจากเรือนร่างหรือชีวิตเดียวกัน หรือภาษาอัลกุรอานใช้คำว่า นัฟสูนาหิเดฮ์ (نفس واحدة) หรือ One Soul ในภาษาอังกฤษ อัลกุรอานในหลายโองการ³ ได้ยืนยันในเรื่องนี้ เช่น ในสุเราะฮ์ อัลนิสาอ์ ได้กล่าวไว้ว่า

﴿يَتَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ ۚ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝﴾

ความว่า “มนุษย์ชาติทั้งหลาย! จงยำเกรงพระเจ้าของพวกเจ้าที่ได้บังเกิดพวกเจ้ามาจากชีวิตหนึ่ง และได้บังเกิดจากชีวิตนั้นซึ่งคู่ครองของเขา และได้ทรงให้แพร่สะพัดไปจากทั้งสองนั้น ซึ่งบรรดาชายและบรรดาหญิงอันมากมาย และจงยำเกรงอัลลอฮ์ที่พวกเจ้าต่างขอกัน ด้วยพระองค์ และพึงรักษาเครือญาติ แท้จริงอัลลอฮ์ทรงสอดส่องดูพวกเจ้าเสมอ” (Al-Nisā’ 4 : 1)

อัลกุอบรียีย์ได้อธิบายคำว่า “นัฟสูนาหิเดฮ์ (نَفْسٌ وَاحِدَةٌ)” โดยอ้างรายงานจากกอดาคะฮ์หมายถึง นบีอาดัม عليه السلام และจากนบีอาดัมพระเจ้าได้ทรงสร้างคู่ครองของเขาคือ นางหะวาว์ (حواء) (Al-Tabari, 2001: 7/ 340-341) ทั้งสองเป็นมนุษย์คู่แรกที่พระองค์อัลลอฮ์ได้ทรงสร้างขึ้นมา และมนุษย์ทุกคนทั้งชายและหญิงถูกสร้างขึ้นมาจากบรรพบุรุษเดียวกันนั่นคือ อาดัม عليه السلام ซึ่งสอดคล้องกับคำสุนทรพจน์ตอนหนึ่งของท่านนบี ﷺ ในพิธีฮัจญ์อ้อลาว่า “ โอ้มนุษย์ทั้งหลาย พึงทราบไว้เถิดว่าแท้จริง พวกเจ้าทั้งหลายมีพระเจ้าองค์เดียวกัน และมีบรรพบุรุษเดียวกัน ชนชาว

¹ ตัวอย่างเช่นภรรยาของอิมรอนพร้อมกับลูกสาวมัรยัม (ดูอัลกุรอาน 3: 35-37) พระนางอาลีซะฮ์พระมเหสีของกษัตริย์ฟาโรห์แห่งอียิปต์ (ดูอัลกุรอาน 66: 11)

² ตัวอย่างเช่นภรรยาของนบีนุห์และนบิลูฏ (ดูอัลกุรอาน 66:10)

³ คำว่า “نَفْسٌ وَاحِدَةٌ” ในอัลกุรอานมีทั้งหมดห้าโองการด้วยกัน คือ 4:1, 6:98, 7:189, 31:28 และ 39:6

อาหารับมิได้ประเสริฐกว่าชนชาวที่ไม่ใช่อาหารับ และในขณะเดียวกันชนชาวที่ไม่ใช่อาหารับก็มีได้ประเสริฐกว่าชนชาวอาหารับ ชนผิวแดงมิได้ประเสริฐกว่าชนผิวดำ และในขณะเดียวกันชนผิวดำก็มีได้ประเสริฐกว่าชนผิวแดง เว้นแต่ผู้ที่มีความยำเกรงต่อพระเจ้าเท่านั้นที่จะประเสริฐยิ่ง...”

(Aḥmad Ibn Ḥanbal : 23489)¹

นอกจากนี้ทั้งสองเพศได้รับการเป่าเสกวิญญาณ (الروح) จากพระเจ้าเหมือนกัน ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่า

﴿ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ ۗ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ ۗ قَلِيلًا مَّا

تَشْكُرُونَ﴾

ความว่า “แล้วทรงทำให้เขามีสัดส่วนที่สมบูรณ์ และทรงเป่าวิญญาณของพระองค์เข้าไปในเขา และทรงให้พวกเขาได้ยินและได้เห็น และมีจิตใจ (สติปัญญา) ส่วนน้อยเท่านั้นที่พวกเขาขอบคุณ” (Al-Sajadah 32: 9)

จากโองการอัลกุรอานข้างต้นเป็นบทสรุปที่ชัดเจนว่า มนุษย์ทั้งชายและหญิงถูกกำเนิดมาจากเรื่องร่างและชีวิตเดียวกัน และจากกรอบแนวคิด “นัฟสูนาหิละฮ์” นี้ได้กำหนดให้ชายและหญิงมีความเท่าเทียมกันในเพศสภาพ (Gender equality) มีความเท่าเทียมกันทั้งในด้านความเป็นตัวตน สิทธิและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

2) สตรีและบุรุษเป็นคู่ครองของกันและกัน (الزَّوْجَيْنِ)

พระเจ้าทรงสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ในธรรมชาติเป็นคู่ๆ กัน² กล่าวคือ กลางคืนคู่กับกลางวัน ดวงจันทร์คู่กับดวงอาทิตย์ กระแสไฟฟ้าขั้วลบคู่กับขั้วบวก โปรตรอนคู่กับอิเล็กตรอน และเพศผู้คู่กับเพศเมีย เป็นต้น แม้แต่ในอาณาจักรของสัตว์³ และพืชต่างๆ⁴ ก็มีเพศเมียและเพศผู้ ระบบเพศในธรรมชาตินี้ถูกสร้างขึ้นมาบนพื้นฐานความสำคัญเท่าเทียมกัน เพราะแต่ละเพศจะต้องพึ่งพาอาศัยอีกเพศหนึ่งเพื่อความสมบูรณ์ของตนเองและธรรมชาติ แต่ละเพศไม่สามารถที่จะทำหน้าที่หรือบทบาทของตนเองได้สมบูรณ์ได้หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากเพศอีกฝ่ายหนึ่ง แจกเช่นเดียวกัน

¹ ซูอัยบ์ อัลฮันบาลีและคณะวินิจัยว่า ะหะดีษมีอิสนาดที่ศอฮีห์ (Ibn Ḥanbal 2001, Vol.XXXVI, 474)

² คู่อัลกุรอาน 51: 49

³ คู่อัลกุรอาน 42: 11

⁴ คู่อัลกุรอาน 20: 53

กับมนุษย์ พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมาเป็นเพศชายและเพศหญิงให้เป็นคู่ครองซึ่งกันและกัน ดังที่ พระองค์อัลลอฮ์ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่า

﴿وَحَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا﴾

ความว่า “ และเราได้บังเกิดพวกเจ้าให้เป็นคู่ครองกัน” (Al-Mursalāt 78: 8)

และพระองค์อัลลอฮ์ตรัสไว้ในโองการอื่นอีกว่า

﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ﴾

ความว่า “ และแท้จริงพระองค์ทรงสร้างคู่ครองหนึ่งซึ่งเป็นเพศชายและเพศหญิง”

(Al-Najm 53: 45)

การเป็นคู่ครอง (الزَّوْجَيْنِ) ของชายและหญิงตามที่อัลกุรอานได้ประกาศไว้ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ทั้งชายและหญิงถูกสร้างขึ้นบนสถานภาพที่เท่าเทียมกันทุกประการ ชายและหญิงมีความเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นคู่ครองซึ่งกันและกัน แม้ว่าทั้งสองเพศมีลักษณะทางกายภาพและมีการกิจบางอย่างที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองเพศจะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดเพื่อคำจูนและเติมเต็มวัฒนธรรมและอารยธรรมมนุษย์ไว้ (Rahman, 1986: 121) ผู้ชายต้องเป็นส่วนสร้างความสมบูรณ์ให้กับผู้หญิง และในขณะเดียวกันพวกนางก็ต้องเป็นส่วนสร้างความสมบูรณ์ให้กับผู้ชาย ผู้ชายไม่อาจเป็นอิสระจากผู้หญิงได้และผู้หญิงก็มีอาจเป็นอิสระจากผู้ชายได้เช่นกัน ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะต้องเป็นส่วนที่ต้องเติมเต็มความสมบูรณ์ให้กันและกัน การเป็นคู่ครองไม่เพียงแต่มีเป้าหมายเพื่อแพร่ขยายเผ่าพันธุ์มนุษย์เท่านั้น หากแต่เพื่อให้มนุษย์มีชีวิตที่สงบมีความสุข มีความรักและเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่า

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً

وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

ความว่า “ และหนึ่งในสัญญาณทั้งหลายของพระองค์คือ ทรงสร้างคู่ครองให้แก่พวกเจ้าจากตัวของพวกเจ้าเอง เพื่อพวกเจ้าจะได้มีความสุขอยู่กับนาง และทรงให้มีความรักใคร่และความเมตตาระหว่างพวกเจ้า แท้จริงในการนี้ แน่นนอนย่อมเป็นสัญญาณแก่หมู่ชนผู้ใคร่ครวญ” (Al-Rūm 30: 21)

จากโองการอัลกุรอานที่กล่าวมาข้างต้นเป็นที่ประจักษ์ว่าทั้งสตรีและบุรุษจะต้องแสดงบทบาทความเป็นคู่ครองของกันและกัน เพื่อสร้างความสมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์ทั้งสองฝ่ายทั้งในระดับปัจเจกชน ครอบครัวและสังคม

3) สตรีมีสภาพเป็นมุกัลลัฟ (مكلف) เหมือนกับเพศชาย

อัลกุรอานถือว่าสตรีมีสภาพเป็นมุกัลลัฟ (مكلف) ซึ่งมีสภาพบังคับตามบทบัญญัติกฎหมายอิสลาม (الحكم التكليفي) ทั้ง 5 ประเภทเหมือนกับเพศชาย กล่าวคือ 1) วาญิบ (الواجب) หมายถึงสภาพบังคับที่จะต้องทำ 2) มันดูบ (المندوب) หมายถึงสภาพที่ส่งเสริมให้ทำ 3) หะรอม (الحرام) หมายถึงสภาพบังคับให้ละเว้นการกระทำ 4) มักรูห (المكروه) หมายถึงสภาพที่ส่งเสริมไม่ให้กระทำ 5) มุบาห์ (المباح) หมายถึงสภาพที่สามารถที่จะเลือกกระทำหรือไม่กระทำก็ได้ (Izzat, 1995: 88) สตรีมีสภาพบังคับจะต้องมีความศรัทธาในหลักศรัทธาทั้งหกประการในอิสลามโดยไม่ยิ่งหย่อนกว่าเพศชาย¹ จะต้องปฏิบัติและทำอิบาดะฮ์ทั้งห้า (العبادة الخمسة)² เหมือนกับเพศชาย ยกเว้นอิบาดะฮ์บางประการที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ในช่วงที่พวกนางมีประจำเดือน³ การยกเว้นดังกล่าวนี้มาจากความแตกต่างทางกายภาพ (Physical Differences) ไม่ใช่เป็นความแตกต่างตามธรรมชาติของความ เป็นมนุษย์ระหว่างเพศชายกับเพศหญิงแต่อย่างใด (Bin Haji Othman, 1993: 14) ทั้งชายและหญิงจะต้องรับผิดชอบในการทำงานที่ตนได้กระทำไว้ ผู้ที่ปฏิบัติดีจะได้รับผลตอบแทนที่ดีและในขณะเดียวกัน ผู้ที่ปฏิบัติการทำงานที่ไม่ดีก็จะได้รับโทษทัณฑ์ที่ได้ก่อไว้ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่า

﴿مَنْ عَمِلْ سَيِّئَةً فَلَا تُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا ۖ وَمَنْ عَمِلْ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَتَىٰ وَهُوَ

مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾

ความว่า “ผู้ใดที่กระทำความชั่ว เขาจะไม่ได้รับการตอบแทน เว้นแต่เพียงเท่านั้น และผู้ใดกระทำความดีจากเพศชายหรือเพศหญิงก็ตาม และเขาเป็นผู้ศรัทธาด้วยซนเหล่านั้นแหละพวกเขาจะเข้าสวนสวรรค์ จะได้รับปัจจัยยังชีพในนั้น โดยปราศจากการคำนวณ” (Ghāfir 40: 40)

ทั้งชายและหญิงจะได้รับการพิจารณาการทำงานของพวกเขา ณ พระองค์อัลลอฮ์อย่างเป็นทางการ โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ (Bias) ระหว่างเพศแต่อย่างใด ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ตรัสไว้ว่า

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ

الْجَنَّةَ وَلَا يُظَلَّمُونَ نَجِيرًا﴾

¹ ดูอัลกุรอาน Al-Nisā' 4: 136

² หมายถึงหลักปฏิบัติ 5 ประการของอิสลาม คือ 1) การปฏิญาณว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ และมุฮัมมัด เป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์ 2) ละหมาดห้าเวลา 3) จ่ายซะกาต 4) ถี้อศีลอดในเดือนรอมฎอน 5) ทำพิธีฮัจญ์

³ ดูอัลกุรอาน Al-Mā'idah 5: 6

ความว่า “ และผู้ใดกระทำในส่วนที่เป็นสิ่งที่ต้องห้ามทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นเพศชาย หรือเพศหญิงก็ตาม ในฐานะที่พวกเขาเข้าเป็นผู้ศรัทธาแล้วไซ้ร้ ชนเหล่านี้จะได้เข้าสวรรค์ และพวกเขาจะไม่ถูกทรมานแม้เท่ารูเล็กๆ ที่อยู่บนหลังเมล็ดอินทผลัม”

(Al-Nisā’ 4: 124)

และในอัลกุรอานได้กำหนดบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนบทบัญญัติอิสลามทั้งเพศชายและเพศหญิง อย่างเท่าเทียมกัน เช่นในคดีผู้กระทำผิดประเวณี พระองค์อัลลอฮ์ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่า

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ... الخ﴾

ความว่า “ หญิงมีชู้และชายมีชู้ พวกเขาจำองโบยแต่ละคนในสองคนนั้นคนละหนึ่งร้อยที...” (Al-Nūr 24: 2)

และในคดีลักขโมยอัลกุรอานได้กำหนดโทษไว้ว่า

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ

حَكِيمٌ﴾

ความว่า “ และขโมยที่เป็นชายและขโมยที่เป็นหญิงนั้น จงตัดมือของเขาทั้งสองคน ทั้งนี้เป็นการตอบแทนในสิ่งทั้งสองนั้นได้แสวงหาไว้ เพื่อเป็นเยี่ยงอย่างการลงโทษจากอัลลอฮ์ และอัลลอฮ์นั้นทรงเดชานุภาพ ทรงปรีชาญาณ” (Al-Mā'idah

5: 38)

จากโองการอัลกุรอานที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นการยืนยันว่าสตรีมีสภาพความเป็นมุสลิมซึ่งจะต้องรับบทบาตตามสภาพบังคับทั้ง 5 ประการตามบทบัญญัติของอิสลาม พวกนางจะต้องปฏิบัติในสิ่งพระองค์อัลลอฮ์ทรงใช้และละทิ้งในสิ่งที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงห้าม และจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองเหมือนกับเพศชายทุกประการ

4) สตรีและชายเป็นอาภรณ์ซึ่งกันและกัน (لباس)

อัลกุรอานได้กล่าวถึงมิตีความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่ง โดยถือว่าทั้งสองเพศมีความสัมพันธ์กันประดุจดังอาภรณ์ซึ่งกันและกัน ดังปรากฏในสุเราะฮ์อัลบะเกาะเราะฮ์ซึ่งพระองค์อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ว่า

﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ... الخ﴾

ความว่า “นางทั้งหลายนั้นคือ ลิบาส (อาภรณ์) ของพวกเจ้า และพวกเจ้าก็คือลิบาส (อาภรณ์) ของพวกนาง” (Al-Baqarah 2:187)

คำว่า ลิบาส (لباس) ในโองการข้างต้นในทัศนะของอิบนุ อับบาส, มุญาฮิด, สะอีด อิบนุญบัยร์, หะสัน, กอตาอะฮ์, อัลสุคดีย์ และมุกอติล อิบนุ หัยยาน หมายถึง ความสงบสุข กล่าวคือสตรีเป็นที่สงบสุขของฝ่ายชาย และในขณะเดียวกันฝ่ายชายก็เป็นที่สงบสุขของฝ่ายหญิง ส่วนอัลรอบีอ์ อิบนุ อนัส กล่าวว่า ลิบาสนั้นหมายถึง เครื่องนุ่งห่ม กล่าวคือสตรีนั้นคือเครื่องนุ่งห่มของชาย และชายก็คือเครื่องนุ่งห่มของพวกนาง (Ibn Kathir, 1999b: 1/ 510) ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม เครื่องนุ่งห่มหรือความสงบสุข ทั้งหมดล้วนแต่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานที่ทั้งสองฝ่ายจะต้องตอบสนองและเติมเต็มซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด ฝ่ายชายจะได้รับความสงบสุขจากฝ่ายหญิงและในเวลาเดียวกันฝ่ายหญิงก็จะได้รับความอบอุ่นจากฝ่ายชาย ฝ่ายหนึ่งจะเติมเต็มความสมบูรณ์ของตนเองจากอีกฝ่ายหนึ่ง และในขณะเดียวกันอีกฝ่ายหนึ่งก็จะได้รับความสมบูรณ์ของตนเองจากอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้นฝ่ายหนึ่งจะแสวงหาประโยชน์ข้างเดียวจากอีกฝ่ายหนึ่งจึงไม่เกิดขึ้น ทั้งสองฝ่ายจะต้องแสดงบทบาทความเป็นอาภรณ์ที่ดีต่อกันและกันเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัวและนำไปสู่สังคมที่สงบสุข

ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงที่อัลกุรอาน ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้นจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างเข้มงวดโดยจริยธรรมที่เป็นมาตรฐานซึ่งมาพร้อมกับความรับผิดชอบ นั่นคือการแต่งงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่เกิดความสัมพันธ์ที่ฉ้อฉล สับสนอลหม่านและการขาดความรับผิดชอบทางสังคม ดังนั้นอัลกุรอานจึงปฏิเสธความสัมพันธ์ฉันทสามิภรรยาทุกรูปแบบที่ไม่ผ่านกระบวนการแต่งงานที่ถูกต้อง และถือว่าพฤติกรรมดังกล่าวเป็นอาชญากรรมที่รุนแรง¹

5) สตรีมีสิทธิในทางเศรษฐกิจเหมือนกับเพศชาย

คำว่าสิทธิในทางเศรษฐกิจ (حقوق الاقتصادية) ในที่นี้หมายถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลในการแสวงหาให้ได้มาซึ่งทรัพย์สิน สิทธิในการครอบครอง และสิทธิในการใช้จ่ายในทรัพย์สิน (Bin Haji Othman, 1993: 19) อัลกุรอานได้ยืนยันถึงสิทธิทางเศรษฐกิจของสตรีดังที่ปรากฏในอัลกุรอานไว้ว่า

﴿وَلَا تَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لَكُمُوعًا
وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لَكُنَّ مِنَ فَضْلِهِ إِنَّا اللَّهُ كَانَتْ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيمًا﴾

¹ ดูอัลกุรอาน Al-Isrā' 17: 32

ความว่า “และจงอย่าปรารถนาในสิ่งที่อัลลอฮ์ได้ทรงให้แก่บางคนในหมู่พวกเจ้าเหนือกว่าอีกบางคน สำหรับผู้ชายนั้นมีส่วนได้รับจากสิ่งที่พวกเขาได้ขวนขวายไว้ และสำหรับหญิงนั้นก็มีส่วนได้รับจากสิ่งที่พวกนางได้ขวนขวายไว้ และพวกเจ้าขอต่ออัลลอฮ์เถิด จากความกรุณาของพระองค์ แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรอบรู้ในทุกสิ่งทุกอย่าง” (Al-Nisā’ 4: 32)

ฎอบารีย์ได้อธิบายโครงการที่ว่า “สำหรับผู้ชายนั้นมีส่วนได้รับจากสิ่งที่พวกเขาได้ขวนขวายไว้ และสำหรับหญิงนั้นก็มีส่วนได้รับจากสิ่งที่พวกนางได้ขวนขวายไว้” เป็นการชี้ให้เห็นถึงสิทธิในการทำงานของสตรี ซึ่งเป็นสื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทอง สตรีควรได้รับหุ้นส่วน ผลตอบแทนหรือประโยชน์ในสิ่งที่นางได้พยายามขวนขวายไว้ โดยไม่มีความแตกต่างกับผู้ชายแต่ประการใด นอกจากนี้ ฎอบารีย์ไม่เห็นด้วยกับนักอรรถาธิบายอัลกุรอานบางท่านที่อธิบายโครงการนี้โดยเกี่ยวข้องกับที่ได้รับทรัพย์สินมรดก เพราะว่าคำว่า “อิกติสาบ (اكتساب)” ในภาษาอาหรับหมายถึง การได้รับผลตอบแทนบางอย่างจากการลงมือลงแรงทำงานเอง ส่วนทรัพย์สินมรดกนั้นไม่ใช่เป็นการได้มาโดยขาดเหงื่อของตนเอง แต่เป็นการได้มาอันเนื่องจากการเสียชีวิตของญาติที่ใกล้ชิด ดังนั้นการให้ความหมายโครงการอัลกุรอานข้างต้นว่า “สำหรับผู้ชายนั้นมีส่วนได้รับจากสิ่งที่พวกเขาได้สืบทอดมรดก และสำหรับหญิงนั้นก็มีส่วนได้รับจากสิ่งที่พวกนางได้สืบทอดมรดก” นั้นไม่น่าจะถูกต้อง (Al-Tabarī, 2001: 6/ 669)

ในอัลกุรอานสุเราะฮ์อัลเกาะศ็อศ (التص) โครงการที่ 23-28 ได้นำเสนอเรื่องราวของสตรีสองคนซึ่งเป็นลูกสาวของนบีท่านหนึ่งในมัคยัน (Madyan) นางทั้งสองออกไปทำงานหาปัจจัยยังชีพโดยการเลี้ยงฝูงแพะและได้เจอกับนบีมุซา (ﷺ) ที่บ่อน้ำแห่งหนึ่งในช่วงที่นบีมุซาหนีออกมาจากอียิปต์ จนกระทั่งนบีมุซาได้แต่งงานกับหนึ่งในสองหญิงสาวคนนั้น อัลชะมัดชะรีย (Al-Zamakhshari, 1998: 4/490-498) ได้ยึดเหตุการณ์นี้เป็นหลักฐานพิสูจน์ให้เห็นว่าสตรีมีสิทธิเสรีภาพที่จะออกมาทำงานหาปัจจัยยังชีพได้ และเรื่องราวดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าในสังคมมนุษย์ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมามีสตรีกลุ่มหนึ่งที่จะต้องออกไปทำงานหาปัจจัยยังชีพให้แก่ตนเองและครอบครัว

อัลชะมัดชะรีย (Al-Zamakhshari, 1998: 4/491-492) ได้อธิบายถึงลักษณะครอบครัวและบุตรสาวทั้งสองคนของนบีท่านนี้ในมัคยันว่าเป็นคนที่ยึดมั่นและเคร่งครัดในศาสนา หากการออกไปทำงานของบุตรสาวทั้งสองคนเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องตามหลักศาสนา นบีท่านนี้จะต้องไม่อนุญาตให้ทั้งสองออกไปเลี้ยงฝูงแพะอย่างแน่นอน ในสมัยนั้นการเลี้ยงสัตว์ถือว่าเป็นอาชีพที่สำคัญในการหารายได้เข้าครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมมัคยันซึ่งเป็นสังคมกึ่งทะเลทราย ดังนั้นการที่สตรีเข้าไปมีส่วนร่วมในอาชีพการเลี้ยงสัตว์นี้ถือว่าสตรีเข้าไปมีส่วนร่วมสำคัญในทางเศรษฐกิจของสังคม

อัลกุรอานได้นำเสนอเรื่องราวดังกล่าวนี้เพื่อที่จะให้เราทราบถึงข้อเท็จจริงของชีวิตมนุษย์ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ อัลกุรอานมิได้ตำหนิปรากฏการณ์นี้ แต่กลับบอกวิธีการจัดการของนบีท่านหนึ่งในมคฺยันเกี่ยวกับวิถีชีวิตของสตรีในสมัยนั้น อีกทั้งเป็นการชี้ให้เห็นว่าเราไม่สามารถที่จะคิดกันไม่ให้สตรีเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมเศรษฐกิจ (Socio-economic) ในสังคมได้ ทั้งนี้เพราะว่าในหลายกรณีผู้ชายจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของพวกนางในกิจกรรมสังคมเศรษฐกิจทั้งในระดับครอบครัว ชุมชนและสังคม ประวัติศาสตร์เรื่องนี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าบทบาทของสตรีในอดีตกาล ไม่ได้ถูกกำหนดอยู่กับงานแม่บ้านเท่านั้น

สำหรับสิทธิสตรีในทรัพย์สินมรดกนั้น อัลกุรอานได้ยกเลิกประเพณีการปฏิบัติชาวอาหรับยุคญาฮิลียะฮ์ที่ตัดสิทธิสตรีในกองมรดกอย่างสิ้นเชิง (Ibn Habib, n.d.: 236) พร้อมกับกำหนดให้ทายาทที่สามารถสืบทอดมรดกที่เป็นหญิงมีสิทธิในการรับมรดกจำนวนครึ่งหนึ่งของทายาทที่เป็นชาย ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่า

﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَّيْنَ ... الخ﴾

ความว่า “ อัลลอฮ์ได้ทรงสั่งพวกเจ้าไว้ในลูกๆ ของพวกเจ้าว่า สำหรับเพศชายนั้น จะได้รับ (มรดก) เท่ากับส่วนได้ของเพศหญิงสองคน” (Al-Nisā’ 4: 11)

อิบน์ ยาสีน (Ibn Yāsin, 1999: 2/12-13) ได้อ้างคำพูดของเชค อัลชันกีฎีย์ (الشيخ الشنقيطي) ในการอธิบายโองการข้างต้นว่า โองการนี้ไม่ได้บอกเหตุผลว่าเหตุใดที่เพศชายได้ส่วนแบ่งในกองมรดกมากกว่ากว่าเพศหญิง ทั้งๆ ที่ทั้งสองเพศต่างก็มีสถานภาพความเป็นเครือญาติกับผู้ตายในระดับเท่าๆ กัน แต่อัลกุรอานได้อธิบายเหตุผลนี้ไว้ในโองการต่อมาว่า

﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ... الخ﴾

ความว่า “ บรรดาชายนั้น คือผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองเลี้ยงดูบรรดาหญิง เนื่องด้วยการที่อัลลอฮ์ได้ทรงให้บางคนของพวกเขาเหนือกว่าอีกบางคน และด้วยการที่พวกเขาได้จ่ายไปจากทรัพย์ของพวกเขา...” (Al-Nisā’ 4: 34)

ดังนั้น การที่ผู้ชายจะต้องรับหน้าที่เป็นผู้ปกครองแก่ผู้หญิง อีกทั้งจะต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายต่างๆ ของผู้หญิง ผู้ชายจึงสมควรจะได้รับส่วนแบ่งในมรดกมากกว่าผู้หญิง ผู้ที่จะต้องรับผิดชอบรายจ่ายมากกว่าย่อมควรได้รายรับมากกว่า ซึ่งเป็นเรื่องปกติเป็นอย่างมาก

6) สตรีจะต้องมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อสังคมและการเมือง

ในฐานะที่ประชากรของสังคมประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นสตรีกว่าครึ่งหนึ่ง พวกนางจำเป็นจะต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติที่พวกนางอาศัยอยู่ พวกนางจะต้องมีบทบาทในชีวิตสาธารณะไม่น้อยกว่าบุรุษเพศ อัลกุรอานได้เชิญเชิญให้ผู้หญิงมาสู่สนามเดียวกับผู้ชายในแวดวงต่างๆ ของชีวิตสาธารณะ トラบเท่าที่พวกเธอยังยึดมั่นต่อเงื่อนไขต่างๆ ทางชะรีอะฮ์ พวกนางจะต้องเกื้อหนุน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อจรรโลงสังคมและประเทศชาติให้ดำรงอยู่ในแนวทางที่ถูกต้อง ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่า

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

ความว่า “และบรรดาศรีทราชชนชายและบรรดาศรีทราชชนหญิงนั้น บางส่วนของพวกเขาต่างก็เป็นผู้ช่วยเหลืออีกบางส่วน(เกื้อหนุน ส่งเสริมระหว่างกันและกัน) ซึ่งพวกเขาจะใช้ให้ปฏิบัติในความดีและห้ามปรามในความชั่ว และพวกเขาจะดำรงไว้ซึ่งการละหมาดและจ่ายซะกาต และภักดีต่ออัลลอฮ์ และรสูลของพระองค์ชนเหล่านี้แหละ อัลลอฮ์จะทรงเอ็นดูเมตตาแก่พวกเขา แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงปรีชาญาณ” (Al-Tawbah 9: 71)

ก่อนหน้าโองการนี้พระองค์อัลลอฮ์ได้ตรัสถึงบรรดาพวกมุนาฟิกทั้งชายและหญิงที่รวมหัวกันสร้างความปั่นป่วนและความหายนะในสังคมไว้ว่า

﴿الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

ความว่า “บรรดามุนาฟิกชายและบรรดามุนาฟิกหญิงนั้น ต่างเป็นส่วนหนึ่งระหว่างกันและกัน ซึ่งพวกเขาจะใช้ให้ปฏิบัติในความชั่วและห้ามปรามในความดีและกำมือของพวกเขาไว้ โดยที่พวกเขาลืมนอัลลอฮ์ แล้วพระองค์ก็ทรงลืมพวกเขาบ้าง แท้จริงบรรดามุนาฟิกนั้นพวกเขาคือผู้ละเมิด” (Al-Tawbah 9: 67)

ยูซุฟ อัลก็อรฎอวียะ (อัลก็อรฎอวียะ, 2549: 50-51) ได้อธิบายโองการข้างต้นโดยกล่าวว่า ในเมื่อธรรมชาติของสังคมของพวกมุนาฟิกชายมีมุนาฟิกหญิงที่เคียงคู่พวกเขาร่วมกันในการตั้งใช้ให้ทำความชั่วและห้ามปรามในการทำความดีแล้ว ดังนั้น สังคมของผู้ศรีทราชชาย (มุอ์มิน) ก็ต้องมีผู้

ศรัทธาหญิง(มูอ์มีนะฮ์) เคียงคู่ด้วยเช่นกัน พวกเขาทั้งหมดต้องเล่นบทบาทเดียวกัน นั่นคือ การกำชับในความดี ห้ามปรามกันในความชั่ว และร่วมกันสถาปนาศาสนาของอัลลอฮ์ขึ้นบนหน้าแผ่นดิน การกำชับสังคมให้ดำรงอยู่ในความดี และห้ามปรามกันในความชั่วนั้น ถือเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมที่สำคัญยิ่ง

นอกจากนี้อัลกุรอานซูเราะฮ์ที่ 9 โองการที่ 71 ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าอัลกุรอานได้รับรองอำนาจอธิปไตยหรือที่เรียกว่า อัลวิลายะฮ์ อัลมุลฎะเกาะฮ์ (الولاية المطلقة) ของสตรีอย่างเท่าเทียมกับบุรุษ ซึ่งหมายความว่า สตรีจะต้องใช้อำนาจอธิปไตยของนางร่วมกับบุรุษในการสร้างสรรค์สังคมและสถาปนาความมั่นคงทางการเมืองของประชาชาติ (Ummah) (Bin Haji Othman, 1993: 38) นอกจากนี้อัลกุรอานได้รับรองการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของสตรีมุสลิมโดยพระองค์อัลลอฮ์ได้ทรงบัญชาให้ท่านนบี ﷺ รับการบัยอะฮ์ของพวกนาง ดังที่ปรากฏในอัลกุรอานไว้ว่า

﴿يَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعُنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْتَصِمْنَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعُهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

ความว่า “โอ้นบีเอ๋ย เมื่อบรรดาหญิงผู้ศรัทธาได้มาหาเจ้า โดยพวกนางให้การบัยอะฮ์แก่เจ้า ว่า พวกนางจะไม่ตั้งภาคีใด ๆ ต่ออัลลอฮ์ และจะไม่ขโมย และจะไม่ทำชั่ว และจะไม่ฆ่าลูก ๆ ของพวกนาง และจะไม่นำมาซึ่งการใส่ร้ายโดยการเสกสรรลูกหลง พอให้เป็นลูกของเขา และจะไม่ขัดขืนคำสั่งของเจ้าในเรื่องดีงาม ดังนั้นจงรับการบัยอะฮ์ของพวกนาง และจงขอต่ออัลลอฮ์ให้ทรงอภัยแก่พวกนาง แท้จริงอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงอภัยผู้ทรงเมตตาเสมอ” (Al-Mumtahinah 60: 12)

จากโองการดังกล่าวนี้ นักปราชญ์มุสลิมจำนวนมากใช้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าอัลกุรอานให้การรับรองอย่างสมบูรณ์ถึงสิทธิทางการเมืองของสตรี (Bin Haji Othman, 1993: 38) การบัยอะฮ์ต่อผู้นำถือว่าเป็นกระบวนการที่สำคัญประการหนึ่งทางการเมือง ในฐานะที่สตรีเป็นประชากรกว่าครึ่งหนึ่งของสังคม พวกนางจึงควรมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของสังคมที่พวกนางอาศัยอยู่ อัลกุรอานไม่ได้สอนให้สตรีทำอิบาดะฮ์ต่อพระเจ้าอย่างเดียว หากแต่ได้กำชับให้พวกนางยึดมั่นในคุณธรรมและมีความรับผิดชอบ สตรีจะต้องมีความซื่อสัตย์ ยุติธรรมและเคารพต่อกฎเกณฑ์ข้อบังคับของสังคมเหมือนกับบุรุษ พวกนางจะต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการที่จะผลิต

ค้นในเกิดความเป็นเอกภาพและภารครภาพในสังคม พวกนางจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องความดี และในขณะที่เดียวกันจะต้องต่อต้านและห้ามปรามกันในเรื่องความชั่วและอบายมุขต่างๆ การกีดกันกล่าวนี้ไม่อาจดำเนินได้ดีหากสตรีมุสลิมไม่เข้าใจถึงเงื่อนไขทางสังคมและสถานการณ์ทางการเมืองของประชาชาติ ด้วยเหตุนี้ในนัยของคำสั่งของอัลกุรอานที่กล่าวมาข้างต้นต้องการให้สตรีมีความตระหนักและเข้าใจถึงเงื่อนไขและสถานการณ์ของประชาชาติเพื่อสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนความผาสุกของประชาชาติได้ ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ในศัพท์สมัยใหม่เรียกว่า “การมีส่วนร่วมในการสร้างชาติ (Nation-Building)”

7) สตรีจะต้องภักดีต่อผู้ชาย (สามี) ในฐานะหัวหน้าครอบครัว

อัลกุรอานได้กำหนดให้ชายเป็นผู้รับบทบาททำหน้าที่เป็นผู้นำครอบครัว ดังปรากฏในสุเราะฮ์อัลนีสอาอ์โองการที่ 34 กล่าวไว้ว่า

﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ... الخ﴾

ความว่า “บรรดาชายนั้น คือผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองเลี้ยงดูบรรดาหญิง เนื่องด้วยการที่พระองค์อัลลอฮ์ได้ทรงให้บางคนของพวกเขาเหนือกว่าอีกบางคน และด้วยการที่พวกเขาได้จ่ายไปจากทรัพย์สินของพวกเขา” (Al-Nisā’ 4: 34)

ในทัศนะของอิสลามครอบครัวเป็นหน่วยที่สำคัญที่สุดในการเป็นรากฐานที่มั่นคงของสังคม การกำหนดอย่างชัดเจนถึงผู้ที่จะต้องรับผิดชอบในการปกป้องดูแลและบริหารครอบครัวโดยตรงจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อปกป้องไม่ให้เกิดความสับสนอลหม่านในครอบครัว หากครอบครัวขาดผู้นำ ก็เหมือนกับประเทศที่ขาดผู้ปกครอง ซึ่งจะต้องประสบกับความสับสนอลหม่านและล่มจมไปในที่สุด อัลกุรอานได้มอบภารกิจผู้นำครอบครัวในเบื้องต้นให้แก่เพศชาย ซึ่งเป็นภารกิจที่ถูกกำหนดโดยกำเนิด เพราะว่าพระองค์อัลลอฮ์ทรงทราบดีว่าเงื่อนไขทางสังคมโดยทั่วไปผู้ชายมักเป็นใหญ่ในครอบครัว (Patriachal) (Bin Haji Othman, 1993: 9)

คำว่า قَوَّامُونَ ในทางภาษาหมายถึง ปกป้องดูแล หรือทำให้ดีขึ้น (Al-Zabidi, 2000:

317) อิบน์ อับบาสได้อธิบายคำว่า “الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ” หมายถึง การเป็นผู้นำของสามี ซึ่งภรรยาจะต้องภักดีต่อสามีในสิ่งที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงใช้ รวมถึงการปฏิบัติดีต่อครอบครัวและดูแลทรัพย์สินเงินทองของสามี การที่สามีเหนือกว่าภรณานั้นอันเนื่องจากการแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัวและความอดสาเหบากบั้นของสามี (Al-Tabari, 2001: 6/687) การภักดีของภรรยาต่อสามีนั้นจะต้องอยู่บนเงื่อนไขการภักดีต่อพระเจ้า หากสามีได้สั่งให้ภรรยากระทำในสิ่งที่

ละเมิดต่อพระเจ้า ภรรยาที่ไม่จำเป็นจะต้องเชื่อฟังหรือปฏิบัติตาม นอกจากนี้อับนุ อับบาส ได้กล่าวว่า การที่บุรุษมีฐานะเหนือกว่าสตรีนั้น ก็เพื่อส่งเสริมให้บุรุษมีสัมพันธไมตรีที่ดีและมีใจกว้างต่อสตรีทั้งในเรื่องทรัพย์สินและจรรยาบรรณ (Al-Qurtubi, 2006: 4/54)

แม้ว่าอัลกุรอานได้กำหนดให้ชายมีบทบาทเป็นผู้นำในครอบครัว แต่ไม่ได้หมายความว่าสามีสามารถที่จะละเมิดสิทธิของภรรยาได้ และไม่ได้หมายความว่า ห้ามสตรีให้การช่วยเหลือต่อการนำของผู้ชาย สตรีจะต้องให้การช่วยเหลือครอบครัวเมื่อมีความจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีและมีรายได้เป็นประจำ (Bin Haji Othman, 1993: 9)

อัฟซาลูร เราะห์มาน (Rahman, 1986: 227) ได้ศึกษาวิเคราะห์ความเป็นผู้นำของบุรุษที่ปรากฏในสูเราะฮ์อัลนิสาอ์ โองการที่ 34 ชำงต้นสรุปว่า โองการนี้กล่าวถึงธรรมชาติที่มีความแตกต่างทางศักยภาพและภาระหน้าที่ที่แตกต่างกันระหว่างสองเพศ แต่ไม่ได้บ่งบอกถึงสถานภาพความเป็นใหญ่ทางเพศ (Gender Superiority) ของเพศชาย โองการนี้เพียงแต่ต้องการบอกถึงเงื่อนไขการดำรงชีวิต ซึ่งทั้งบุรุษและสตรีเปรียบพร้อมด้วยความสามารถในตัวเองที่แตกต่างกัน และสามารถกระทำในสิ่งต่างๆ ที่แตกต่างกันตามธรรมชาติของความสามารถ พรสวรรค์ และศักยภาพของแต่ละเพศ หากแต่ละเพศได้ดำเนินการกิจที่ต่างกันตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับศักยภาพของตัวเองอย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อทั้งสองเพศ และส่งผลทำให้วัฒนธรรมและอารยธรรมของพวกเขาเบิกบานขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้ทั้งสองเพศมีความร่วมมือที่เป็นปึกแผ่น สัมครสมาน สามัคคีกันมากขึ้น ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความสันติสุขในใจอย่างแท้จริง อันเป็นพื้นฐานการสร้างสังคมสันติภาพอย่างถาวร

8) สตรีไม่ใช่เป็นมูลเหตุของความชั่วร้าย

ตามที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ว่าบาปบุญของมนุษย์แต่ละคนไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงขึ้นอยู่กับกรกระทำของแต่ละบุคคลในฐานะที่เป็นมุกัลลฟ อัลกุรอานถือว่าบาปบุญของมนุษย์ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับใดๆ กับเพศสภาพของบุคคลและไม่ใช่ว่าเป็นสิ่งติดตัวมาแต่กำเนิด มนุษย์ทุกคนทั้งชายและหญิงเกิดมาในสภาพที่บริสุทธิ์ปราศจากบาปใดๆ ทั้งสิ้น แนวคิดเกี่ยวกับบาปแต่กำเนิด (Original Sin) จึงไม่มีพื้นที่ในความเชื่อของศาสนาอิสลาม (Al-Faruqi, 1979: 9)

อัลกุรอานได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับนบีอาดัม عليه السلام และนางหะวอาที่ถูกชัยฏอนมารร้ายล่อลวงทำให้ทั้งสองฝ่าฝืนคำสั่งของพระเจ้าโดยการกินผลไม้ไม่ต้องห้ามในสวนสวรรค์ จนเป็นเหตุให้พระเจ้าขับทั้งสองออกจากสวนสวรรค์ไปสู่โลกมนุษย์ การละเมิดของนบีอาดัมและนางหะวอาเป็นความผิดเฉพาะตัวซึ่งไม่อาจสืบทอดความผิดไปยังลูกหลานได้ ประกอบกับทั้งสองได้สำนึกผิด

¹ คู่อัลกุรอาน Al-Baqarah 2: 35-36; Al-A'raf 7: 19-24.

ทันทีเมื่อรู้ว่าพลาดพลั้งไป และพระเจ้าทรงตอบรับคำวิงวอนขอภัยโทษของทั้งสองแล้ว¹ ซึ่งหมายถึงทั้งสองกลายเป็นผู้บริสุทธิ์ปราศจากบาปทั้งปวง จึงไม่มีเหตุผลใดที่จะเชื่อว่ามนุษย์ซึ่งเป็นลูกหลานอาดัมได้สืบทอดความผิดจากนบีอาดัมและนางหะวอ

นักอรรถาธิบายอัลกุรอานบางท่านได้อธิบายโองการอัลกุรอานที่เกี่ยวกับเหตุการณ์การฝ่าฝืนของอาดัมต่อคำสั่งของพระเจ้าว่ามีมูลเหตุจากนางหะวอเพราะนางเป็นผู้ชักชวนให้นบีอาดัมทานผลไม้ต้องห้าม และเชื่อว่าการตั้งครุฑและการคลอดบุตรของหญิงนั้นเป็นคำสั่งหรือบทลงโทษของพระเจ้าที่มีต่อนางหะวอที่ได้ฝ่าฝืนคำสั่งของพระเจ้าในสวนสวรรค์ ดังปรากฏในคำบรรยายอรรถาธิบายอัลกุรอานของกูบารีย์ซึ่งได้อ้างจากรายงานของวะฮับ อิบน์ มุฮัมมัด บิน บิฮ์ (وهب بن مويهب) เล่าว่า ซัยยิดอนมารรียาได้แฝงตัวกับงูตัวหนึ่งเข้าไปในสวรรค์ และได้เด็ดเอาผลไม้ต้องห้ามในสวรรค์นำมาล่อลวงให้นางหะวอทาน จนนางหะวอหลงกลซัยยิดอนและได้ทานผลไม้ต้องห้ามนั้น และนางได้นำผลไม้ต้องห้ามนั้นไปให้นบีอาดัมทานอีกด้วย จนเป็นเหตุให้เสื้อผ้าที่ทั้งสองสวมใส่หลุดออกไปและพระองค์อัลลอฮ์ได้ตรัสต่อนบีอาดัมว่า “แผ่นดินจึงต้องถูกสาปแช่งเพราะตัวเจ้า ผลผลิตของมันจะเต็มไปด้วยหนาม” พระเจ้ากล่าวคำสั่งต่อนางหะวอว่า “เจ้าเป็นผู้ล่อลวงบ่าวของเรา เราจะเพิ่มความทุกข์ยากให้มากขึ้นแก่เจ้าในการตั้งครุฑของเจ้า เจ้าจะคลอดบุตรด้วยความเจ็บปวดปานตาย” และพระเจ้าได้สาปแช่งว่า “เจ้านำผู้ที่ถูกสาปแช่งเข้าไปในสวรรค์ จนไปล่อลวงบ่าวของฉัน เจ้าถูกสาปแช่งให้หาได้ท้องของเจ้าหายไป เจ้าจะเลื้อยไปด้วยท้องของเจ้า และเจ้าจะกินแต่ผงคลีดิน เจ้าจะกลายเป็นปฏิปักษ์กับลูกหลานเชื้อสายอาดัม และพวกเขาก็จะเป็นศัตรูกับเจ้า เมื่อเจ้าพบเห็นพวกเขาก็จะฉกเอาที่สั้นเท้าของพวกเขา และเมื่อพวกเขาพบเห็นเจ้าก็จะตีหัวของเจ้า” (Al-Tabari, 2001: 1/561-562) การรายงานของวะฮับ อิบน์ มุฮัมมัด บิน บิฮ์ (وهب بن مويهب) ข้างต้นนี้เป็นรายงานอิสรออิลียาต (اسرائيليات)² อย่างชัดเจน (Bin Haji Othman, 1993: 10) ซึ่งสอดคล้องกับคัมภีร์ไบเบิล บทปฐมกาล 3 (Genesis) โองการที่ 8-19 และรายงานที่เป็นอิสรออิลียาตนั้นไม่สามารถนำมาอ้างอิงหรือถือปฏิบัติได้

นอกจากกระบวนทัศน์อัลกุรอานที่มีต่อสตรีที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นแล้ว อัลกุรอานในสุเราะฮ์อันนิสาฮ์ (แปลว่าสตรี) และสุเราะฮ์อัลฆอลาก (แปลว่าการหย่าร้าง) มีกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีเป็นจำนวนมาก มีรายงานจากอิบนุ บัซซาร์ ซึ่งรายงานจากมุฮัมมัด (مُؤْمِنٌ) เล่าจากสุฟยาน ซึ่งรับรายงานมาจากอิบนุ อบี นะญีฮ จากญูอาอิดเล่าว่า ครั้งหนึ่งอุมม์ สะลามะฮ์ ได้ถามนบีมุฮัมมัด ﷺ ว่า “โอ้ ศาสนทูตของอัลลอฮ์ เหตุใดอัลกุรอานจึงกล่าวถึงเฉพาะผู้ชาย ทำไมไม่กล่าวถึง

¹ ดูอัลกุรอาน Al-Baqarah 2: 37; Tāhā 20:122.

² รายงานอิสรออิลียาต (Judeo-Christian Traditions) หมายถึงรายงานอิงจากคัมภีร์เก่า หรือจากยิวและคริสต์

พวกเราที่เป็นผู้หญิงบ้าง ?” จนกระทั่งอัลกุรอานสุเราะฮ์ อัลอะหฺซาบ (สุเราะฮ์ที่ 33) โองการที่ 35 ถูกประทานลงมาว่า

﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَشِيعِينَ وَالْخَشِيعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّامِتِينَ وَالصَّامِتَاتِ وَالْحَافِظِينَ وَالْحَافِظَاتِ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾

ความว่า “แท้จริงบรรดาผู้นอบน้อมชายและหญิง บรรดาผู้ศรัทธาชายและหญิง บรรดาผู้ภักดีชายและหญิง บรรดาผู้สัตย์จริงชายและหญิง บรรดาผู้อดทนชายและหญิง บรรดาผู้ถ่อมตนชายและหญิง บรรดาผู้บริจาktanชายและหญิง บรรดาผู้ถือศีลอดชายและหญิง บรรดาผู้รักษาอวัยวะเพศของพวกเขาที่เป็นชายและหญิง บรรดาผู้ที่รำลึกถึงอัลลอฮ์อย่างมากที่เป็นชายและหญิง อัลลอฮ์ได้ทรงเตรียมไว้สำหรับพวกเขาแล้ว ซึ่งการอภัยโทษและรางวัลอันใหญ่หลวง” (Al-Aḥzāb 33: 35) (Al-Ṭabarī, 2001: 19/110)

นอกจากนี้ยังมีรายงานจากอัลรอปือ อิบน์ สุไลมาน เล่าจากอะฮฺมัด อิบน์ มุซา ซึ่งเล่าจากสุฟยาน ซึ่งรับรายงานมาจากอัมร์ อิบน์ คีนาร์ โดยรับรายงานจากลูกชายคนหนึ่งของอุมม์ สะละมะฮ์ เล่าว่า อุมม์ สะละมะฮ์ ได้กล่าวแก่ท่านนบี ﷺ ว่า “โอ้ ศาสนทูตของอัลลอฮ์ ดิฉันไม่เคยได้ยินพระองค์อัลลอฮ์ทรงกล่าวถึงสตรีในเรื่องการอพยพเลย” พระองค์อัลลอฮ์จึงทรงประทานอัลกุรอานว่า

﴿فَأَسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ نَسِيٍّ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ﴾

ความว่า “แล้วพระเจ้าของพวกเขาที่ตอบรับพวกเขาว่า แท้จริงข้าจะไม่ให้สูญเสียซึ่งงานของผู้ทำงานคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกเขาไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็ตาม โดยที่บางส่วนของพวกเขานั้นมาจากอีกบางส่วน บรรดาผู้ที่อพยพและที่ถูกขับไล่ให้ออกจากหมู่บ้านของพวกเขา และได้รับความเดือดร้อนในทางของข้า และได้

ต่อสู้และถูกฆ่าตายนั่น แน่นอนข้าจะลบล้างให้พ้นจากพวกเขา ซึ่งบรรดาความผิด
 ของพวกเขา และแน่นอนข้าจะให้พวกเขาเข้าบรรดาสวนสวรรค์ ซึ่งมีบรรดาแม่น้ำ
 ไหลอยู่เบื้องล่างของสวนสวรรค์เหล่านั้น ทั้งนี้เป็นรางวัลตอบแทนจากอัลลอฮ์
 และอัลลอฮ์นั้น ณ พระองค์มีการตอบแทนอันดีงาม” (Al-Nisā’ 4: 195) (Al-
 Tabarī, 2001: 6/320)

จากโองการอัลกุรอานที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นสามารถสรุปมโนทัศน์อัลกุรอานที่มีต่อ
 บทบาทของสตรีโดยรวมว่า สตรีถูกกำเนิดมาจากชีวิตเดียวกันกับเพศชายซึ่งมีสถานภาพและสิทธิ
 ความเป็นมนุษย์เหมือนกับผู้ชาย สถานะทางเพศไม่ได้เป็นตัวกำหนดสถานภาพความสูงส่งและ
 เกียรติของมนุษย์ พระเจ้าทรงสร้างธรรมชาติที่มีอยู่ในบุรุษและสตรีที่แตกต่างกัน ลักษณะบางอย่าง
 เป็นจุดเด่นของบุรุษแต่เป็นจุดด้อยของสตรี และในขณะเดียวกันบางอย่างก็เป็นจุดเด่นของสตรีแต่
 เป็นจุดด้อยของบุรุษ ทั้งสองเพศจะต้องแสดงบทบาทพึงพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดเพื่อ
 สร้างความสมบูรณ์ให้แก่กันและกัน สตรีจะต้องแสดงบทบาทในสภาพบังคับตามบทบัญญัติ
 กฎหมายอิสลามไม่ยิ่งหย่อนกว่าเพศชาย บทบัญญัติของมนุษย์ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับใดๆ กับเพศ
 สถานะของบุคคลและไม่ใช่เป็นสิ่งติดตัวมาแต่กำเนิด มนุษย์ทุกคนทั้งชายและหญิงเกิดมาในสภาพ
 ที่บริสุทธิ์ปราศจากบาปใดๆ ทั้งสิ้น สตรีมีสิทธิชอบธรรมในการแสวงหา ครอบครองและใช้จ่ายใน
 ทรัพย์สินของนาง พวกนางจะต้องมีส่วนร่วมร่วมกับเพศชายในการดูแล ปกป้องและจรรโลงสังคม
 ในทางที่ถูกต้อง

2.3 เสาะหาบะฮ์

2.3.1 นิยามเสาะหาบะฮ์

คำว่าเสาะหาบะฮ์ (صَحَابَة) เป็นภาษาอาหรับที่มาจากรากศัพท์เสาะหิบะ (صَحِبَ) ซึ่ง
 โดยทั่วไปหมายถึงการคบเป็นสหายหรือเป็นเพื่อนกัน (Ibn Manzūr, n.d.: 2400) อัลคอกูบิ อัลบัฆ
 ดาดีย์กล่าวว่า นักภาษาศาสตร์ส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่า คำว่าเสาะหาบะฮ์มาจากรากศัพท์ศุฮบะฮ์
 (صَحِبَة) ซึ่งหมายถึง การคบเป็นสหายหรือเป็นเพื่อนกันไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาเพียงแค่นั้นๆ หรือ
 ยาวนาน (Al-Khatīb al-Baghdādī, n.d.: 51) คำว่าเสาะหาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ นั้นมีความหมายที่
 แคบกว่าคำว่าเพื่อนหรือสหายโดยทั่วไป อิมามบุคอรีได้ให้นิยามคำว่าเสาะหาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ
 หมายถึงมุสลิมที่เป็นสหายกับท่านนบี ﷺ หรือเคยพบเจอกับท่านนบี ﷺ ถือว่าเป็นเสาะหาบะฮ์ของ
 ท่านนบี ﷺ (Al-Khatīb al-Baghdādī, n.d.: 46) และอิบน์ หะญูร์ ได้เพิ่มเติมเงื่อนไขของความเป็นเสา
 หาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ อีกประการหนึ่งว่า จะต้องเป็นผู้ที่เสียชีวิตในสภาพที่เป็นมุสลิม แม้ว่าใน
 ระหว่างนั้นเคยเป็นมรตุด (หมดสภาพจากความเป็นมุสลิม) ก็ตาม รวมถึงผู้ที่ได้รายงานหรือไม่ได้

รายงานหะดีษจากท่านนบี ﷺ และผู้ที่เคยเข้าร่วมสงครามหรือไม่ได้เข้าร่วมสงครามกับท่านนบี ﷺ (Ibn Hajar, 1853:1/4) กล่าวโดยสรุปแล้วผู้ที่ถือว่าเป็นเศาะหาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ จะต้องมีความคุณลักษณะอย่างน้อย 3 ประการดังนี้ คือ 1) ได้พบเห็นท่านนบี ﷺ 2) เข้าร่วมรบถือศาสนาอิสลาม และ 3) เสียชีวิตในสภาพที่เป็นมุสลิม คำว่าเศาะหาบะฮ์นั้นหมายรวมถึงเศาะหาบะฮ์ทั้งที่เป็นชายและเป็นสตรีด้วย สำหรับเศาะหาบะฮ์ที่เป็นสตรีนั้นในภาษาอาหรับในรูปเอกพจน์ใช้คำว่าเศาะหาบียะฮ์ (صحابية) ส่วนในรูปพหูพจน์ใช้คำว่าเศาะหาบียาต (صحابيات)

อิบน์ หะญูร์ อัลฮักอถานีย (Ibn Hajar, 1853:1/5-6) ได้กำหนดกฎเกณฑ์และวิธีการในการยืนยันความเป็นเศาะหาบะฮ์แต่ละท่านดังนี้ คือ 1) ด้วยสายรายงานที่เป็นตะวาคุร¹ 2) ด้วยชื่อเสียงร่ำลือเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นเศาะหาบะฮ์ 3) ด้วยรายงานจากเศาะหาบะฮ์ด้วยกันที่ยืนยันว่าเขาเป็นเศาะหาบะฮ์ หรือรายงานจากตาบิอิน² ที่ได้รับการรับรองจากคนอื่นๆ 4) ด้วยการอ้างตัวเองว่าเป็นเศาะหาบะฮ์ ทั้งนี้ปรากฏชัดว่าเป็นผู้ที่มีชีวิตร่วมสมัยกับท่านนบี ﷺ และเป็นผู้ที่มีอะดาละฮ์

2.3.2 จำนวนและลำดับชั้นของเศาะหาบะฮ์

นักปราชญ์มุสลิมมีทัศนะแตกต่างกันในเรื่องจำนวนของเศาะหาบะฮ์ทั้งหมดและเป็นเรื่องที่ยากมากที่จะรู้ถึงตัวเลขที่แน่นอนของเศาะหาบะฮ์ อัลคอกุบัย อัลบัมคาคิยร่ายงานจากอบู ชุรอฮ์ อัลรอชีฮ์ (أبو زرعة الرازي)³ กล่าวว่า จำนวนเศาะหาบะฮ์ในวันที่ท่านนบี ﷺ เสียชีวิตนั้นมีทั้งหมดหนึ่งแสนหนึ่งหมื่นสี่พันคน ซึ่งเข้าใจว่าเป็นตัวเลขเฉพาะเศาะหาบะฮ์ที่ได้รายงานหะดีษเท่านั้น (Al-Khatib al-Baghdādī, 1996: 2/447) ในขณะที่ศ็อฟูเราะห์มาน อัลมูบารอกฟูรีฮ์ ได้นำเสนอตัวเลขจำนวนเศาะหาบะฮ์ที่เข้าร่วมพิธีฮัจญ์ อัลวะดาอ์ (พิธีฮัจญ์อำลา) พร้อมกับท่านนบี ﷺ มีจำนวนถึง 124,000-144,000 คน (Al-Mubārakfūrī, 1997: 459) ซึ่งหมายความว่าเศาะหาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ ทั้งหมดจะต้องมีมากกว่านี้ สำหรับเศาะหาบะฮ์คนแรกก็คือ ท่านหญิงคอดีญะฮ์ บินต์ กุวัยลิด (Ibn Sa'd, 1990: 8/13) ส่วนเศาะหาบะฮ์คนสุดท้ายที่เสียชีวิตคือ อบู อัลฎุฟัยล์ อามิร อิบน์ วาฆิลละฮ์ (أبو الطفيل عامر بن واثلة) ซึ่งรายงานจากวะฮบ อิบน์ ญุร็อยร์ อิบน์ ฮาซิม (وهب بن جرير) (Ibn Hajar, 1853: 7/110) กล่าววอบู อัลฎุฟัยล์เสียชีวิตในปี ฮ.ศ. ที่ 110

¹ หมายถึงการรายงานด้วยหมู่คนจำนวนมากโดยไม่สามารถสันนิษฐานว่าคนเหล่านั้นรวมหัวกันกล่าวเท็จ

² ตาบิอิน หมายถึงมุสลิมที่ได้พบเจอกับเศาะหาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ แต่ไม่ได้พบเจอกับท่านนบี ﷺ โดยตรง

³ มีชื่อจริงว่าอับดุลลอฮ์ อิบน์ อับดุลกะรีม อิบน์ ยะซิด อิบน์ ฟัรฎุค อัลมัคซุมีย (فروخ المخزومي) มีชีวิตระหว่างปี ฮ.ศ. 200-268 อัลนะสาอีย์ กล่าวว่า เป็นบุคคลที่เชื่อถือได้ (ثقة) (Ibn Hajar, n.d.: 3/18-20)

เศาะหาบะฮ์แต่ละท่านมีลำดับชั้น (الطبقات) ที่แตกต่างกัน นักวิชาการมีทัศนะที่แตกต่างกัน ในการแบ่งชั้นของเศาะหาบะฮ์ บางท่านได้แบ่งเศาะหาบะฮ์ออกเป็นห้าชั้น ในขณะที่บางท่านได้แบ่งออกมากกว่านั้น แต่ที่เป็นที่รู้จักกันมี 12 ชั้นตามที่อัลฮากิมได้แบ่งไว้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (Ibn Kathir, 1996: 504)

1. เศาะหาบะฮ์กลุ่มแรกสุดที่เข้ารับอิสลามในยุคมักกะฮ์ เช่น บรรดาเคาะลีฟะฮ์ อรรอซิดะฮ์ ทั้งสี่
2. เศาะหาบะฮ์ที่เข้ารับอิสลามก่อนที่ผู้นำชาวมักกะฮ์จะนำศาสนาอิสลามมาเป็นวาระที่ประชุมที่สภาดาร์ุลนัจวะฮ์
3. เศาะหาบะฮ์ที่ได้อพยพไปยังอบิสดีเนีย
4. เศาะหาบะฮ์ที่เข้าร่วมในเหตุการณ์สัตยาบันอะเกาะบะฮ์ครั้งที่ 1
5. เศาะหาบะฮ์ที่เข้าร่วมในเหตุการณ์สัตยาบันอะเกาะบะฮ์ครั้งที่ 2
6. เศาะหาบะฮ์กลุ่มแรกที่อพยพติดตามท่านนบี ﷺ ซึ่งได้พบกับท่านนบี ﷺ ที่กูบะฮ์ก่อนที่จะเข้าสู่นครมะดีนะฮ์
7. เศาะหาบะฮ์ที่เข้าร่วมในสงครามบักด์
8. เศาะหาบะฮ์ที่อพยพมายังนครมะดีนะฮ์ในช่วงระหว่างเหตุการณ์สงครามบักด์กับเหตุการณ์สนธิสัญญาหุคัยบิยะฮ์
9. เศาะหาบะฮ์ที่เข้าร่วมสัตยาบันอรรริฎวาน ในเหตุการณ์สนธิสัญญาหุคัยบิยะฮ์
10. เศาะหาบะฮ์ที่อพยพมายังนครมะดีนะฮ์ในช่วงระหว่างเหตุการณ์หุคัยบิยะฮ์กับเหตุการณ์พิชิตมักกะฮ์
11. เศาะหาบะฮ์ที่เข้ารับอิสลามในช่วงเหตุการณ์พิชิตมักกะฮ์
12. เศาะหาบะฮ์ที่อยู่ในวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่ซึ่งได้เห็นท่านนบี ﷺ ในวันพิชิตมักกะฮ์ หรือในวันฮัจญ์ อัลละดาฮ์

2.3.3 ความเป็นอะดะละฮ์ของเศาะหาบะฮ์

ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นอะดะละฮ์ของเศาะหาบะฮ์มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในงานวิจัยนี้ ทั้งนี้เพื่อที่จะเข้าใจถึงสถานภาพความเป็นเศาะหาบียาตและมีจุดยืนที่ถูกต้องต่อเศาะหาบียาต อีกทั้งเข้าใจถึงความจำเป็นที่สตรีมุสลิมจะต้องนำบทบาทของเศาะหาบียาตมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติใช้ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษาและด้านการเมือง ทั้งนี้เพื่อให้สังคมมีความเข้มแข็ง มีความร่มเย็นเป็นสุข และได้รับความจำริญจากพระเจ้า ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ดังที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตกาล

คำว่า อะดะละฮ์ (عدله) เป็นภาษาอาหรับที่มาจากรากศัพท์อัลอ์ดัล (العدل) ซึ่งในทางภาษา หมายถึงความเที่ยงธรรม ยุติธรรม หรือความถูกต้องที่เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งตรงกันข้ามกับคำว่าอัลญุฮ์ (الجر) หมายถึงความอยุติธรรมและการละเมิด (Ibn Manzūr, n.d.: 4/2838) หรืออัลอ์ดัล หมายถึงการงานที่เป็นสายกลางที่ไม่ตึงซึงหรือหย่อนยานเกินไป อัลรอฆิบ (الراغب) กล่าวว่าอัลอ์ดัลมีสองความหมาย คือ 1) สิ่งที่ปัญญาตัดสินว่าเป็นความดีงามที่จริงแท้โดยไม่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา และไม่ถือว่าเป็นการข่มเหงรังแกอีกฝ่ายหนึ่ง 2) ความยุติธรรมในกรอบของกฎหมาย ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาและยุคสมัย (Al-Zabīdī, 1997: 443-444)

สำหรับนักหะดีษและนักฟิกฮ์ได้กำหนดความเป็นอะดะละฮ์เป็นหนึ่งในเงื่อนไขหลักในการยอมรับการรายงานหะดีษ โดยกำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะต้องถือว่าเป็นอะดะละฮ์ดังนี้ คือ 1) จะต้องเป็นมุสลิม 2) บรรลุศาสนภาวะ 3) มีสติปัญญาที่สมบูรณ์ 4) ปลอดภัยจากมูลเหตุของความเป็นฟาลิฮ (การกระทำที่เป็นบาป) และ 5) ปลอดภัยจากสิ่งทำลายเกียรติและศักดิ์ศรีของตนเอง (Al-Tahhān, 1415: 111) ในนัยของศาสตร์หะดีษความเป็นอะดะละฮ์ของเศาะหาบะฮ์นั้น หมายความว่า เศาะหาบะฮ์ทุกท่านปราศจากการ โทกหกหรือบิดเบือนรายงานโดยตั้งใจ อันเป็นเหตุทำให้ไม่สามารถเชื่อถือในรายงานได้ ด้วยเหตุนี้รายงานของเศาะหาบะฮ์ทุกท่านจึงสามารถเชื่อถือได้โดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงความมีอะดะละฮ์ แม้ว่าเศาะหาบะฮ์บางท่านมีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์พิณนะฮ์ก็ตาม ซึ่งถือว่าเป็นผลจากการอิจญ์ติฮาดของพวกเขา (Al-Tahhān, 1415: 152)

อัลญุรญานีย์ (Al-Jurjānī, 1985: 152) ได้ให้นิยามอะดะละฮ์ในเชิงภาษาว่า หมายถึงการยืนหยัด การดำรงอยู่ (الاستقامة) ส่วนความหมายในทางชะรีอะฮ์หมายถึง การยืนหยัดอยู่ในแนวทางที่ถูกต้องและห่างไกลจากสิ่งที่ศาสนาได้ห้ามไว้ สำหรับนักฟิกฮ์ได้ให้ความหมายในเชิงวิชาการว่า หมายถึง ผู้ที่ห่างไกลจากบาปใหญ่ และไม่หมกมุ่นอยู่กับการกระทำบาปเล็ก ตลอดจนห่างไกลจากพฤติกรรมอันน่ารังเกียจต่างๆ เช่น ทานอาหารในขณะที่เดิน หรือยื่นถ่ายปัสสาวะข้างทาง เป็นต้น

เศาะหาบะฮ์ทุกท่านถือว่าเป็นผู้ที่อยู่ในแนวทางที่เที่ยงตรงหรือเป็นผู้ที่ทรงธรรม มีความเป็นอะดะละฮ์ในตัวโดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ ดังที่อัลคอฎีบ อัลบัฆดาดี (Al-Khatīb al-Baghdādī, n.d.: 46) ได้กล่าวไว้ว่าหะดีษแต่ละบทจำเป็นต้องตรวจสอบความต่อเนื่องของสายรายงานจนถึงท่านนบี ﷺ และจะต้องตรวจสอบความเป็นอะดะละฮ์ของผู้รายงานแต่ละท่านด้วย จึงสามารถนำมาใช้หะดีษบทนั้นได้ ยกเว้นผู้รายงานในระดับเศาะหาบะฮ์ เพราะเศาะหาบะฮ์ทุกท่านเป็นที่รู้กันดีว่ามีความเป็นอะดะละฮ์ในตัวอยู่แล้ว ซึ่งพระองค์อัลลอฮ์ได้ทรงรับรองความเป็นอะดะละฮ์ของพวกเขา ทรงบอกถึงความบริสุทธิ์ของพวกเขาและทรงยกย่องสรรเสริญพวกเขา

¹ หมายถึงเหตุการณ์ความไม่ลงรอยกันในจุดยืนซึ่งนำไปสู่การนองเลือดกันระหว่างเศาะหาบะฮ์ด้วยกัน

ไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน อิบน์ หะญัร อัลอัศกอทานีย์ (Ibn Hajar, 1853: 1/6-7) ได้กล่าวไว้ว่า อะฮ์ ลุสสุนะฮ์ วัลญะมาอะฮ์ต่างเห็นพ้องต้องกันว่าบรรดาเศาะหาบะฮ์ทุกท่านล้วนมีสถานภาพเป็นอะดา ละฮ์

สถานภาพความเป็นอะดาละฮ์ของเศาะหาบะฮ์มีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนทั้งในตัว บทอัลกุรอาน ในอัลหะดีษและมติเอกฉันท์ของบรรดาอุละมาอ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) หลักฐานจากอัลกุรอาน

มีโองการอัลกุรอานหลายโองการที่ยืนยันและชี้ถึงความเป็นอะดาละฮ์ของบรรดาเศาะ หาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ ดังตัวอย่างเช่น พระองค์อัลลอฮ์ตรัสไว้ว่า

﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

ความว่า “บรรดาบรรพชนรุ่นแรกในหมู่ผู้อพยพ (ชาวมุฮาญิรีนจากมักกะฮ์) และ ในหมู่ผู้ให้ความช่วยเหลือ (ชาวอันศ็อรจากมะดีนะฮ์) และบรรดาผู้ดำเนินตามพวกเขา ด้วยการทำดีนั้น อัลลอฮ์ทรงพอพระทัยในพวกเขา และพวกเขาก็พอใจใน พระองค์ด้วย และพระองค์ทรงเตรียมไว้ให้พวกเขาแล้ว ซึ่งบรรดาสวนสวรรค์ที่มี แม่น้ำหลายสายไหลผ่านอยู่เบื้องล่าง พวกเขาจะพำนักอยู่ในนั้นตลอดกาล นั่นคือ ชัยชนะอันใหญ่หลวง” (Al-Tawbah 9: 100)

โองการนี้เป็นหลักฐานอย่างชัดเจนว่าบรรดาเศาะหาบะฮ์เป็นผู้ได้รับความโปรดปรานและ ความพึงพระทัยจากพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ และโดยอัตโนมัติพวกเขาย่อมเป็นผู้ที่มีความเป็นอะดา ละฮ์ สำหรับคำว่า “บรรดาบรรพชนรุ่นแรก” ในโองการนี้บรรดานักปราชญ์มุสลิมมีการตีความที่ แตกต่างกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ทศนะใหญ่ๆ ดังนี้

1. หมายถึงบรรดาเศาะหาบะฮ์ที่เข้าร่วมสัจยาคับัน อัลริฎวาน (بيعة الرضوان) ในเหตุการณ์ สนธิสัญญาหุذىบิยะฮ์ ซึ่งเป็นทศนะของอัลชะฮ์บีย์ (الشعبي)

2. หมายถึงบรรดาเศาะหาบะฮ์ที่ได้มีโอกาสละหมาดพร้อมกับท่านนบี ﷺ ในสองกิบละฮ์ ซึ่งเป็นทัศนะของทีอับู มุซา อัลอัชอะรียฺ, สะอีด อิบน์ อัลมุสยัยบ (سعيد بن المسيب), มุหัมมัด อิบน์ ลีรียน และกอตาดะฮ์

3. หมายถึงบรรดาเศาะหาบะฮ์ที่เข้าร่วมสงครามบัตร์ ซึ่งเป็นทัศนะของมุหัมมัด อิบน์ กะอูบ อัลกุรอซียฺ (كعب القرظي) และอะฏอฮ์ อิบน์ ยะซาร์ (عطاء بن يسار)

4. หมายถึงบรรดาเศาะหาบะฮ์ที่เข้ารับอิสลามก่อนการพิชิตมักกะฮ์ ซึ่งเป็นทัศนะของอัลหะสัน อัลบัตริยฺ (Ibn Kathir, 1996: 505 อ้างอิงหมายเลข 1)

สำหรับคำว่า “บรรดาผู้ดำเนินตามพวกเขาด้วยการทำดีนั้น” หมายถึงผู้ที่เข้ารับอิสลามเพื่ออัลลอฮ์ ยึดมั่นในอิสลามตลอดจนเจริญรอยตามแนวทางของบรรดาบรรพชนรุ่นแรกทั้งในเรื่องการอิชเราะฮ์ การช่วยเหลือในเรื่องศาสนาและปฏิบัติในคุณงามความดี (Al-Tabari, 2001: 11/640)

อัลกุรอาน ได้ชี้ถึงความเป็นอะดาละฮ์ของเศาะหาบะฮ์ในสุเราะฮ์อัลฟัดห์อีกว่า

﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا﴾

ความว่า “โดยแน่นอนอัลลอฮ์ทรงโปรดปรานต่อบรรดาผู้ศรัทธาขณะที่ยกมือให้สัตยาบันแก่เจ้าใต้ต้นไม้ (ที่หุคัยบียะฮ์) เพราะพระองค์ทรงรอบรู้ดีถึงสิ่งที่มีอยู่ในจิตใจของพวกเขา พระองค์จึงได้ทรงประทานความสงบใจลงมาบนพวกเขา และได้ทรงตอบแทนให้แก่พวกเขาซึ่งชัยชนะอันใกล้นี้” (Al-Fath 48: 18)

และในสุเราะฮ์อัลนัมลฺพระองค์อัลลอฮ์ตรัสอีกว่า

﴿قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ أَبْصَقْنَا ۚ اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا يُشْرِكُونَ﴾

ความว่า “จงกล่าวเถิด (มุหัมมัด) บรรดาการสรรเสริญเป็นสิทธิของอัลลอฮ์ และความศานติงมีแต่ปวงบ่าวของพระองค์ ผู้ซึ่งพระองค์ทรงคัดเลือกแล้ว อัลลอฮ์ดีกว่าหรือสิ่งที่พวกเขาตั้งเป็นภาคี” (Al-Naml 27: 59)

¹ กิบละฮ์หมายถึงทิศในการผินหน้าเวลาละหมาด กล่าวคือเศาะหาบะฮ์ที่มีโอกาสได้ผินหน้าสองทิศทางในเวลาละหมาด คือครั้งแรกผินหน้าไปยังบัยตุลมักกิสในปาเลสไตน์ และต่อมาได้หันมาผินหน้าไปยังวิหารกะอับะฮ์ในนครมักกะฮ์ มีรายงานจากมาลิก ซึ่งรับรายงานจากยะหฺยา อิบน์ สะอีด ซึ่งรับจากสะอีด อิบน์ อัลมุสยัยบกล่าวว่า ท่านนบี ﷺ ละหมาดผินหน้าไปยังบัยตุลมักกิสเป็นเวลา 16 เดือน หลังจากนั้นได้หันมาละหมาดผินหน้าไปยังบัยตุลลอฮ์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นก่อนสงครามบัตร์ 2 เดือน (Ibn ‘Abd al-Barr, 2006: 1/15)

ศุฟยาน อัลเชารีฮ์ (سفيان الثوري) และ อัลสุคดีฮ์ (السُّدِّي) กล่าวว่า “ปวงบ่าวของพระองค์ ผู้ซึ่งพระองค์ทรงคัดเลือก” ในโองการนี้หมายถึงบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ทั้งหมด (Ibn Kathir, 1999b: 6/201)

ฏอบารีรายงานจากอบู กุร็อยบ์ (أبو كُرَيْبٍ) ซึ่งรับรายงานจากฏอลก์ (طَلْقٌ) คือ อิบну มัสนาม (ابن عَنَامٍ) ซึ่งรับรายงานจากอิบนุ ศุฮัยร์ (ابن ظُهَيْرٍ) จากอัลสุคดีฮ์ (السُّدِّي) จากอบู มาลิก (أبو مالك) ซึ่งรับรายงานจากอับบาซ กล่าวว่า “ความศานติจงมีแด่ปวงบ่าวของพระองค์ ผู้ซึ่งพระองค์ทรงคัดเลือกแล้ว” หมายถึงบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ซึ่งพระองค์อัลลอฮ์ทรงคัดเลือกให้แก่นบีของพระองค์ (Al-Tabari, 2001: 18/ 98)

นอกจากนี้พระองค์อัลลอฮ์ได้ทรงยกย่องบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ ผู้ซึ่งได้รับรุดคุณธรรม จริยธรรมขั้นสูงไว้ว่า

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَرَرِعٍ أَخْرَجَ شَطْنَهُ فَفَازَرَهُ فَأَسْتَغْلَظَ فَأَسْتَوَى عَلَى سُوْفِهِ يُعْجَبُ الزَّرْعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾

ความว่า “มุหัมมัดเป็นรสูลของอัลลอฮ์ และบรรดาผู้ที่อยู่ร่วมกับเขา เป็นผู้เข้มแข็งกล้าหาญต่อพวกปฏิเสธศรัทธา เป็นผู้เมตตาสงสารระหว่างพวกเขาเอง เจ้าจะเห็นพวกเขาเป็นผู้รู้กวีะ ผู้สุญุด (ก้มกราบ) โดยแสวงหาคุณความดีจากอัลลอฮ์และความโปรดปราน (ของพระองค์) เครื่องหมายของพวกเขาอยู่บนใบหน้าของพวกเขา เนื่องจากร่องรอยแห่งการสุญุด นั่นคืออุปมาของพวกเขาที่มีอยู่ในอัลเตวารอต และอุปมาของพวกเขาที่มีอยู่ในอัลอินญิล ประหนึ่งเมล็ดพืชที่งอกหน่อหรือกิ่งก้านของมันออกมาแล้วทำให้มันงอกงาม แล้วมันก็เติบโตแข็งแรงและทรงตัวอยู่ได้บนลำต้นของมัน นำความปลื้มปิติมาให้แก่ผู้หว่าน เพื่อที่พระองค์จะก่อความโกรธแค้นแก่พวกปฏิเสธศรัทธา เพราะพวกเขา (มุสลิมิน) และอัลลอฮ์ทรงสัญญาบรรดาผู้ศรัทธาและกระทำความดีทั้งหลายในหมู่พวกเขาว่าจะได้รับการอภัยโทษ และรางวัลอันใหญ่หลวง” (Al-Fath 48: 29)

จากส่วนหนึ่งของโองการอัลกุรอานที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นหลักฐานอย่างชัดเจนว่า พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงรับรองความเป็นอะคาละฮ์ของบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ ทั้งหมด ทั้งเศาะหาบะฮ์ที่เป็นชายและเศาะหาบะฮ์ที่เป็นหญิงหรือเศาะหาบียัตด้วย

2) หลักฐานจากอัลหะดีษ

นอกจากหลักฐานจากโองการอัลกุรอานแล้ว ยังมีอัลหะดีษของท่านนบี ﷺ จำนวนหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าบรรดาเศาะหาบะฮ์ทุกท่านเป็นผู้ที่มีอะคาละฮ์ ดังปรากฏในหะดีษศอฮีบบทหนึ่งซึ่งรายงานจากอิมรอน อิบน์ หุศัยน เล่าว่า ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวไว้ความว่า

“ประชาชาติของฉันที่ประเสริฐที่สุด คือประชาชาติในยุคของฉัน หลักจากนั้นก็ยุคถัดไป และยุคถัดไป อิมรอน รายงานว่า ฉันจำไม่ได้ว่าท่านนบี ﷺ กล่าวถึงยุคหลังจากยุคของท่านนั้นอีกสองยุคหรือสามยุค” (Bukhārī: 3650)¹

คำว่า อัลกออ์น (القرن) ในหะดีษข้างต้น หมายถึง ยุคสมัยหนึ่งที่มีช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ซึ่งนักวิชาการมีทัศนะที่แตกต่างในการกำหนดช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งมีตั้งแต่ช่วงเวลา 10 ปี ถึง 120 ปี แต่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปก็คือช่วงเวลาหนึ่งศตวรรษหรือหนึ่งร้อยปี (Ibn Hajar, 2005: 8/316) นั่นหมายความว่าประชาชาติมุสลิมในยุคร้อยปีแรกถือว่าเป็นประชาชาติมุสลิมที่ประเสริฐที่สุด และยิ่งกว่านั้นบรรดาเศาะหาบะฮ์เป็นกลุ่มแรกในร้อยปีแรกของอิสลาม

ในรายงานของอิบน์ มาญะฮ์ ซึ่งท่านนบี ﷺ ได้สั่งให้มุสลิมทุกคนยึดมั่นในแนวทางของท่านและแนวทางของบรรดาเศาะลีฟะฮ์ อรรอฮิอูน ซึ่งเป็นเศาะหาบะฮ์ของท่านโดยกล่าวไว้ความว่า

“เจ้าทั้งหลายจงอย่าเกรงต่อพระองค์อัลลอฮ์ เชื้อฟิงและภักดีต่อผู้นำ แม้ว่าเขาจะเป็นทาสฟิวคำก็ตาม ผู้ใดที่มีชีวิตอยู่หลังจากฉันเสียชีวิตไปแล้ว เขาจะให้เห็นความแตกแยกอันแสนสาหัส ฉะนั้นเจ้าทั้งหลายจงยึดมั่นในสุนนะฮ์ของฉันและสุนนะฮ์

¹ มีหะดีษในความหมายเดียวกันนี้หลายบท เช่น หะดีษที่รายงานจากท่านหญิงอาอิชะฮ์ เล่าว่ามีชายคนหนึ่งถามท่านนบี ﷺ ว่า ใครเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุด? ท่านนบี ﷺ ตอบว่า “القرن الذي أنا فيه، ثم الثاني، ثم الثالث” ความว่า “ผู้ที่อยู่ในยุคที่ฉันมีชีวิตอยู่ หลังจากนั้นก็เป็นยุคที่สองและยุคที่สามตามลำดับ” นอกจากนี้ในรายงานของอัลญอบรอนีย์ซึ่งรับสาขารายงานจากบิลาล อิบน์ สะอ์ด อิบน์ ตะมิม จากบิดาของเขาซึ่งได้ถามท่านนบี ﷺ ว่าใครเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุด? ท่านนบี ﷺ ตอบว่า “أنا وقربي” คือฉัน และผู้ที่อยู่ในยุคของฉัน นอกจากนี้มีบันทึกจากอัลญะฮาลียะฮ์ (الطيالسي) ซึ่งรายงานจากอุมร์เล่าว่า ท่านนบี ﷺ กล่าวว่า “خير أمتي القرن الذي أنا منهم، ثم الثاني، ثم الثالث” ความว่า “ประชาชาติของฉันที่ประเสริฐที่สุด คือผู้ที่อยู่ในยุคสมัยของฉัน หลังจากนั้นเป็นยุคที่สองและยุคที่สามตามลำดับ” (ดูเพิ่มเติมใน Ibn Hajar, 2005: 8/319)

ของคูลาฟาอ์ อัรรอซิดีน¹ ที่ได้รับทางนำ เจ้าจกัคมัน ไว (ยัคมัน) ด้วยฟันกราม และ เจ้าทั้งหลายจงห่างไกลจากอูตริกรรมทั้งหลาย แท้จริงอูตริกรรมทั้งหลายจะนำมา ซึ่งการหลงทาง” (Ibn Mājah: 42)²

ท่านนบี ﷺ ได้สั่งห้ามคำทอ หรือใส่ร้ายป้ายสีต่อบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่าน โดยกล่าวไว้ ความว่า

“พวกเจ้าอย่าคำทอบรรดาเศาะหาบะฮ์ของฉัน พวกเจ้าอย่าคำทอบรรดาเศาะหาบะฮ์ ของฉัน ฉันขอสาบานต่อพระเจ้าผู้ซึ่งชีวิตของฉันอยู่พระหัตถ์ของพระองค์ว่า หาก พวกท่านคนหนึ่งคนใด ได้บริจาคนกหนึ่งคนใด ได้บริจาคทองคำปริมาณเท่ากับขนาดภูเขาอุหุด พวกท่านก็ ยังไม่ถึงระดับความดีของพวกเขาแม้เพียงครั้งหนึ่งก็ตาม” (Muslim: 2540)

นอกจากนี้ในรายงานของมุสลิมซึ่งรายงานจาก อับู บุรเดฮ์ รายงานจากบิดาของเขากล่าว ไว้ความว่า

“พวกเราได้ละหมาดมัฆริบกับท่านรَسُول ﷺ จากนั้นพวกเราทราบว่า พวกเราควรนั่ง รอนที่นี้จนกว่าจะละหมาดอีซาพร้อมกันกับท่านนบี ﷺ และพวกเราก็นั่งอยู่ที่นั่น จนกระทั่งท่านรَسُول ﷺ ออกมาพร้อมกับกล่าวว่า “พวกเจ้ายังอยู่ที่นี้อีก หรือ” พวกเราตอบแก่ท่านว่า “โอ้ท่านรَسُولุลลอฮ์ พวกเราได้ละหมาดมัฆริบกับ ท่าน แล้วพวกเราก็ออกมาว่า เราควรนั่งรอนที่นี้จนกว่าจะได้ร่วมละหมาดอีซา กับท่าน” ท่านนบี ﷺ กล่าวว่า “พวกเจ้าทำดีแล้ว ทำถูกต้องแล้ว” ท่านรَسُولก็เงยหน้า สู่ท้องฟ้า ซึ่งท่านเคยกระทำเช่นนี้เสมอ พร้อมกับกล่าวว่า “บรรดาดวงดาวนั้น เป็นอะมานะฮ์แก่ท้องฟ้า เมื่อดวงดาวหายลับไป ท้องฟ้าก็จะมาแทนที่ ฉันก็เป็นอะมานะฮ์แก่บรรดาเศาะหาบะฮ์ของฉัน เมื่อฉันเสียชีวิตไป บรรดาเศาะหาบะฮ์ของ ฉันก็จะมาแทนที่ฉันตามที่สัญญาไว้ และบรรดาเศาะหาบะฮ์ของ ฉันก็เป็นอะมานะฮ์แก่ประชาชาติของฉัน เมื่อบรรดาเศาะหาบะฮ์ของ ฉันเสียชีวิตไป ประชาชาติของ ฉันก็มาแทนที่ตามที่สัญญาไว้” (Muslim: 2531)

จากหะดีษที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของหะดีษอีกหลายๆ บทที่ท่านนบี ﷺ ได้ ยกย่องและกล่าวถึงความประเสริฐของบรรดาเศาะหาบะฮ์ อันเนื่องจากคุณธรรมอันสูงส่งที่อยู่ในตัว

¹ คำว่า “คูลาฟาอ์ อัรรอซิดีน” ในหะดีษบทนี้บางทัศนะเห็นว่าหมายถึงคิลาฟะฮ์ อัรรอซิดะฮ์ทั้ง 4 คือเคาะลีฟะฮ์ อับู บักร์, เคาะลีฟะฮ์ อุมัยร, เคาะลีฟะฮ์ อุษมาน และเคาะลีฟะฮ์ อลี แต่บางทัศนะเห็นว่าหมายถึงผู้นำของชาวมุสลิม ทั้งหมด ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนของท่านนบี ﷺ ในการดำรงไว้ซึ่งคุณธรรม ปกป้องศาสนา และชี้นำประชาชาติ ไปสู่แนวทางที่ถูกต้อง (Ibn Mājah, 1997: 1/32 อ้างอิงหมายเลข 1)

² อัลอัลบานียืนยันอีกว่าเป็นหะดีษศอฮีหฺ (Ibn Mājah, 1997: 1/32)

พวกเขา นอกจากนี้ท่านนบี ﷺ ยังได้กำชับให้ประชาชาติมุสลิมที่เกิดในยุคหลังนอกจากให้ยึดมั่นในสุนนะฮ์ของท่านนบี ﷺ แล้ว ยังให้เจริญรอยตามแนวทางของเศาะหาบะฮ์อีกด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าท่านนบี ﷺ ได้ให้การรับรองความเป็นอะคาละฮ์ของบรรดาเศาะหาบะฮ์ของท่าน

3) หลักฐานจากมตินักปราชญ์มุสลิม

อับดุลลอฮ์ อิบน์ มัสอูด ได้กล่าวถึงเศาะหาบะฮ์ว่า พวกเขาเป็นผู้ที่มีจิตใจที่ซื่อตรงที่สุด มีความรู้ค่าลึกที่สุด และเป็นผู้สมถะเรียบง่ายที่สุดในประชาชาตินี้ พวกเขาเป็นผู้ที่พระองค์อัลลอฮ์ทรงคัดสรรให้เป็นเศาะหาบะฮ์ของรสูลของพระองค์ และให้เป็นผู้ชำระไว้ซึ่งศาสนาของพระองค์ พวกเขาทั้งหลายพึงตระหนักถึงสิทธิของบรรดาเศาะหาบะฮ์ และจงยึดมั่นในทางนำของพวกเขา ทั้งนี้เพราะว่าพวกเขาอยู่ในแนวทางที่เที่ยงตรง (Ibn Taymiyah, 2005: 4/85)

อิบน์ คัยมียะฮ์ ได้อ้างคำพูดของอิมาม อะหมัด ที่ได้กล่าวถึงการยึดมั่นในแนวทางของเศาะหาบะฮ์ว่า “พื้นฐานหลักของสุนนะฮ์ในทัศนะของพวกเราคือ การยึดมั่นในสิ่งที่มีอยู่ในเศาะหาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ” (Ibn Taymiyah, 2005: 4/94)

อิบน์ กะษีร (1996: 500) และอิบน์ หะญัวร์ อัลอัศกอลานีย์ (1853: 1/6-7) ได้กล่าวไว้ว่า “อะฮ์ลุลสุนนะฮ์ วัลญะมาอะฮ์ต่างเห็นพ้องต้องกันว่าบรรดาเศาะหาบะฮ์ทุกท่านล้วนมีสถานภาพเป็นอะคาละฮ์”

นักปราชญ์มุสลิมส่วนใหญ่เห็นว่าความประเสริฐของบรรดาเศาะหาบะฮ์นั้น ไม่ได้เป็นเพียงเพราะว่าพวกเขาได้มีโอกาสเห็นท่านนบี ﷺ หากแต่พวกเขาได้ร่วมพิทักษ์ปกป้องท่านนบี ﷺ พวกเขาได้นำหน้าในการอพยพหรือให้ความช่วยเหลือแก่ท่านนบี ﷺ พวกเขาเป็นผู้ดูแลรักษาบทบัญญัติชะรีอะฮ์ ซึ่งพวกเขาได้รับโดยตรงจากท่านนบี ﷺ และได้เผยแพร่สู่ชนรุ่นหลังจากพวกเขา ไม่มีชนรุ่นหลังคนใดที่สามารถเทียบเคียงความดีกับพวกเขาได้ ทั้งนี้เพราะว่าพวกเขาเป็นผู้ริเริ่มในคุณงามความดีทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ผู้ริเริ่มย่อมจะได้รับผลบุญในความดีงามที่บุคคลรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามพวกเขาโดยไม่ได้ยิ่งหย่อนในผลบุญแต่ประการใด ด้วยเหตุนี้ความประเสริฐของบรรดาเศาะหาบะฮ์จึงประจักษ์อย่างชัดเจน (Ibn Hajar, 2005: 8/318)

บรรดาเศาะหาบะฮ์เป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ศาสนาแห่งอิสลามให้แก่ประชาชาติมุสลิมในรุ่นต่อมา ด้วยความอดสาหะบากบั้นของบรรดาเศาะหาบะฮ์ทำให้อัลกุรอาน อัลหะดีษ บทบัญญัติต่างๆ ของชะรีอะฮ์ ตลอดจนสุนนะฮ์ต่างๆ ของท่านนบี ﷺ สามารถสืบทอดจนถึงมือเราได้ในทุกวันนี้อย่างครบถ้วน หากไม่มีเศาะหาบะฮ์เราไม่สามารถรับรู้ใดๆ เกี่ยวกับอิสลามเลย การกล่าวร้ายต่อเศาะหาบะฮ์หรือไม่ยอมรับความเป็นอะคาละฮ์ของเศาะหาบะฮ์ย่อมเป็นการปฏิเสธพยานารดของพระองค์อัลลอฮ์ที่ได้ยกย่องพวกเขาไว้ในอัลกุรอาน และเป็นการไม่ยอมรับหะดีษของท่านนบี ﷺ ที่ได้ยกย่องและกล่าวถึงความประเสริฐของพวกเขา อีกทั้งเป็นการขัดแย้งกับมติเอกฉันท์ของบรรดา

อุละมาอ์ในกลุ่มอะฮ์ลุดศุนนะฮ์วัลญะมาอะฮ์ การกล่าวร้าย ดูหมิ่นดูแคลนต่อเศาะหาบะฮ์ ก็ย่อมเท่ากับการกล่าวร้าย ดูหมิ่นดูแคลนต่อศาสน์แห่งอิสลามด้วย เพราะเศาะหาบะฮ์ทำหน้าที่เสมือนเป็นสื่อกลางของศาสน์อิสลาม การกล่าวหาว่าสื่อกลางบกพร่องย่อมแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่นำมาด้วยนั้นบกพร่องด้วย ด้วยเหตุนี้อบู ชุรอฮ์ อัลรอซีย์ (أبو زرعة الرازي) ได้กล่าวไว้ว่า “หากผู้ใดเห็นคนที่กำลังกล่าวหาเศาะหาบะฮ์ของท่านนบี ﷺ ท่านใดท่านหนึ่งว่าบกพร่อง จงรู้เถิดว่าคนๆ นั้นคือพวกซินดีก (زنديق)”¹ (Al-Alūsī, 1997: 391-392)

แม้ว่าบรรดาเศาะหาบะฮ์มีความประเสริฐที่สูงส่งแต่อย่างไรก็ตามนักวิจัยจำเป็นจะต้องระมัดระวังและมีความชัดเจนในการอ้างอิงถึงพฤติกรรมของบรรดาเศาะหาบะฮ์ เพราะบรรดาเศาะหาบะฮ์ไม่ใช่เป็นผู้มะอ์ศูม (ปลอดจากบาป) เหมือนกับบรรดาศุลฎาฮ์ ﷺ ซึ่งบรรดาเศาะหาบะฮ์ก็มีโอกาสที่จะกระทำความผิดได้ หากปรากฏว่าเศาะหาบะฮ์ท่านใดท่านหนึ่งทำความผิดจริง นั่นเป็นความผิดส่วนตัวของเศาะหาบะฮ์ท่านนั้น ซึ่งไม่อาจทำลายความเป็นอะดะละฮ์ของบรรดาเศาะหาบะฮ์โดยรวมได้ อีกทั้งเศาะหาบะฮ์ล้วนแต่เป็นมุจญ์ตะฮิด (สามารถวินิจฉัยกฎหมายได้) ข้อผิดพลาดที่เกิดจากการอิจญ์ติฮาดนั้นได้รับการอภัยจากพระเจ้า ดังที่อบู นุ ตัยมียะฮ์ได้ตอบข้อคำถามในเรื่องความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเศาะหาบะฮ์ด้วยกันว่า “เรื่องราวต่างๆ ที่กล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างบรรดาเศาะหาบะฮ์ด้วยกันนั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องมคเท็จ ส่วนข้อเท็จจริงนั้นคือ พวกเขาเป็นมุจญ์ตะฮิด สำหรับมุจญ์ตะฮิดแล้วหากวินิจฉัยถูกต้องเขาจะได้รับการสองผลบุญ แต่ถ้าหากวินิจฉัยผิด เขาก็จะได้รับหนึ่งผลบุญและความผิดของพวกเขาจะได้รับการให้อภัย” (Ibn Taymiyah 2005, Vol.IV, 264)

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสี่เราะฮ์

2.4.1 นิยามและขอบข่ายเนื้อหาสี่เราะฮ์

คำว่าสี่เราะฮ์หรืออัตชีวะประวัติินบีมุฮัมมัด ﷺ ในภาษาอาหรับเรียกว่า “อัลสี่เราะฮ์ อัลนะบะวียะฮ์ (السيرة النبوية)” หรือเรียกอย่างย่อว่าอัลสี่เราะฮ์ (السيرة)² ซึ่งในทางภาษามายังถึง

¹ หมายถึงพวกที่ปฏิเสธวันอาคีเราะฮ์ หรือไม่เชื่อในพระเจ้า หรือพวกที่ทำตัวภายนอกเหมือนกับผู้ศรัทธาแต่ใจซ่อนเร้นด้วยการปฏิเสธ (กัฟร) คล้ายกับคนมุนาฟิก (หน้าไหว้หลังหลอก) (Al-Zabidi, 1989b: 418)

² คำว่าอัลสี่เราะฮ์ (السيرة) ในภาษาอาหรับหากไม่ได้ระบุชื่อของใครเป็นการเฉพาะ โดยทั่วไปจะหมายถึงสี่เราะฮ์ของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ (Yatim, 1997: 196) ในตำรายุคต้นมักใช้คำนี้ในรูปพหูพจน์คืออัลสิยาร (السير) พร้อมกับใช้คู่กับคำว่าอัลมะฆอซีฮ์ (المغازي) กลายเป็นสิยารและมะฆอซีฮ์ (السير والمغازي) ซึ่งให้ความหมายเท่ากับอัลสี่เราะฮ์ (ดูเพิ่มเติมใน Hizmetli, 1991: 48)

แนวทาง เส้นทาง (الطريقه) หรือสภาพการ (الهيئة) (Al-Fayrüz 'Ābādī, 1996: 528) ในที่นี้หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตในแต่ละวันของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ (Badahdah, 2005) สำหรับความหมาย ในทางวิชาการ ชัยนุลอาบิดีน (Zayn Al-'Ābidīn, 1988: 75) ได้ให้นิยามไว้ว่า หมายถึง บรรดาคำพูด และการกระทำของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ แต่เป็นประวัติศาสตร์ อันบริสุทธิ์ที่เกี่ยวกับชีวิตของนบีและรสูลองค์สุดท้าย ตั้งแต่การประสูติจนถึงการเสียชีวิต

อบู ฟาริส (Abū Fāris, n.d. : 49) ได้ให้นิยามอัลลีเราะฮ์ ไว้ว่า หมายถึงการรวบรวมเรื่องราว ที่รายงานเกี่ยวกับชีวิตของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ซึ่งประกอบด้วย เชื้อสายวงศ์ตระกูล การอยู่ในครรภ์ มารดา การกำเนิด ชีวิตในวัยเยาว์และวัยหนุ่ม การได้รับการแต่งตั้งให้เป็นศาสนทูต การเผยแผ่ ศาสนา การญิฮาดและการต่อสู้เพื่อแผ่ขยายศาสนาอิสลามในคาบสมุทรอาหรับ จนกระทั่งถึงการล้ม ป่วยและเสียชีวิตของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ตลอดจนการอาบน้ำศพ การกะฟน (ห่อหุ้มศพ) และการ ฟังศพของท่านนบี ﷺ รวมถึงอิทธิพลต่างๆ ของท่านนบี ﷺ ที่มีต่อบรรดาเศาะหาบะฮ์ทั้งหลายของ ท่าน

อะลี อิบน์ อุฎร บาดะห์ดะห์ (Badahdah, 2005) ได้นำเอาเหตุการณ์ก่อนการกำเนิดของ ท่านนบีมุหัมมัด ﷺ หรือที่เรียกว่ายุคญาฮิลียะฮ์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในนิยามลีเราะฮ์ด้วย ทั้งนี้ เพราะว่ายุคญาฮิลียะฮ์มีความเกี่ยวข้องกับลีเราะฮ์ 2 ประการด้วยกัน กล่าวคือ 1) จะได้ทราบถึงสภาพ ที่เสื่อมโทรมทั้งในเรื่องความเชื่อ (อาคีดะฮ์) และคุณธรรม จริยธรรมของชาวอาหรับก่อนการกำเนิด ท่านนบี ﷺ และเมื่อท่านนบี ﷺ กำเนิดแล้วสภาพการเลวร้ายเหล่านั้นได้รับแก้ไขอย่างไร 2) ใน ยุคญาฮิลียะฮ์มีปรากฏการณ์บางอย่างอันเป็นสัญญาณที่บ่งบอกถึงนบีมุหัมมัด ﷺ ใกล้เคียงอุบัติขึ้น

ตำราลีเราะฮ์ในยุคต้นนิยมใช้ชื่อว่า อัลมะฆอซีฮ์ (المغازي) เช่น ตำราอัลมะฆอซีฮ์ของอะ บาน อิบน์ อุษมาน (أبان بن عثمان) เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 101) ตำราอัลมะฆอซีฮ์ของอามิร อิบน์ ษะรอหิล อัลชะอ์บีฮ์ (عمر بن شراحيل الشعبي) เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 103) ตำราอัลมะฆอซีฮ์ของมุซอ อิบน์ อุกบะฮ์ (موسى بن عقبه) เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 140) ตำราอัลมะฆอซีฮ์ของอัลวาเกดีย์ (الواقدي) เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 207/ ค.ศ.822) เป็นต้น

อิบน์ อิศฮาก (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 151/ ค.ศ. 768) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ลีเราะฮ์ที่สำคัญคนหนึ่ง ใน ยุคต้นได้แบ่งเนื้อหาตำราลีเราะฮ์ของท่านออกเป็น 3 ส่วนดังนี้คือ

ส่วนที่ 1 เรียกว่าอัลมุบตะดาอ์ (المبتدأ) ซึ่งมีเนื้อประกอบด้วย 4 บท คือ 1) ประวัติศาสตร์ บรรดาคำก่อนๆ 2) ประวัติศาสตร์เยเมนในยุคก่อนอิสลาม 3) ประวัติศาสตร์เผ่าพันธุ์อาหรับ และ 4) ประวัติศาสตร์นครมักกะฮ์และพงศาวดารสายตระกูลของนบีมุหัมมัด ﷺ

ส่วนที่ 2 เรียกว่าอัลมับอัย (المبعث) ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวของท่านนบี มุหัมมัด ﷺ ในยุคมักกะฮ์ทั้งหมดรวมถึงเหตุการณ์ฮิจญ์เราะฮ์ (อพยพ) ต่างๆ

ส่วนที่ 3 เรียกว่า อัลมะฆอซี (المغازي) ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวของท่าน นบีมุหัมมัด ﷺ ในยุคมะดีนะฮ์ทั้งหมดตั้งแต่ปีฮิจญ์เราะฮ์ศักราชที่ 1 จนถึงการเสียชีวิตของท่านนบี ﷺ (Ibn Hishām, n.d.: 1/11; Al-Dhahabī, 1982: 7/78; Al-Hilwanī, 1999: 72)

ในทัศนะของนักประวัติศาสตร์ถือว่า สี่เราะฮ์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของหะดีษ จะเห็นได้ชัดว่าในตำรา หะดีษต่างๆ ในยุคต้นจะมีบทหนึ่งว่าด้วยสี่เราะฮ์ของท่านนบี ﷺ ซึ่งจะแยกออกจากบทอื่นๆ โดย ส่วนใหญ่แล้วจะใช้ชื่อบทนี้ว่า “อัลมะฆอซี (المغازي) หรือ อัลสิร (السيرة)” เช่น บทที่ 56 กิตาบ อัลญิฮาด วัลสิร และบทที่ 64 กิตาบ อัลมะฆอซี ในตำรา อัลญามิอ์ อัลศอฮีหฺ ของอัลบุคอรีย์ (Al-Bukhārī, 1400 A.H.: 2/301; 3/81) บทที่ 32 กิตาบ อัลญิฮาด วัลสิร ในตำราศอฮีหฺ มุสลิม (Muslim, 1991: 3/1356) บทที่ 19 กิตาบ อัลสิร ในตำราสุนัน อัลติรมิซีย์ (Al-Tirmidhī, n.d.: 366)

ทั้งศาสตร์สี่เราะฮ์และศาสตร์หะดีษมีแหล่งที่มาจากแหล่งเดียวกัน กล่าวคือ เป็นรายงาน (Report) โดยที่ท่านนบีมุหัมมัด ﷺ เป็นศูนย์กลางของศาสตร์ทั้งสอง ทั้งหะดีษและสี่เราะฮ์ล้วนเป็น รายงานที่เกี่ยวข้องกับภูมิประวัติและชีวิตของท่านนบี ﷺ ทั้งสิ้นในทุกมิติ แต่ทั้งสองศาสตร์มีความ แตกต่างอยู่ตรงที่ว่า ตำราหะดีษจะเรียบเรียงเนื้อหาตามหัวข้อฟิกฮ์ หรือตามที่ได้รับด้วยบท หะดีษนั้นๆ ในขณะที่ตำราสี่เราะฮ์จะเรียบเรียงเนื้อหาตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงโดยเน้นมิติ ของเวลา (Chronology) เป็นหลัก (Hizmetli, 1991: 49) นอกจากนี้หะดีษจะให้ความสำคัญในเรื่อง ของความต่อเนื่องของสายรายงาน (إتصال الإسناد) และกฎเกณฑ์ต่างๆ ของผู้รายงาน (الروايات) ในขณะที่สี่เราะฮ์จะเน้นในเรื่องความต่อเนื่องและความเกี่ยวโยง (Framework) ของเหตุการณ์ มากกว่ากฎเกณฑ์ของสายรายงาน การพิสูจน์สถานภาพหะดีษของนักสี่เราะฮ์จึงไม่ละเอียดลออหรือ พิถีพิถันเหมือนกับนักหะดีษ (‘Ali, 1997: 3)

2.4.2 ความสำคัญของสี่เราะฮ์

อัลกุรอานได้กำหนดให้มุสลิมทุกคนจะต้องยึดถือท่านนบีมุหัมมัด ﷺ เป็นแบบอย่างอัน สูงส่งที่จำเป็นต้องปฏิบัติตามในทุกคำพูด การกระทำและสถานะ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ได้ตรัสในอัล กุรอานไว้ว่า

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ

اللَّهَ كَثِيرًا﴾

ความว่า “ โดยแน่นอน ในรสูลของอัลลอฮฺมีแบบฉบับอันดีงามสำหรับพวกเจ้าแล้ว สำหรับผู้ที่หวัง (จะพบ) อัลลอฮฺและวันปร โลกและรำลึกถึงอัลลอฮฺอย่างมาก” (Al-Aḥzāb 33: 21)

อิบนุ กะษีร ได้รายงานเกี่ยวกับการให้ความสำคัญของกัลยาณชนมุสลิมรุ่นแรกในการศึกษาอัตชีวประวัติของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ โดยรายงานจากอัลวาเกียตี ซึ่งรับรายงานจากอับดุลลอฮฺ อิบน์ อุมร์ อิบน์ อะลี รายงานจากบิดาของเขาซึ่งได้ยีนอะลี อิบน์ อัลหุสัยน์กล่าวว่า “พวกเราได้สอนมะฆอซีย (อัตชีวประวัติ) ของท่านนบี ﷺ ให้แก่บรรดาลูกๆ ของพวกเราเสมือนกับเราสอนสุเราะฮ์หนึ่งของอัลกุรอาน” และอัลวาเกียตีได้รายงานจากมุหัมมัด อิบน์ อับดุลลอฮฺ ซึ่งกล่าวว่า “ฉันได้ยีนลุงของฉัน อัลหุซัยรีย์กล่าวว่า “ในศาสตร์มะฆอซียนั้น มีทั้งความรู้เกี่ยวโลกนี้และความรู้เกี่ยวกับโลกหน้า (อาคิเราะฮ์)” (Ibn Kathīr, 1997: 5/21)

รายงานจากอิสมาอีล อิบน์ มุหัมมัด อิบน์ สะอูด อิบน์ อะบี วักกอส (رضي الله عنه) กล่าวว่า “บิดาของฉันได้สอนมะฆอซียและตีเราะฮ์ของท่านนบี ﷺ ให้แก่พวกเรา พร้อมกับตอกย้ำให้แก่พวกเรา โดยกล่าวว่า โอ้ลูกเอ๋ย...นี่คือผลงานของบรรพชนของเรา พวกเจ้าทั้งหลายอย่าได้ละเลยที่จะจดจำมันไว้” (Al-Khatīb al-Baghdādī, 1996: 2/287-288)

คอฎีบ อัลบักดาดี กล่าวว่า ในมะฆอซียของท่านนบี ﷺ นั้นมีบทบัญญัติต่างๆ (หุกุม) เกี่ยวข้องอยู่มากมาย ดังนั้นจึงจำเป็นที่เราจะต้องบันทึกและจดจำมันไว้ (Al-Khatīb al-Baghdādī, 1996: 2/287)

ในสมัยการปกครองของเคาะลีฟะฮ์อุมร์ อิบน์ อัลค็อฏฏอบ رضي الله عنه ได้อนุญาตให้ตะมีม อัลดารี (ميم الداري) ใช้สถานที่ที่มีสยิดอันนะบาวีย์อาทิตยฺละครั้งในการเล่าเรื่องอัตชีวประวัติของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ และเรื่องราวของชนชาติต่างๆ ในอดีต (Hasan, 2005)

อิบรอฮีม อัลอะลี (Al-'Alī, 1995: 11) กล่าวถึงความสำคัญของตีเราะฮ์ว่า ในอัตชีวประวัติของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ นั้นเต็มไปด้วยบทบัญญัติต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในแง่มุมต่างๆ ของการดำเนินชีวิตได้

ตะกีุดดีน อัลนัจวี (Al-Nadwī, 1981: 3/370) ได้กล่าวถึงความสมบูรณ์แบบของอัตชีวประวัติของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ว่า อัตชีวประวัติของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ นั้นเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์แบบและครบถ้วนในทุกมิติของการดำรงชีวิต ซึ่งไม่มีอัตชีวประวัติของใครในโลกนี้ที่เสมอเหมือนกันทั้งนี้เพราะสองปัจจัยด้วยกัน กล่าวคือ 1) อัตชีวประวัติของท่านนบี ﷺ ได้รับการรายงานอย่างละเอียดถี่ถ้วนในทุกมิติและมีความเป็นจริงถูกต้อง 2) ท่านนบี ﷺ หรือเจ้าของอัตชีวประวัติมีคุณลักษณะที่สมบูรณ์แบบในทุกมิติของการดำรงชีวิต

2.4.3 วิวัฒนาการศาสตร์ลีเราะฮ์

ศาสตร์ลีเราะฮ์มีการวิวัฒนาการเหมือนกับศาสตร์แขนงอื่นๆ ในอิสลาม โดยมีจุดเริ่มต้นจากศาสตร์หะดีษและได้มีการพัฒนาเรื่อยๆ ภายใต้ระเบียบวิธีเฉพาะของตนเองจนลีเราะฮ์กลายเป็นศาสตร์ที่สมบูรณ์แขนงหนึ่งในอิสลาม ยะติม (Yatim, 1997: 199) ได้แบ่งยุคนักปราชญ์ลีเราะฮ์ในยุคนั้นออกเป็น 3 ยุคดังนี้ คือ

1. ยุคการเปลี่ยนผ่านจากศาสตร์หะดีษเป็นศาสตร์ลีเราะฮ์ นักปราชญ์ในยุคนี้นี้ประกอบด้วย อะบาน อิบну อุษมาน อิบну อัฟฟาน (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 105) อูเราะฮ์ อิบну ซุบัยร์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 92) ชะรอห์บิล อิบну สะอีด อิบну สะอูด อิบну อุบาตะฮ์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 123) เป็นต้น

2. ยุคที่เริ่มมีการนิพนธ์ลีเราะฮ์แยกออกจากศาสตร์อื่นๆ นักปราชญ์ในยุคนี้นี้ประกอบด้วย อับดุลลอฮ์ อิบну อุบัยด์ อิบну หัซม์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 135) อาศิม อิบну อัมร์ อิบну กอตาอะฮ์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 120) และอิบну ซิฮาบ อัลซุฮรี (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 123) เป็นต้น

3. ยุคที่ศาสตร์ลีเราะฮ์เริ่มมีการแพร่ขยายอย่างกว้างขวาง นักปราชญ์ในยุคนี้นี้ประกอบด้วย มูซา อิบну อุกบะฮ์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 141) มุหัมมัด อิบну อิสฮาก อิบну ยะฮยา (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 152) และอัลวาเกดีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 207) เป็นต้น

ในบทนำของตำราอะฮ์ซิบ ลีเราะฮ์ อิบну ฮิซาม (سيرة ابن هشام) อับดุลสะลาม ฮารูน ได้แบ่งนักเขียนลีเราะฮ์ในยุคนั้นออกเป็นสามยุค ดังนี้ (Harūn, 1985: 8-9)

นักลีเราะฮ์ยุคแรก นักปราชญ์ที่สำคัญในยุคนี้นี้ประกอบด้วยอูเราะฮ์ อิบну ซุบัยร์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 92) อะบาน อิบну อุษมาน (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 105) อะฮ์บ อิบну มุนับบิฮ์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 110) ชะรอห์บิล อิบну สะอีด อิบну สะอูด (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 123) อิบну ซิฮาบ อัลซุฮรี (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 123) และอับดุลลอฮ์ อิบну อุบัยด์ อิบну หัซม์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 135) ผลงานลีเราะฮ์ทั้งหมดของบรรดานักปราชญ์เหล่านี้ได้สูญหายไปกับกาลเวลา ในปัจจุบันยังไม่ปรากฏนักวิชาการท่านใดค้นพบยกเว้นบางส่วนของตำราลีเราะฮ์ของอะฮ์บ อิบну มุนับบิฮ์ซึ่งได้ค้นพบและถูกเก็บรักษาไว้ในห้องสมุดในเมืองไฮเดลเบิร์กประเทศเยอรมัน อย่างไรก็ตามผลงานลีเราะฮ์ของบรรดานักปราชญ์เหล่านี้ได้รับการอ้างอิงจากบรรดานักประวัติศาสตร์ในรุ่นต่อมาอย่างมากมาย เช่นในตำราประวัติศาสตร์ของอัลญอบะรีฮ์ เป็นต้น

นักลีเราะฮ์ยุคที่สอง ซึ่งประกอบด้วยนักปราชญ์ที่สำคัญคือมูซา อิบну อุกบะฮ์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 141) มะอ์มร์ อิบну รอฮิด (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 150) และมุหัมมัด อิบну อิสฮาก (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 152)

นักลีเราะฮ์ยุคที่สาม ซึ่งประกอบด้วยนักปราชญ์ที่สำคัญดังนี้คือ ซิยาต อัลบักกาอีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 183) อัลวาเกดีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 208) อิบну ฮิซาม (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 218) และมุหัมมัด อิบну สะอูด (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 230)

อะลาอ์ สะอูด์ หะสัน (Hasan, 2005) ได้แบ่งยุคการวิวัฒนาการของศาสตร์ลีเราะฮ์ออกเป็น 6 ยุคดังต่อไปนี้

1. ยุคแห่งการเล่าเหตุการณ์ลีเราะฮ์ (مرحلة رواية الأحداث) ยุคนี้ถือว่าเป็นยุคปฐมฤกษ์ของศาสตร์ลีเราะฮ์ซึ่งอยู่ในช่วงสองทศวรรษแรกหลังจากการเสียชีวิตของท่านนบี ﷺ เป็นยุคที่บรรดาเศาะหาบะฮ์พยายามถ่ายทอดชีวิตประวัติของท่านนบี ﷺ และประสบการณ์อันน่าภาคภูมิใจของพวกเขาที่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับท่านนบี ﷺ โดยการเล่าสู่กันฟังเป็นเรื่องราวแบบมุขปาฐะ

2. ยุคแห่งการรวบรวมลีเราะฮ์ (مرحلة التجميع) เป็นยุคที่ศาสตร์ลีเราะฮ์ได้พัฒนาจากยุคแรกซึ่งบรรดาอุกุกุ ของเหล่าเศาะหาบะฮ์หรือบรรดาตาบิอีน¹ ไม่เพียงแต่ผลิตผลิตและซาบซึ่งกับการรับฟังการเล่าเรื่องลีเราะฮ์และมะฆอซียะฮ์จากบรรดาเศาะหาบะฮ์เท่านั้น แต่พวกเขาได้พยายามรวบรวมสายรายงานและเก็บรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวกับลีเราะฮ์และมะฆอซียะฮ์ทั้งหมดของท่านนบี ﷺ จากบรรดาเศาะหาบะฮ์แต่ละท่าน ซึ่งแต่ละท่านมีประสบการณ์และภูมิความรู้เกี่ยวกับลีเราะฮ์ของท่านนบี ﷺ ที่แตกต่างกัน

3. ยุคแห่งการนิพนธ์ลีเราะฮ์ (مرحلة التدوين) ยุคนี้ได้รับการพัฒนาโดยตรงจากยุคที่สอง นักรายงานลีเราะฮ์ในอดีตได้พัฒนาการถ่ายทอดลีเราะฮ์จากแบบมุขปาฐะ ผู้การถ่ายทอดแบบลายลักษณ์อักษรมากขึ้น เพราะการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะนั้นมีข้อจำกัดหลายประการ ซึ่งจะต้องใช้ภูมิความจำที่ค่อนข้างสูงและเสี่ยงต่อการสูญหายของสายรายงานเป็นอย่างมาก นักลีเราะฮ์ในยุคนี้จึงได้มีการรวบรวมและนิพนธ์ตำราลีเราะฮ์เป็นการเฉพาะขึ้นทั้งนี้เพื่อปกป้องไม่ให้สายรายงานลีเราะฮ์สูญหายไปพร้อมๆ กับการเสียชีวิตของนักรายงาน อีกทั้งยังสามารถถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลังได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

4. ยุคของการตรวจทานและแก้ไข (مرحلة التوثيق والتنقيح والتهديب) เป็นยุคที่ได้พัฒนาจากยุคของการนิพนธ์ลีเราะฮ์ ซึ่งในยุคของการนิพนธ์นั้นนักลีเราะฮ์ส่วนใหญ่จะเน้นการรวบรวมสายรายงานให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่ได้ให้ความสำคัญถึงสถานภาพความน่าเชื่อถือของสายรายงานเท่าที่ควร นักปราชญ์ลีเราะฮ์ในรุ่นนี้จึงจำเป็นต้องตรวจสอบและตรวจทานทั้งเนื้อหา (متن) และผู้รายงาน (راوي) ของลีเราะฮ์อย่างละเอียด ทั้งนี้เพื่อให้ตำราลีเราะฮ์มีความถูกต้องและน่าเชื่อถือมากขึ้น

5. ยุคของนักบูรพาคติ (مرحلة المستشرقين) นักบูรพาคติเริ่มให้ความสนใจในศาสตร์อิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับลีเราะฮ์โดยตรงเกิดขึ้นอย่างเด่นชัดในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่ง

¹ หมายถึง ผู้ได้พบกับเศาะหาบะฮ์ แต่ไม่ได้พบกับท่านนบี ﷺ เข้ารับศาสนาอิสลามและเสียชีวิตในฐานะเป็นมุสลิม

ในยุคนี้โลกมุสลิมอยู่ในภาวะที่ถดถอยและเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง การทหาร สังคม เศรษฐกิจและการศึกษา ความยุ่งเหยิงและระส่ำระสายที่เกิดขึ้นภายในอาณาจักรอิสลามแห่งออตโตมาน และคลื่นแห่งการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก ตลอดจนความร้าวฉานแตกแยกกันในหมู่รัฐมุสลิมด้วยกันล้วนเป็นชนวนการเปิดประตูให้ชาวตะวันตกเข้ามามีบทบาทในศาสตร์อิสลามมากขึ้น มีนิพนธ์ต้นฉบับภาษาอาหรับ (Arabic Manuscript) ที่หายากเป็นจำนวนมากได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่โดยนักบูรพาคดี มีการแปลตำราสำคัญๆ ของอิสลาม มีการจัดตั้งโรงเรียนหรือสถาบันตะวันออกศึกษา (Oriental Studies) ขึ้นหลายแห่ง และได้จัดทำห้องสมุดตะวันออก ตลอดจนได้จัดตั้ง Asiatic Societies ขึ้นมาหลายแห่ง¹ และในยุคนี้เองมีผลงานตีเราะฮ์จำนวนมากที่นิพนธ์ขึ้นโดยนักบูรพาคดีทั้งที่มาจากกลุ่มนักบวช และกลุ่มนักวิชาการที่ไม่ได้ฝักใฝ่กับศาสนจักร แม้ว่าผลงานตีเราะฮ์ของนักบูรพาคดีมีคุณค่ามากในแวดวงวิชาการ แต่สิ่งหนึ่งที่ควรตระหนักอยู่เสมอว่า ไม่ว่าจะเป็นักบูรพาคดีที่มาจากกลุ่มนักบวชหรือกลุ่มนักวิชาการล้วนแต่มีจุดยืนต่อศาสนาอิสลามที่เหมือนกัน กล่าวคือ ปฏิเสธความเป็นนบีของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และไม่ยอมรับว่าอัลกุรอานเป็นพจนารถของพระเจ้า²

6. ยุคของการฟื้นฟูตีเราะฮ์ (مرحلة الصحوة) เป็นยุคที่มีการปฏิรูปการนิพนธ์ศาสตร์ตีเราะฮ์ในมิติใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นจากผลพวงของปัญหาและข้อกลางแคลงใจในระเบียบวิธีการเขียนตีเราะฮ์ที่เกิดขึ้นในยุคของนักบูรพาคดี ตำราตีเราะฮ์ในยุคการฟื้นฟูนี้จะยึดระเบียบวิธีเชิงวิชาการ (المنهج العلمي) ระเบียบวิธีการวิพากษ์ (المنهج التحليلي) ตลอดจนใช้ระเบียบวิธีการอนุมาน (المنهج الاستنباطي) โดยการถอดเนื้อหาตีเราะฮ์ ออกมาสู่มติของบทเรียน อุทาหรณ์หรือบทบัญญัติต่างๆ³

¹ ในปี ค.ศ. 1778 สอแลนได้จัดตั้ง Asiatic Society ขึ้นในพื้นที่อาณานิคมของตนเองในภูมิภาคตะวันออกของอินเดีย ต่อมาอังกฤษได้เลียนแบบสอแลนด้วยการจัดตั้ง General Asiatic Society ขึ้นในเมืองกัลกัตตาในอินเดีย และในปี ค.ศ. 1788 ก็ได้จัดตั้ง Bengal Asiatic Society ขึ้น ต่อมาในปี ค.ศ. 1795 ฝรั่งเศสได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นเพื่อจัดการเรียนการสอนภาษาตะวันออกสมัยใหม่ กล่าวคือ ภาษาอาหรับ ภาษาเปอร์เซีย และภาษาตุรกี (Nu'mani, 2001: 80-81)

² ตัวอย่างตำราตีเราะฮ์ในยุคนี้ เช่น หนังสือ The life of Mahomet ของ William Muir หนังสือ Mohammed and the Rise of Islam ของ D.S. Margoliouth หนังสือ Muhammad at Mecca และ Muhammad at Medina ของ W. Montgomery Watt.

³ ตัวอย่างตำราตีเราะฮ์ในยุคนี้ เช่น หนังสือ Al-Sirah al-Nabawiyah Fi Daw' al-Maṣādir al-Aṣliyah (السيرة النبوية في ضوء المصادر الأصلية) ของริซกุลลอฮ์ อะหมัด หนังสือ Fiqh al-Sirah (فقه السيرة) ของมุฮัมมัด สะอิด

2.4.4 แหล่งข้อมูลของสี่เราะฮ์

อัครอม ฎิยาฮ์ อัลอุมารีย์ (Al-'Umarī, 1994: 1/47-70) ได้แบ่งแหล่งข้อมูลของสี่เราะฮ์หรืออัชชีวประวัติน์บีมุหัมมัด ﷺ ออกเป็นสองระดับดังนี้คือ

1-แหล่งข้อมูลหลัก (المصادر الأصلية) ซึ่งประกอบด้วยดังต่อไปนี้

1) คัมภีร์อัลกุรอาน

2) ตำราอัลหะดีษ หะดีษถือว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญของสี่เราะฮ์รองจากอัลกุรอาน ตำราอัลหะดีษที่สำคัญทั้งหกเล่มหรือที่เรียกว่า กุตุบัสติตตะฮ์ (كتب الستة) มีดังนี้ คือ 1) ตำราหะดีษศอฮีหฺบุคอรีฮ์ (صحيح البخاري) 2) ตำราหะดีษศอฮีหฺมุสลิม (صحيح مسلم) 3) ตำราหะดีษสุนันอับี ดาวูด (سنن أبي داود) 4) ตำราหะดีษสุนัน อันนะสาอีย์ (سنن النسائي) 5) ตำราหะดีษสุนันอัลตำมิซีย์ (سنن الترمذي) และ 6) ตำราหะดีษสุนันอิบนุ มาญะฮ์ (سنن ابن ماجه) นอกจากนี้ยังมีตำราหะดีษประเภทมุสนัดต่างๆ เช่น ตำราหะดีษมุสนัดของอิมาม อะหฺมัด (مسند الإمام أحمد) ตำราหะดีษมุสนัดของอัลดารีมีฮ์ (مسند الدارمي) ตำราหะดีษมุสนัดอัลหะมีดีฮ์ (مسند الحميدي) เป็นต้น

3) ตำราประเภทอัลดะลาอิล (كتب الدلائل) หมายถึงตำราหะดีษที่ได้รวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับหลักฐานหรือสัญลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงความแท้จริงแห่งความเป็นนบีของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ เป็นการเฉพาะ และบางครั้งเรียกตำราประเภทนี้ว่า อะลามัตุนนูบววะฮ์ (علامات النبوة) เช่น ตำราดะลาอิล อัลนูบววะฮ์ (دلائل النبوة) ของมุหัมมัด อิบนุ ยูซุฟ อัลฟัยรียะฮ์ (محمد بن يوسف) ตำราอาฮฺยาตุอนนะบีย์ (آيات النبي) ของอะลี อิบนุ มุหัมมัด อัลมะดาอีนีย์ (علي بن محمد) เป็นต้น

4) ตำราประเภทอัลชะมาอิล (كتب الشمائل) หมายถึงตำราหะดีษที่ได้รวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับจรรยา มารยาทและคุณลักษณะท่านนบีมุหัมมัด ﷺ เป็นการเฉพาะ เช่น ตำราศิฟะตุ อัคลาก อัลนะบีย์ (صفة أخلاق النبي) ของดาวูด อิบนุ อะลี อัลอัศบะฮานีย์ (داود بن علي الأصبهاني) ตำราอัลชะมาอิล อัลนะบویه والخصاص المصطفوية (الشمائل النبوية والخصائص المصطفوية) ของอัลฮาฟิซ อัลตำมิซีย์ (الحافظ الترمذي) เป็นต้น

5) ตำราประเภทสี่เราะฮ์เป็นการเฉพาะ หมายถึงตำราที่มีเนื้อเกี่ยวกับอชีวประวัติของท่านนบี ﷺ เป็นการเฉพาะ เช่น ตำราอัลมะฆอซีษ์ ของอัลวาเกดีย์ ตำราสี่เราะฮ์ของอิบน์ อีสหาก ตำราสี่เราะฮ์ของอิบน์ อีซาม เป็นต้น รวมถึงตำราฎอบะกอต อัลฎอบรอของอิบน์ สะอ์ด ซึ่งสองเล่มแรกมีเนื้อหาเกี่ยวกับสี่เราะฮ์เป็นการเฉพาะ

6) ตำราประวัติศาสตร์ทั่วไป หมายถึงตำราประวัติศาสตร์ทั่วไปซึ่งมีเนื้อหาส่วนหนึ่งเกี่ยวกับสี่เราะฮ์เป็นการเฉพาะ เช่น ตำราตารีคุดรูด วัลมุลูก (تاريخ الرسل والملوك) ของอิบน์ สะอ์ด ตำราอัลกามิล ฟิ อัลตารีค (الكامل في التاريخ) ของอิบน์ อัลอะมีร์ ตำราอัลบิคายะฮ์ วันนิฮายะฮ์ (البداية والنهاية) ของอิบน์ กะษีร์ เป็นต้น

2- แหล่งข้อมูลเสริม (المصادر التكميلية)

หมายถึงตำราที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสี่เราะฮ์หรืออชีวประวัติของท่านนบี ﷺ โดยตรงแต่มีเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาสี่เราะฮ์ ซึ่งประกอบด้วยตำราประเภทวรรณกรรมและกวีนิพนธ์ อาทิ ตำราประเภทนามานุกรม (كتب التراجم) ของบรรดาเศาะหาบะฮ์ ตำราประเภทภูมิศาสตร์ ตำราประเภทพงศัพัตน์สายตระกูล (كتب الأنساب) และตำราประเภทพจนานุกรมภาษา เป็นต้น

2.4.5 ระเบียบวิธีการตรวจสอบรายงานสี่เราะฮ์

อัลลามะฮ์ ซิบตีญ์ นูอ์มานีย์ได้อ้างคำพูดของอัลฮาฟิซ ซัยนุดดีน อัลอิรากี (Hāfiẓ Zayn al-Dīn al-Irāqī) ซึ่งเป็นนักหะดีษท่านหนึ่งที่ได้กล่าวในเชิงให้ระมัดระวังในความน่าเชื่อถือของงานเขียนสี่เราะฮ์ไว้ว่า ตำราสี่เราะฮ์นั้นได้รวบรวมรายงานทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นเรื่องจริงหรือเท็จ นักวิจัยทุกท่านจะต้องตระหนักและระมัดระวังในจุดนี้ (Nu'mani, 2001: 1/8-9)

มุหัมมัด อิบน์ มุซา อัลชะรีฟ (Al-Sharīf, 2008: 11-12) ได้แบ่งลักษณะรายงานในตำราอชีวประวัติของท่านนบี ﷺ หรือตำราสี่เราะฮ์ออกเป็นสามลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

1. ตำราสี่เราะฮ์ที่บรรจุรายงานที่เกี่ยวกับอชีวประวัติของท่านนบี ﷺ ทั้งหมดโดยไม่คำนึงถึงสถานภาพของสายรายงานว่าศอฮีหฺ ฎออีฟ² หรือเมาฎูอ์ (เป็นรายงานที่อุปโลกน์)

¹ หะดีษศอฮีหฺ คือหะดีษที่มีคุณสมบัติครบถ้วนห้าประการดังนี้ 1) มีสายรายงานติดต่อกัน (اتصال السند) 2) ผู้รายงานทั้งหมดในสายสืบมีคุณธรรม (عدالة الرواة) 3) ผู้รายงานทั้งหมดในสายสืบมีความจำเป็นเลิศ (ضبط الرواة) 4) ไม่ผิดปกติหรือขัดแย้งกับสายรายงานอื่นที่น่าเชื่อถือมากกว่า (عدم الشذوذ) และ 5) ไม่มีความบกพร่องที่ซ่อนเร้น (عدم العلة) (Al-Ṭahhān, 1415: 31)

² หะดีษฎออีฟ หมายถึง หะดีษที่มีคุณสมบัติไม่ถึงระดับหะดีษศอฮีหฺ เนื่องจากขาดเงื่อนไขบางประการของหะดีษศอฮีหฺ (Al-Ṭahhān, 1415: 51)

2. ตำราสี่เราะฮ์ที่ใช้ระเบียบวิธีหะดีษอย่างเข้มงวดในการจำแนกรายงานที่ศอฮีห์ออกจาก รายงานที่ฏอฮิฟ และเลือกเฉพาะรายงานที่ศอฮีห์เท่านั้น พร้อมกับปฏิเสธรายงานที่ฏอฮิฟ

3. ตำราสี่เราะฮ์ที่มีลักษณะกึ่งกลางระหว่างสองลักษณะข้างต้นโดยไม่ตั้งและไม่หย่อนมากเกินไปในการพิจารณารับรายงานสี่เราะฮ์ ซึ่งมีกรอบในการพิจารณารับรายงานสี่เราะฮ์ดังต่อไปนี้

3.1 หากรายงานที่เกี่ยวกับอะกิดะฮ์ เกี่ยวกับเหตุการณ์พิตนะฮ์ หรือการตัดสินว่าคนใดคนหนึ่งเป็นมุนาฟิก หรือเป็นกาฟิร หรือรายงานที่เกี่ยวกับสิ่งเร้นลับต่างๆ จะต้องยืนยันด้วยสายรายงานที่ศอฮีห์ หรือหะสัน¹ เท่านั้น ซึ่งอาจเป็นลิฆาดิฮ์ หรือ ลิฆอยริฮ์ (٤٨٤ ٥٠٤) ก็ได้ แต่จะไม่รับสายรายงานที่ฏอฮิฟเป็นอันขาด

3.2 สำหรับรายงานที่เกี่ยวกับความดีงามของตัวบุคคล ความหมั่นเพียรพยายาม ความอ่อนโยน ความสันโดษหรือความกล้าหาญชาญชัยของบุคคล หรือรายงานอื่นๆ ที่ไม่เข้าข่ายในข้อแรกข้างต้น จะรับรายงานได้ต่อเมื่อมีเงื่อนไขต่อไปนี้

3.2.1 จะต้องเป็นรายงานที่อยู่ในตำราหลักของสี่เราะฮ์ เช่น ตำราสี่เราะฮ์ของอิบนุ อีสฮาก ตำราสี่เราะฮ์ของอิบนุ อีซาม และตำราฎออะบะกอดของอิบนุ สะอูด เป็นต้น ซึ่งนักปราชญ์เหล่านี้ได้รวบรวมรายงานสี่เราะฮ์จากบรรดาครูอาจารย์ของพวกเขาซึ่งมาจากกลุ่มบรรดาเศาะหาบะฮ์ หรือตาบิอีน

3.2.2 จะต้องไม่เป็นรายงานที่บกพร่องและมีเจตนาที่ไม่ดี

3.2.3 จะต้องไม่เป็นรายงานที่เป็นอิสรออิลียาด (إسرائيليات)

3.2.4 จะต้องไม่เป็นรายงานที่ผิดแผกจากกฎเกณฑ์ทั่วไปของชะรีอะฮ์อิสลาม และไม่ขัดกับเจตนารมณ์และหลักปรัชญาอันบริสุทธิ์ของชะรีอะฮ์อิสลาม

มุหัมมัด สุรฺร อิบนุ นายิฟ ซัยนุลอาบิดีน (Zayn al-‘Ābidīn, 1988: 107) ได้กล่าวถึงความน่าเชื่อถือของตำราสี่เราะฮ์โดยทั่วไปว่า ในตำราสี่เราะฮ์และตำรามะฆอซียันั้นมีรายงานที่เป็นฏอฮิฟ และเมาฎูอ์อยู่ แต่อย่างไรก็ตามในแต่ละรายงานมีสายรายงาน (أسانيد) กำกับไว้ ซึ่งนักวิจัยจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบสายรายงานเพื่อที่จะเลือกเอาเฉพาะรายงานที่ศอฮีห์

ยุสรี อับดุลฆอนิย์ อับดุลลอฮ์ (Abdullah, 2004: 2-3) กล่าวถึงระเบียบวิธีการตรวจสอบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (أخبار) ว่า ระบบการสืบสายรายงาน (أسانيد) เป็นระเบียบวิธีหนึ่งที่ใช้ในการตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นระเบียบวิธีของนักหะดีษที่ใช้ในการตรวจหะดีษของท่านนบี ﷺ

¹ หะดีษหะสัน หมายถึง หะดีษที่มีเงื่อนไขเหมือนกับหะดีษศอฮีห์ เพียงแต่ระดับความจำของผู้รายงานซึ่งมีระดับความจำต่ำกว่าผู้รายงานหะดีษศอฮีห์ (Al-Tahhān, 1415: 39)

มุสลิม (Muslim, 1991: 1/15) ได้รายงานจากอับดุลลอฮ์ อิบน์ มุบาร็อกกล่าวถึงความสำคัญของการสืบสายรายงานว่า

((إِسْنَادُ مِنَ الدِّينِ وَلَوْ أَلِيسْنَا لَقَالَ مَنْ شَاءَ مَا شَاءَ))

ความว่า “การสืบสายรายงาน (إِسْنَاد) เป็นส่วนหนึ่งของศาสนา หากไม่มีสายรายงานแน่นอนที่สุดผู้ที่พูดก็จะพูดในสิ่งที่ตนปรารถนา”

อิบรอฮีม อัลอะลี (Al-'Alī, 1995: 11-12) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการสืบสายรายงานว่า สายรายงาน (Isnad) มีความจำเป็นในทุกกิจการของศาสนา ด้วยสายรายงานทำให้หะดีษของท่านนบี ﷺ บทบัญญัติต่างๆ ของศาสนา ความประเสริฐและคุณงามความดีต่างๆ ตลอดจนเรื่องราวมะฆอซีย์และศีเราะฮ์ของท่านนบี ﷺ รวมทั้งกิจการต่างๆ อันศักดิ์ของศาสนาสามารถเป็นที่เชื่อถือได้

นอกจากนี้ อัลอะลีได้กล่าวอีกว่า ในอัตชีวประวัติของท่านนบี ﷺ นั้นเต็มไปด้วยบทบัญญัติต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในแง่มุมต่างๆ ของการดำเนินชีวิตได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องยึดรายงานสี่เราะฮ์ที่ปรากฏอยู่ในตำราหะดีษที่ศอฮีห์ เพราะรายงานสี่เราะฮ์ที่ปรากฏอยู่ในตำราหะดีษที่ศอฮีห์นั้นได้รับการถ่วงถ่วงตามระเบียบวิธีของนักหะดีษแล้วทั้งในเรื่องสายรายงาน (Sanad) และตัวบท (Matan) (Al-'Alī, 1995: 11)

อักรออม ฎิยาอ์ อัลอุมะรี (Al-'Umarī, n.d.: 25) ได้อธิบายถึงระเบียบวิธีการศึกษาสี่เราะฮ์โดยใช้กฎเกณฑ์ของนักหะดีษไว้ว่า จะต้องยึดสายรายงานที่ศอฮีห์เป็นอันดับแรก รองลงมาเป็นสายรายงานที่หะสัน และหลังจากนั้นใช้สายรายงานที่ฎออีฟเพื่อเสริมมิติทางประวัติศาสตร์ให้สมบูรณ์มากขึ้น หากสายรายงานมีความขัดแย้งกันจะต้องยึดสายรายงานที่เข้มแข็งกว่าเสมอ สำหรับสายรายงานที่ฎออีฟนั้นใช้ประโยชน์เพื่อเสริมแต่งในเรื่องปลีกย่อยที่ไม่ปรากฏในรายงานที่ศอฮีห์และหะสันเท่านั้น แต่ทั้งนี้จะต้องไม่เกี่ยวกับเรื่องอะกิดะฮ์ หรือชะรีอะฮ์

มุหัมมัด โมฮาร์ อะลี (Ali, 1997: 1A/20) ได้วางกฎเกณฑ์ในการรับสายรายงานสี่เราะฮ์สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. หากมีหลายสายรายงานจะต้องยึดสายรายงานที่เข้มแข็งกว่าเสมอซึ่งจะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของระบบการสืบสายรายงาน (Isnad System) และอัลญุรหฺ วัลตะอ์ดีล (الجرح والتعديل)¹
2. จะต้องเป็นสายรายงานที่ไม่ขัดกับหะดีษที่ศอฮีห์

¹ ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะของสายรายงานหรือผู้รายงาน ทั้งในเรื่องจุดยืน คุณธรรมจริยธรรมและอุดมการณ์ความเชื่อ (Zayn al-'Abidin, 1988: 93)

3. ถ้าหากมีหะดีษสองข้อหรือมากกว่าขัดแย้งกันให้ยึดบทหะดีษที่ตรงกับอัลกุรอาน และหากไม่มีที่ตรงกับอัลกุรอานให้ยึดบทที่ตรงกับรายงานสี่เราะฮ์

4. ถ้าหากมีหะดีษฎออีฟสองบทหรือมากกว่าขัดแย้งกันให้ยึดบทที่ตรงกับสายรายงานสี่เราะฮ์

5. หากไม่ปรากฏในอัลกุรอานและในหะดีษให้ยึดรายงานที่ปรากฏในสี่เราะฮ์เป็นหลักโดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงความน่าเชื่อถือของสายรายงาน แต่ทั้งนี้จะต้องไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับอะกีดะฮ์หรือชะรีอะฮ์

อัลบิรูนี (Al-Birūnī, 1878: 4) ได้กล่าวถึงเครื่องมือในการตรวจสอบข้อเท็จจริงรายงานทางประวัติศาสตร์ไว้ว่า เพื่อที่จะให้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ปรากฏขึ้นจะต้องใช้ระเบียบวิธีความสอดคล้องกับปัญญา (الاستدلال بالمعقولات) และการเปรียบเทียบข้อมูล (مقايسة المعلومات)

ในทัศนะของอิบนุ ค็อลดูน (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 808/ ค.ศ.1406) การตรวจสอบรายงานประวัติศาสตร์จะต้องอยู่บนพื้นฐานหลัก 2 ประการ คือ 1) การกลั่นกรองรายงาน (تحصيل الأخبار) หมายถึงการวิพากษ์แหล่งข้อมูลเพื่อจำแนกความจริงออกจากความเท็จ 2) การเข้าถึงมูลเหตุของเหตุการณ์ (تعليل الوقائع) หมายถึงการพิสูจน์ถึงเหตุและผลของเหตุการณ์ (Togan, 1985: 159-160)

อิบนุ ญะซีร ได้กล่าวไว้ว่า หากมีรายงานหะดีษที่ขัดกับเหตุผลหรือขัดกับหลักการอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป (The Accepted Principles) ฟังทราบไว้ว่าหะดีษบทนั้นเป็นหะดีษปลอม โดยไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงความน่าเชื่อถือของผู้รายงาน เจกเช่นเดียวกันไม่จำเป็นต้องรับรายงานหะดีษที่ขัดกับประสบการณ์หรือข้อปฏิบัติดั้งเดิมโดยไม่มีคำอธิบายใดๆ เพิ่มเติม (Nu'mani, 2001: 1/42)

อัลลามาฮ์ ซิบลิซ นูอ์มานีย (Nu'mani, 2001: 1/43) ได้สรุปคุณลักษณะรายงานหะดีษที่ไม่น่าเชื่อถือไว้ดังนี้

1. รายงานหะดีษที่ขัดกับเหตุผล
2. รายงานหะดีษที่ขัดกับหลักการอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป
3. รายงานหะดีษที่ขัดแย้งกับประสบการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปหรือประสบการณ์ทางกายภาพ
4. รายงานหะดีษที่ขัดกับอัลกุรอาน หรือหะดีษที่มุตะวาติร์ (المواتر) หรือขัดกับมติเอกฉันท์อันเป็นสิ้นสุดของนักปราชญ์มุสลิม (اجماع قطعي) โดยไม่มีคำอธิบายเพิ่มเติมใดๆ
5. รายงานหะดีษที่กล่าวถึงโทษทัณฑ์อันรุนแรงต่อการกระทำผิดที่เล็กน้อย
6. รายงานหะดีษที่ไม่สอดคล้องกับปัญญา (Non-sense)
7. รายงานหะดีษที่สัญญาจะให้ผลตอบแทนหรือผลบุญอันยิ่งใหญ่ต่อการกระทำที่เล็กน้อย

8. รายงานหะดีษที่มีสายรายงานคนเดียวและไม่เคยพบกัน โดยตรงกับสายรายงานที่เขา รายงาน
9. รายงานหะดีษในเรื่องที่เป็นสาธารณะซึ่งควรที่จะรับรู้กันทั่วไป แต่กลับรายงานโดยสาย รายงานคนเดียว
10. รายงานหะดีษที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ทุกคนควรที่จะจดจำ และเกี่ยวข้องกับคนหมู่มาก แต่กลับรายงานโดยเพียงคนเดียว

นอกจากนี้อัลลามะฮ์ ซิบลิย์ นูอ์มานีย์ (Nu'mani, 2001: 1/51) ได้กล่าวอีกว่า กฎเกณฑ์บาง ประการของหะดีษไม่สามารถนำมาใช้กับการรายงานเหตุการณ์สี่เราะฮ์บางอย่างได้ เพราะว่าหะดีษ จะถือว่าเหตุการณ์เป็นจริงได้ก็ต่อเมื่อมีสายรายงานที่ต่อเนื่องกัน โดยไม่ขาดสาย และสายรายงาน คนแรกหรือผู้รายงานคนแรกจะต้องเห็นเหตุการณ์ด้วยตนเอง แต่การรายงานเหตุการณ์สี่เราะฮ์ บางอย่าง เช่น การประสูติของท่านนบี ﷺ ซึ่งสายรายงานจะต้องขาดช่วงอย่างแน่นอน เพราะไม่มี เศาะหาบะฮ์ท่านใดที่มีอายุมากพอทันเห็นเหตุการณ์การประสูติของท่านนบี ﷺ ด้วยตนเอง แม้แต่ เศาะหาบะฮ์ที่อาวุโสที่สุดอย่างเช่น อับู บักร อัลดิดดีก ก็มีอายุน้อยกว่าท่านนบี ﷺ

เพื่อให้บรรลุผลตามเจตนารมณ์ของศาสนาอิสลามอย่างแท้จริงและปราศจากสิ่งที่เป็นเท็จ หะสัน ละมะอ์นะกอซ (Lama'naqash, 2008) จึงได้วางกรอบเงื่อนไขการศึกษาอัตชีวประวัติท่านนบี มุหัมมัด ﷺ หรือสี่เราะฮ์ไว้ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาสี่เราะฮ์ภายใต้กรอบของอัลกุรอานเป็นอันดับแรก
2. ยึดสายรายงานที่ศอฮีห์เป็นหลัก
3. หลีกเลี่ยงการใช้ระเบียบวิธีโลกียะนิยม (المنهج العلماني) ในการอธิบายสี่เราะฮ์
4. นำมิติของเวลาและสถานที่ในการทำความเข้าใจด้วยทสี่เราะฮ์
5. ยึดมั่นในสาส์น (الرسالة) มากกว่าการยึดมั่นตัวตนของท่านนบี ﷺ
6. หลีกเลี่ยงการขยายความเนื้อหาสี่เราะฮ์ด้วยรายงานที่เป็นอิสรออิลียาต (إسرائيليات) และ รายงานที่ผิดธรรมชาติ
7. การวิพากษ์สี่เราะฮ์จะต้องยึดมูลเหตุของเหตุการณ์ (أسباب الأحداث) เป็นสำคัญ ไม่ใช่ ยึดเรื่องกฎสภาวะหรือสิ่งเร้นลับอย่างเดียว
8. ปฏิเสธการอธิบายสี่เราะฮ์ให้ดูดี (التسويغ والتبرير)
9. นำเหตุการณ์สี่เราะฮ์มาประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตปัจจุบัน
10. ศึกษาเนื้อหาสี่เราะฮ์อย่างองค์รวมและสัมพันธ์ต่อกันโดยไม่แยกส่วน

11. ยืนหยัดการใช้ศัพท์เฉพาะ โดยการทับศัพท์คำเฉพาะบางอย่างที่เกี่ยวกับศาสตร์อิสเราะฮ์ และศาสนาอิสลามโดยไม่พยายามแปลหรือใช้คำอื่นแทน ทั้งนี้เพราะว่าการแปลหรือใช้คำอื่นแทนนั้นไม่อาจสื่อความหมายที่ครอบคลุมและสมบูรณ์ของคำเฉพาะนั้นๆ ได้

12. จำแนกแยกแยะการกระทำอันเป็นบทบัญญัติทั่วไปกับการกระทำที่เป็นการเฉพาะสำหรับท่านนบี ﷺ และสำหรับเศาะหาบะฮ์บางท่าน

นอกจากนี้หะสัน ละมะอ์นะกอช (Lama'naqash, 2008) ได้อธิบายถึงลักษณะความไม่เป็นบทบัญญัติของอิสเราะฮ์ไว้ว่า แม้ว่าโดยรวมแล้วอิสเราะฮ์ของท่านนบี ﷺ ก็คือชะรีอะฮ์อิสลามิยะฮ์ที่มุสลิมทุกคนจะต้องยึดถือและนำมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่อย่างไรก็ตามเนื้อหาของอิสเราะฮ์ทั้งหมดนั้น ไม่ใช่เป็นบทบัญญัติทางชะรีอะฮ์ทั้งหมด การกระทำบางอย่างเป็นการเฉพาะสำหรับท่านนบี ﷺ และบางอย่างก็เป็นการเฉพาะสำหรับเศาะหาบะฮ์บางท่าน เนื้อหาอิสเราะฮ์ที่ไม่ใช่เป็นบทบัญญัติทางชะรีอะฮ์มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. การกระทำของท่านนบี ﷺ ที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ เช่น การกิน การดื่ม หรือชอบทานอาหารบางอย่างเป็นพิเศษ เจ็บใจได้ป่วย เป็นต้น

2. การกระทำที่เกิดจากประสบการณ์ หรือการลองถูกลองผิดในชีวิตของท่านนบี ﷺ รวมถึงการแสดงออกในทางการเมือง การปกครองในฐานะที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครอง แต่ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นนบี หรือรَسُول

3. การกระทำที่มีหลักฐานชี้ชัดว่าเป็นเรื่องเฉพาะของท่านนบี ﷺ เช่น การมีกริยามากกว่าสี่คนในเวลาเดียวกัน สิทธิของท่านนบี ﷺ ที่จะได้รับส่วนแบ่งทรัพย์สินสงครามแม้ว่าท่านไม่ได้ร่วมรบก็ตาม หรือที่เรียกว่าคุมุส (الخمسة)¹ สิทธิพิเศษในการเลือกเอาเชลยศึกหรือทรัพย์สินอื่นใดจากทรัพย์สินสงครามก่อนที่จะมีการแบ่ง เป็นต้น

4. การกระทำที่เป็นการเฉพาะของเศาะหาบะฮ์บางท่าน ตัวอย่างเช่น ท่านนบี ﷺ ได้สั่งห้ามท่านอะลี อิบนุ อบี กุอลิบ แต่งงานกับหญิงอื่นในขณะที่ท่านอะลี ยังอยู่ร่วมกับท่านหญิงฟาฏิมะฮ์ เป็นต้น

มุหัมมัด อิบนุ สอมิต อัลสะละมีฮ์ (al-Salami, n.d.: 18-24) ได้วางกฎเกณฑ์ในการนำเหตุการณ์อิสเราะฮ์เป็นหลักฐาน (الأحداث) ในทางบทบัญญัติ หรือในการประยุกต์ใช้ (الاستنباط) ถอดออกมาเป็นบทเรียนหรือบทบัญญัติจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้ คือ

1. จะต้องเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เป็นรายงานที่ถูกต้อง (صحيح) จึงสามารถนำมาเป็นหลักฐานได้

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน โองการอัลกุรอาน สุเราะฮ์อัลอันฟาล โองการที่ 41

2. จะต้องทุ่มเทในการรวบรวมรายงานในเรื่องเดียวกันมาทั้งหมด เพื่อให้เกิดภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น
3. ตระหนักถึงข้อจำกัดของปัญญาในการวิพากษ์รายงาน เพราะเหตุการณ์บางอย่างเป็นมूर्ตฤชาต (สิ่งเหนือธรรมชาติ) เฉพาะของท่านนบี ﷺ
4. จะต้องคำนึงถึงช่วงเวลาดำดับก่อนหลังของเหตุการณ์สี่เราะฮ์และการประทานบทบัญญัติ
5. จะต้องตระหนักว่าในบางเหตุการณ์ท่านนบี ﷺ ได้แสดงจุดยืนหรือดำเนินการปฏิบัติตามพระบัญชาของพระองค์อัลลอฮ์โดยตรง
6. จะต้องเข้าใจว่าบางเหตุการณ์เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเฉพาะกับท่านนบี ﷺ ซึ่งเหมาะสมในเวลานั้น โดยไม่สามารถที่จะนำมาเทียบเคียงกับปัจจุบันได้ เพราะความแตกต่างของยุคสมัย สถานที่ และสิ่งแวดล้อม

2.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาบทบาทของเศาะหาบียาคในสมัยนบีมุหัมมัด ﷺ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์อิสลามในยุคสมัยของนบีมุหัมมัด ﷺ และเป็นมิติหนึ่งของการศึกษาสี่เราะฮ์ ซึ่งมีคัมภีร์อัลกุรอานเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่สำคัญที่สุด เพราะคัมภีร์อัลกุรอานนอกจากเป็นพจนานุกรมของพระองค์อัลลอฮ์แล้วยังถูกประทานลงมาในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ โดยตรงอีกด้วย อีกทั้งได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันด้วยสายรายงานที่เป็นมุตะวาติร (متواتر) โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงและสังคายนาแต่อย่างใด แต่อย่างไรก็ตามอัลกุรอานได้กล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในสมัยของท่านนบี ﷺ ที่สำคัญๆ โดยองค์รวมอย่างกว้างๆ เท่านั้น จึงจำเป็นจะต้องอาศัยตำราอธิบายอัลกุรอานมาประกอบเพื่อเข้าใจในรายละเอียดของเหตุการณ์มากขึ้น ตำราอธิบายอัลกุรอานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วยตำรา Jami' al-Bayān 'an Ta'wīl 'Āy al-Qur'ān ของ Ibn Jarīr al-Ṭabarī (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 310/ ค.ศ. 922) ตำรา Al-Wasīṭ Fī Tafsīr al-Qur'ān al-Majīd ของ Ibn Aḥmad al-Wāhidī al-Nīsābūrī (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 467) ตำรา Al-Kashshāf ของ Al-Zamakhsharī (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 538 /ค.ศ. 1143) ตำรา Aḥkām al-Qur'ān ของ Ibn al-'Arabī (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 543/ ค.ศ. 1148) ตำรา Al-Jāmi' Li-Aḥkām al-Qur'ān ของ Ibn Abī Bakr al-Qurtubī (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 671/ ค.ศ. 1272) ตำรา Tafsīr al-Qur'ān al-'Azīm ของ Ibn Kathīr (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 774/ ค.ศ. 1372) ล้วนแต่เป็นตำราหลักในการ

อรรถาธิบายอัลกุรอาน ซึ่งได้ให้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในสมัยของท่านนบี ﷺ รวมถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับเสาะหาบียาตในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ ในโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก ตำราเหล่านี้เป็นมรดกทางวิชาการอิสลาม (كتب التراث الإسلامي) ที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งยวด แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากอัลกุรอานไม่ใช่ตำราประวัติศาสตร์ การนำเสนอเนื้อหาเชิงประวัติศาสตร์ในอัลกุรอานจึงกระจัดกระจายอยู่ในโครงการต่างๆ โดยขาดลำดับความต่อเนื่องในเชิงประวัติศาสตร์ อีกทั้งไม่ได้จัดแบ่งเนื้อหาเกี่ยวกับบทบาทเสาะหาบียาตในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ ในด้านต่างๆ อย่างชัดเจน

นอกจากอัลกุรอานแล้วตำราอัลหะดีษถือว่าเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อิสลามในยุคสมัยของท่านนบี มุหัมมัด ﷺ เพราะแก่นสารของอัลหะดีษนั้นล้วนแต่เกี่ยวข้องกับมิติต่างๆ ของอิสลามทั้งในเรื่องอะกิดะฮ์ ชะรีอะฮ์ และจริยธรรม ซึ่งเป็นที่มาของวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจและการเมืองการปกครองในสมัยของท่านนบี ﷺ ด้วยเหตุนี้อัลหะดีษจึงสามารถสะท้อนภาพเหตุการณ์ต่างๆ รวมทั้งเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับเสาะหาบียาตในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ตำราอัลหะดีษที่สำคัญทั้งหกเล่มหรือที่เรียกว่า กุตุบุลหะดีษ (كتب الستة) มีดังนี้ คือ 1) ตำรา Al-Jāmi' Al-Sahīh ของอิมามบุคอรี (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 256/ ค.ศ. 869) 2) ตำรา Sahīh Muslim ของอิมามมุสลิม (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 261/ ค.ศ. 874) 3) ตำรา Sunan Abī Dāwūd ของอับูดาวูด สุไลมาน อิบน์ อัลอัยษ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 275/ ค.ศ. 888) 4) ตำรา Sunan al-Nasā'ī ของอับูดุเราะฮ์มาน อัลนะสาอีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 303/ ค.ศ. 915) 5) ตำรา Sunan al-Tirmidhī ของมุหัมมัด อิบน์ อีซา อิบน์ เสาะเราะฮ์ อัลติรมิซีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 279/ ค.ศ. 892) และ 6) ตำรา Sunan Ibn Mājah ของอิบน์ มาญะฮ์ มุหัมมัด อิบน์ ยะซีด อัลก็อซวีนิ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 275/ ค.ศ. 888) นอกจากนี้ยังมีตำราหะดีษประเภทมุสนัดต่างๆ เช่น มุสนัดของอิมาม อะหฺมัด อิบน์ หันบัล (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 241) มุสนัดของอัลคาริมีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 255) มุสนัดของอัลหะมีดี (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 219) เป็นต้น

ในตำราอัลหะดีษเหล่านี้มีบทต่างๆ ว่าด้วยเสาะหาบียาตในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ โดยตรงเป็นจำนวนมาก เช่น ในตำรา Al-Jāmi' Al-Sahīh ของอิมามบุคอรี มีบทว่าด้วยการให้การศึกษาแก่ทาสหญิงและครอบครัว (บทที่ 3 ส่วนที่ 31) บทว่าด้วยอิมามให้การอบรมและสั่งสอนแก่บรรดาสตรี (บทที่ 3 ส่วนที่ 32) บทว่าด้วยการหลับนอนของสตรีในมัสยิด (บทที่ 3 ส่วนที่ 52) บทว่าด้วยการอดิการของสตรี (บทที่ 33 ส่วนที่ 6) บทว่าด้วยบุรุษและสตรีขอดูอาอ์ให้ได้เข้าร่วมญูฮาดและขอให้ได้ชะฮีด (เสียชีวิต) ในสนามรบ (บทที่ 56 ส่วนที่ 3) บทว่าด้วยการญูฮาดของบรรดาเหล่าสตรี (บทที่ 56 ส่วนที่ 62) บทว่าด้วยการให้กรพยาบาลของสตรีแก่ผู้ที่บาดเจ็บในสนามรบ (บทที่ 3

ส่วนที่ 31) เป็นต้น¹ ในตำราหะดีษ Sunan al-Nasā'ī ของอัลนะสาอีมีบทที่ว่าด้วยการห้ามมิให้ขัดขวางสุภาพสตรีไปมัสยิด (บทที่ 8 ส่วนที่ 15) บทว่าด้วยเกียรติของบรรดาภริยาผู้ที่ออกอุสาค (บทที่ 25 ส่วนที่ 47) บทว่าด้วยสัมพันธภาพกับสตรี (บทที่ 37) บทว่าด้วยผู้หญิงให้การสัตยาบัน (บทที่ 40 ส่วนที่ 18) เป็นต้น² แม้ว่าตำราอัลหะดีษเหล่านี้มีบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเสาะหาบียาตในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ เป็นจำนวนมาก แต่ก็กระจัดกระจายอยู่ในบทต่างๆ ตามหัวข้อฟิกฮ์ หรือตามอรรถาธิบายของผู้รวบรวมหะดีษ โดยไม่ได้เรียบเรียงเนื้อหาตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง บางหะดีษขาดรายละเอียดของเนื้อหาเป็นอย่างมาก อีกทั้งตำราอัลหะดีษไม่ได้สังเคราะห์จำแนกออกมาเป็นบทบาทด้านต่างๆ ของสตรีในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ อย่างชัดเจน

นอกจากอัลกุรอานและตำราอัลหะดีษแล้ว ตำราประเภทสีเราะฮ์และมะฆอซีฮ์ (ตำราอัตชีวประวัติวันบิหมัมมัด) ตำราประเภทประวัติศาสตร์อิสลาม ตำราประเภทฎอบะกอดและตะรอกุม (الطبقات والتراجم) ต่างๆ ที่นิพนธ์ขึ้นในยุคกลางของอิสลามล้วนแต่เป็นแหล่งข้อมูลชั้นต้นที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ของสตรีในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ ตัวอย่างเช่น ตำรา Al-Maghāzī ของมุซา อิบน์ อุกบะฮ์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 141)³ และของอัลวากิดีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 207) ตำรา Al-Sīrah al-Nabawiyah ของอิบนุ อีศหาก (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 151/ค.ศ. 768)⁴ และของอิบนุ อีซาม (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 218/ ค.ศ. 833) ตำรา Jawāmi' al-Sīrah ของอิบนุ หัซม์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 456) ตำรา Al-Durar Fī Ikhtisār al-Maghāzī wa al-Siyar ของอิบนุ อับดุลบรร์ อัลกุฎบี (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 463) ตำรา 'Uyūn al-Athar Fī Funūn al-Maghāzī wa al-Shamā'il wa al-Siyar ของอิบนุ สัยยิด อัลนาส (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 734) ตำรา Zād al-Ma'ād Fī Hudā Khair al-'Ibād ของอิบนุ อัลกัอยิม อัลญะฮิยะฮ์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 751) เหล่านี้ล้วนแต่เป็นตำราประเภทสีเราะฮ์และมะฆอซีฮ์ที่สำคัญยิ่งซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสีเราะฮ์เป็นการเฉพาะรวมถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับเสาะหาบียาตในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ ด้วย

นอกจากนี้ ตำรา Tarīkh al-'Umam wa al-Mulūk ของญอบารีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 310/ ค.ศ. 922) ตำรา Al-Kāmil Fī al-Tārīkh ของอิบนุ อัลอะษีร (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 630/ ค.ศ. 1232) และตำรา Al-Bidāyah wa al-Nihāyah ของอิบนุ กะษีร (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 774/ ค.ศ. 1372) แม้ว่าทั้งสามเล่มเป็น

¹ ดูเพิ่มเติมใน Al-Bukhārī 1400 A.H.. Al-Jāmi' Al-Şaḥīḥ. Vol.I-V. Muḥib al-Dīn al-Khaṭīb, Taḥqīq. Al-Qāhirah : Al-Maṭba'ah al-Salafiyah.

² ดูเพิ่มเติมใน Al-Albānī. 1998. Şaḥīḥ Sunan al-Nasā'ī. Riyad : Maktabah al-Ma'ārif

³ ปัจจุบันส่วนหนึ่งของตำราเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์โดย Muhammad Bāqshish Abū Mālik

⁴ ปัจจุบันส่วนหนึ่งของตำราเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์ซึ่งตะหกีค โดย Muḥammad Hamīdullāh

ตำราประวัติศาสตร์ทั่วไปแต่เนื้อหา 2-3 เล่มแรกเกี่ยวกับสิเราะฮ์ของท่านบี ﷺ โดยตรง ซึ่งให้ความกระจ่างเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ รวมถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับเสาะหาบิฮาดในสมัยของท่านบี ﷺ ได้เป็นอย่างดี

สำหรับตำราประเภทฎอบบะกอดและตะรอญุมที่สำคัญ เช่น ตำรา *Tabaqāt al-Kubrā* ของอิบนุ สะอูด (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 320/ ค.ศ. 844) ตำราเล่มนี้นอกจากสองเล่มแรกมีเนื้อหาเกี่ยวกับสิเราะฮ์โดยตรงแล้ว เล่มสุดท้ายเป็นนามานุกรมเสาะหาบิฮาด (صَحَابَات) โดยเฉพาะ ซึ่งมีทั้งหมดกว่าหกร้อยรายชื่อ โดยนำเสนอชีวประวัติและผลงานแต่ละท่านอย่างสังเขป นับว่าเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับเสาะหาบิฮาดในยุคสมัยของท่านบี ﷺ ที่ทรงคุณค่ายิ่ง นอกจากนี้ตำรา *Ma'rifat al-Sahābah* ของ อุมู นะอิม อัลอัศบะฮานีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 430) ซึ่งได้รวบรวมรายนามเสาะหาบิฮาด (صَحَابَات) พร้อมประวัติและผลงานอย่างสังเขปไว้ในเล่มสุดท้าย (เล่มที่ 6) โดยเริ่มจากบรรดาบุตรสาว บรรดาภรรยาของท่านบี ﷺ และต่อด้วยบรรดาเสาะหาบิฮาดโดยเรียงตามตัวอักษรซึ่งมีทั้งหมด 493 รายชื่อ (Al-Aṣbahānī, 1998) ตำรา *'Usd al-Ghābah Fī Ma'rifat al-Sahābah* ของอิบนุ อัลอะษีร (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 630/ ค.ศ. 1232) ซึ่งในเล่มสุดท้าย (เล่มที่ 7) ได้รวบรวมชีวประวัติบรรดาเสาะหาบิฮาดอย่างสังเขปเป็นการเฉพาะ โดยเรียงลำดับตามตัวอักษรจำนวน 1,022 รายชื่อ (Ibn Al-Athīr, 1996) และตำรา *Al-Iṣābah Fī Tamyīz al-Sahābah* ของอิบนุ หนะญ์ร อัลอัศกอธานีย์ (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 852) ซึ่งในเล่มสุดท้ายได้รวบรวมรายชื่อบรรดาเสาะหาบิฮาดพร้อมกับประวัติอย่างสังเขป โดยเรียงตามลำดับตัวอักษร จำนวน 1,545 รายชื่อ (Ibn Ḥajar Al-'Asqalānī, 1853) ซึ่งเป็นตำราที่มีคุณค่ายิ่งในการศึกษาเกี่ยวกับเสาะหาบิฮาดในยุคสมัยของท่านบี ﷺ

ตำราที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นตำราคลาสสิกอันเป็นมรดกทางวิชาการอิสลามที่ทรงคุณค่ายิ่ง ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลชั้นต้นที่สำคัญเกี่ยวกับสิเราะฮ์และปรากฏการณ์ต่างๆ รวมถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับเสาะหาบิฮาดในยุคสมัยของท่านบี ﷺ แต่อย่างไรก็ตามตำราเหล่านี้เพียงแค่นำเสนออัตชีวประวัติของบุคคลอย่างสังเขปพร้อมกับปรากฏการณ์ต่างๆ ตามลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์เท่านั้น โดยไม่ได้วิเคราะห์และจำแนกออกมาเป็นบทบาทในด้านต่างๆ ของเสาะหาบิฮาดในยุคสมัยของท่านบี ﷺ แต่อย่างใด

สำหรับงานเขียนสมัยใหม่ที่เกี่ยวกับสตรีมุสลิมในยุคสมัยของท่านบี ﷺ ในปัจจุบันมีจำนวนหลายเล่ม ในแต่ละเล่มมีลักษณะการนำเสนอเนื้อหาที่เน้นหนักในมิติต่างๆ ที่แตกต่างกันจากการสำรวจของผู้วิจัยได้พบงานเขียนในลักษณะดังกล่าวที่สำคัญดังรายละเอียดต่อไปนี้

ในปี ค.ศ. 1959 'Umar Riḍā Kakhālah ได้รวบรวมเป็นนามานุกรมรายชื่อสตรีที่มีชื่อเสียงในประวัติศาสตร์โลกอาหรับและอิสลาม รวมถึงเสาะหาบิฮาดในยุคสมัยของท่านบี ﷺ ด้วย ซึ่งเรียงตามลำดับตัวอักษรมีความยาวถึง 5 เล่ม โดยใช้ชื่อหนังสือว่า *A'lām al-Nisā' Fī 'Ālamī al-*

‘Arab wa al-Islām (أعلام النساء في عالمي العرب والإسلام) และในปี ค.ศ. 1990 Muhammad Sa‘id Mubayyad ได้เขียนสารานุกรมเสาะหาปิยาดโดยเฉพาะ ซึ่งเรียงตามลำดับตัวอักษร โดยใช้ชื่อว่า Mawsū‘ah Hayāt al-Ṣahābiyāt (موسوعة حياة الصحابييات) ตำราทั้งสองเล่มนี้ได้นำเสนอรายละเอียดอดีตชีวิตประวัติและผลงานของบรรดาเสาะหาปิยาดแต่ละท่าน บางท่านมีรายละเอียดค่อนข้างมากในขณะที่บางท่านมีเพียงรายชื่อและสายตระกูลเท่านั้น

ในปี ค.ศ. 1990 Abd al-Ḥalīm Abu Shuqqah ได้แต่งตำราเกี่ยวกับสตรีมุสลิมเล่มหนึ่งชื่อว่า Taḥrīr al-Mar‘ah Fī ‘Aṣr al-Risālah (تحرير المرأة في عصر الرسالة) ตำราเล่มนี้เป็นการศึกษาทางสังคมในเชิงฟิคว์ที่เกี่ยวกับสตรีในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ ที่สำคัญเล่มหนึ่งในปัจจุบัน ซึ่งมีเนื้อหาขวถึงหกเล่ม ผู้เขียนได้รวบรวมด้วยทออัลกุรอานและด้วยทออัลหะดีษที่เกี่ยวกับสตรีในทุกมิติและทุกด้านของการดำเนินชีวิต โดยคัดด้วยทหะดีษที่เกี่ยวข้องจากตำราอัลหะดีษทั้งหมด 14 เล่ม พร้อมกับนำทัศนะของนักฟิคว์ในการอธิบายด้วยทในเชิงฟิคว์ในบางกรณีที่ทำเป็น ตำราเล่มนี้ได้รับการแปลเป็นภาษาอินโดนีเซีย โดยใช้ชื่อว่า “Kebebasan Wanita” ซึ่งนับว่าเป็นตำราที่รวบรวมด้วยทที่เกี่ยวกับสตรีที่ใหญ่ที่สุดเล่มหนึ่ง

Bassām Muhammad Ḥamāmī (Ḥamāmī, 1993), Muhammad ‘Alī Quṭub (Quṭub, 1995) และ Aḥmad Al-Jad‘ (Al-Jad‘, 1997) ทั้งสามท่านได้แต่งหนังสือเกี่ยวกับวีระสตรีมุสลิมที่ใกล้ชิดกับท่านนบี ﷺ โดยใช้ชื่อหนังสือเหมือนกันว่า Nisā’ Ḥawl al-Rasūl (نساء حول الرسول) หนังสือ Tarājim Sayyidāt Bayt al-Nubuwwah (تراجم سيدات بيت النبوة) ของ ‘Ā’ishah Abd Al-Rahmān (Al-Rahman, n.d.), หนังสือ Dawr al-Mar‘ah al-Risāliyah Fī Dawlat al-Nubuwwah (دور المرأة في دولة النبوة) ของ Sa‘īd Hāshim (Hāshim, 1996) และหนังสือ Ḥuqūq al-Zawjāyn wa Ṣahābiyāt al-Rasūl (حقوق الزوجين وصحابيات الرسول) ของ ‘Abdullāh Shaḥātah (n.d.) งานเขียนทั้งหมดนี้มีลักษณะคล้ายกันที่เน้นชีวิตประวัติและผลงานของบรรดาวีระสตรีที่ใกล้ชิดกับท่านนบี ﷺ โดยเริ่มตั้งบรรดาผู้ที่เป็นแม่ของท่านนบี ﷺ ซึ่งประกอบด้วยแม่ผู้ให้กำเนิด แม่มม และแม่ผู้ให้การคุ้มครองและอบรมดูแลท่านนบี ﷺ บรรดาภรรยา บุตรสาวและน้ำสาวของท่านนบี ﷺ พร้อมกับเสาะหาปิยาดที่มีชื่อเสียงบางท่าน งานเขียนเหล่านี้ยังขาดการวิเคราะห์และสังเคราะห์ถึงบทบาทในด้านต่างๆ ของบรรดาเสาะหาปิยาดที่สามารถนำมาเป็นแนวในการพัฒนาบทบาทสตรีมุสลิมในปัจจุบันได้

Abbās Maḥmūd al-‘Aqqād (1969) และ Muḥammad Mutawallā al-Shi‘rāwī (n.d.) ทั้งสองท่านได้เขียนหนังสือโดยใช้ชื่อเหมือนกันว่า Al-Mar‘ah Fī al-Qur‘ān (المرأة في القرآن) นอกจากนี้ตำรา Al-Mar‘ah Bayn al-Qur‘ān wa Wāqi‘ al-Muslimīn (المرأة بين القرآن وواقع المسلمين) ของ

Rashid al-Ghanūshī (2000) ตำรา Al-Mar'ah al-Muslimah Bayn Taḥrīr al-Qur'ān wa Taqyīd al-Fuqahā' (المراة المسلمة بين تحرير القرآن وتقييد الفقهاء) ของ Jamāl al-Banā (1998) ซึ่งทั้งสามเล่มนอกจากได้นำเสนอมนทัศน์ของอัลกุรอานและศาสนาอิสลามที่มีต่อสตรี และบางประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสตรี เช่น การสวมใส่หิญาบ การแต่งงาน การมีภรรยาหลายคน การหย่าร้าง การมีส่วนร่วมในสังคมของสตรี ตลอดจนสิทธิสตรีและความเสมอภาคทางเพศที่ปรากฏในอัลกุรอานแล้ว Al-Banā ยังได้กล่าวถึงบทบาทของสตรีในสังคมยุคแรกของอิสลาม ตลอดจนได้นำเสนอทัศนะของบรรดานักฟิคว์ในยุคต้นและนักฟิคว์ร่วมสมัยที่มีต่อสิทธิเสรีภาพของสตรีในบางประเด็น เช่น สิทธิทางการเมือง การแต่งกายสวมใส่หิญาบ และการจับมือในการทักทายกับเพศตรงข้าม อีกทั้ง Al-Banā ยังได้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องสังคายนาความเข้าใจใหม่ในบทบัญญัติต่างๆ ที่เกี่ยวกับสตรี เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน แม้ว่างานเขียนทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นมีส่วนสำคัญยิ่งในการเข้าใจถึงประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับสตรีในทัศนะของอิสลาม แต่ก็ยังไม่สามารถตอบโจทยวิจัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้

2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสตรีมุสลิมในยุคสมัยของนบีมุหัมมัด ﷺ

จากการสำรวจในห้องสมุดต่างๆ และฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์และงานวิจัยอิเล็กทรอนิกส์ในประเทศไทย (ThaiLIS Digital Collection) ของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา ผู้วิจัยยังไม่พบงานวิจัยในประเทศไทยที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของเสาะหาบียาตในยุคต้นของประวัติศาสตร์อิสลามหรือในยุคสมัยของนบีมุหัมมัด ﷺ แต่อย่างไรก็ตามในห้องสมุดต่างประเทศและห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ ตามเว็บไซต์ต่างๆ ได้พบงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทเสาะหาบียาตในยุคสมัยของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ จำนวนหนึ่ง และส่วนใหญ่เขียนเป็นภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาอาหรับซึ่งเป็นภาษาหลักที่เกี่ยวกับงานเขียนและงานวิจัยด้านอิสลามศึกษา ผลงานแต่ละเล่มมีลักษณะเนื้อหาและการเน้นหนักในมิติต่างๆ ที่แตกต่างกัน จากการสำรวจของผู้วิจัยได้พบงานวิจัยในลักษณะดังกล่าวที่สำคัญดังรายละเอียดต่อไปนี้

ในปี ค.ศ. 1991 Riza Savaş ทำวิจัยเพื่อวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยโดกูซเอยลูล (Dokuz Eylül Üniversitesi) ประเทศตุรกี เรื่อง “Hz. Muhammed (sav.) Devrinde Kadın” (สตรีในยุคสมัยของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ) ซึ่งได้มีการตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1991 โดยสำนักพิมพ์ Ravza งานวิจัยเล่มนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับสตรีในสมัยของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ โดยใช้ระเบียบวิธีการรวบรวมรายงานที่เกี่ยวกับสตรีที่ปรากฏอยู่ในตำราหะดีษ ตำรากฎอเบกอต

ตำราตะรอญุม ตำราลีเราะฮ์และตำราประวัติศาสตร์อิสลามเท่าที่ผู้วิจัยสามารถรวบรวมมาได้ พร้อมกับแบ่งเนื้อหาวิจัยออกเป็นสี่ส่วนใหญ่ๆ ดังนี้คือ

- 1) สัมพันธภาพระหว่างนบีมุหัมมัด ﷺ กับบรรดาศตรี
- 2) สตรีกับการศึกษา
- 3) สตรีในชีวิตครอบครัว
- 4) สตรีในชีวิตสาธารณะ

ผลการวิจัยพบว่า โดยทั่วไปสตรีอาหรับในยุคก่อนอิสลาม(ยุคญาฮิลียะฮ์) มีสถานภาพที่ค่อนข้างตกต่ำมาก ในสังคมอาหรับก่อนอิสลามได้แบ่งสตรีออกเป็นสองชนชั้น คือสตรีที่เป็นไท และสตรีที่เป็นทาส สำหรับสตรีที่เป็นทาสนั้นมีสถานภาพเหมือนกับสิ่งของที่สามารถซื้อขายกันได้ สถานภาพดังกล่าวนี้ได้รับการแก้ไขและยกระดับให้ดีขึ้นในสมัยของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ทั้งอัลกุรอานและหะดีษได้ยืนยันถึงความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันระหว่างสตรีกับบุรุษ อิสลามได้มอบสิทธิบางอย่างที่พวกนางไม่เคยได้รับมาก่อน ท่านนบี ﷺ ให้ความสำคัญต่อสตรีและไม่เคยปฏิบัติต่อสตรีเสมือนชนชั้นที่สองของอิสลาม บ่อยครั้งที่ท่านนบี ﷺ รับฟังและปฏิบัติตามความคิดเห็นของภรรยาของท่าน นอกจากนี้ในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ พบว่ามีสตรีมุสลิมเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประกอบสัมมาชีพ การค้าขาย การเมือง และการสงครามเหมือนกับบุรุษเพศ ในด้านศาสนากิจในบางโอกาสมีสตรีมุสลิมร่วมละหมาดวันศุกร์ (ละหมาดญุมฮัด) และละหมาดวันอีดกับท่านนบี ﷺ พร้อมๆ กับบุรุษเพศ อีกทั้งมีสตรีเข้าไปฟังการเทศนาธรรมและการอบรมสั่งสอนของท่านนบี ﷺ ในมัสยิด จนกระทั่งพวกนางบางท่านกลายเป็นอุละมาอ์ (ปราชญ์ผู้รู้) ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ความรู้อิสลามให้แก่บุรุษและสตรีในเวลาต่อมา (Savaş, 1991)

แม้ว่างานวิจัยเล่มนี้ได้ค้นพบปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญหลายประการที่เกี่ยวกับเศาะหาบียาตในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้ยังมีข้อจำกัดบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้วิจัยไม่สามารถที่จะรวบรวมรายงานที่เกี่ยวกับเศาะหาบียาตในสมัยของท่านนบี ﷺ ได้ทั้งหมด เพราะมีจำนวนมากและกระจัดกระจายอยู่ในแหล่งข้อมูลที่หลากหลายมาก อีกทั้งผู้วิจัยไม่ได้วิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของสายรายงาน และเป็นเพียงการวิจัยถึงปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น ซึ่งยังไม่ได้สังเคราะห์เนื้อหาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาบทบาทของสตรีมุสลิมในสังคมปัจจุบัน

ในปี ค.ศ. 1993 ‘Aşmah Aḥmad Fahmī Abū Sunnah ได้ทำวิจัยเพื่อวิทยานิพนธ์ระดับคุณวุฒิบัณฑิต มหาวิทยาลัยอุมมุลกุรอ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เรื่อง “Dawr al-Şahābiyāt Fī al-Mujtami‘ al-Islāmī min Khilāl Kitāb al-Ṭabaqāt al-Kubrā Li-ibn Sa‘d” (دور الصحابيات في المجتمع الإسلامي)

من خلال كتاب الطبقات الكبرى لإبن سعد : บทบาทของเสาะหาบียาตในสังคมอิสลาม ตามที่ปรากฏในตำราฎอเบกอต อัลกุบรอของอิบนุ สะอูด) โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาเกี่ยวกับบทบาทในด้านต่างๆ ของบรรดาเสาะหาบียาตในสังคมอิสลามในยุคต้นของประวัติศาสตร์อิสลาม โดยศึกษาจากตำรา *อัลฎอเบกอต อัลกุบรอ* ซึ่งเป็นผลงานการเขียนของอิบนุ สะอูด (เสียชีวิตปี ฮ.ศ. 230) งานวิจัยชิ้นนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่มีขั้นตอนที่สำคัญดังนี้ 1) รวบรวมสายรายงานที่เกี่ยวกับสตรีทั้งหมดที่มีอยู่ในตำราฎอเบกอต อัลกุบรอของอิบนุ สะอูด 2) ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของสายรายงานด้วยตำราอัลหะดีษทั้งหก (كتب الستة) และตำราอรรถาธิบายอัลกุรอาน 3) นำแหล่งข้อมูลจากตำราสี่เราะฮ์ และตำราประวัติศาสตร์เพื่อยืนยันและให้ความสมบูรณ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ 4) ใช้ตำราฟิกฮ์ในการตรวจสอบและยืนยันในส่วนที่เกี่ยวกับบทบัญญัติทางกฎหมายในเหตุการณ์บางประเด็นที่เกี่ยวข้อง 5) จัดแบ่งเนื้อหาตามหัวข้อใหญ่และหัวข้อย่อย ซึ่งได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 บท ดังนี้ คือ

- 1) ความสำคัญของตำรา *อัลฎอเบกอต อัลกุบรอ* ของอิบนุ สะอูด
- 2) บทบาทของเสาะหาบียาตในด้านตริบียะฮ์ อิสลามียะฮ์
- 3) บทบาทของเสาะหาบียาตในการการศึกษา
- 4) บทบาทของเสาะหาบียาตในการอพยพ (ฮิจญ์เราะฮ์) การญิฮาด และการปรัมปรัมกลุ่มมรดก
- 5) บทบาทของเสาะหาบียาตในด้านสังคม การเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ

ผลการวิจัยพบว่า ในตำราฎอเบกอตอัลกุบรอ ของอิบนุ สะอูด ได้กล่าวถึงบทบาทของบรรดาเสาะหาบียาตสตรี ในด้านต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นในสังคมยุคต้นของอิสลามทั้งในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ และสมัยเคาะลีฟะฮ์อรรอชีดีนอย่างชัดเจน (Abū Sunnah, 1993)

งานวิจัยชิ้นนี้มีคุณค่าทางวิชาการเป็นอย่างมากซึ่งได้ต่อเติมข้อจำกัดบางประการที่อยู่ในงานวิจัยของ Riza Savaş ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้ได้กำหนดกรอบการศึกษาเฉพาะในตำราฎอเบกอต อัลกุบรอ ของอิบนุ สะอูดเท่านั้น ซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่เจาะจงตำราเป็นการเฉพาะ และเนื้อหาส่วนใหญ่จะเน้นบทบาทของเสาะหาบียาตที่แสดงออกมาหลังจากการเสียชีวิตของท่านนบี ﷺ แล้ว อีกทั้งยังขาดการสังเคราะห์เนื้อหาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวในการพัฒนาบทบาทของสตรีในสังคมปัจจุบันได้

ในปี ค.ศ. 2002 Zakaryā Muhammad al-‘Abd ‘Uthmān ทำวิจัยเพื่อวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยคาร์ทุม ประเทศซูดาน เรื่อง “Mushārah al-Mar’ah al-Muslimah Fī al-Hayāh al-Ijtima‘iyah wa al-Da‘wiyah Fī ‘Ahd al-Rasūl ﷺ wa al-Khulafā’ al-Rāshidīn” (مشاركة المرأة المسلمة في الحياة الإجتماعية والدعوية في عهد الرسول (ص) والخلفاء الراشدين

ร่วมของสตรีมุสลิมในด้านสังคมและการละฮัจจ์ในยุคสมัยของรศูล ﷺ และสมัยของเคาะลีฟะฮ์ อับรอฮิดีน) โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาบทบาทและการมีส่วนร่วมในด้านต่างๆ ของสตรีมุสลิม ทั้งในด้านสังคม การเผยแผ่ศาสนา การกุศล การเมืองและเศรษฐกิจในสมัยของท่านนบี ﷺ และสมัยเคาะลีฟะฮ์ อับรอฮิดีน งานวิจัยชิ้นนี้ใช้ระเบียบวิธีวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (المنهج التاريخي التحليلي) และระเบียบวิธีวิจัยเชิงพรรณนา (منهج البحث الوصفي) โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นสี่บท ดังนี้คือ

- 1) สตรีในแหล่งชะรีอะฮ์อิสลาม
- 2) สตรีในสังคมมักกะฮ์
- 3) สตรีมุสลิมในสังคมมะดีนะฮ์
- 4) สตรีในยุคสมัยของเคาะลีฟะฮ์ อับรอฮิดีน

ผลการวิจัยพบว่า สตรีเป็นคนกลุ่มแรกที่เข้ารับศาสนาอิสลาม เศาะหาบียาตไม่เพียงแต่เป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องของการศรัทธา การอดทน และคุณธรรมจริยธรรมเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างในเรื่องการกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้อีกด้วย บรรดาภริยาของท่านนบี ﷺ มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ความรู้ศาสนาและอุทิศตนในการเผยแผ่หะดีษของท่านนบี ﷺ สตรีมุสลิมในยุคมักกะฮ์ได้เผชิญกับความยากลำบากนานาประการและบางคนถูกทารุณกรรมจนเสียชีวิตเป็นชะฮีดคนแรกในอิสลาม สตรีมุสลิมมีส่วนร่วมในการอิญญะเราะฮ์ ทั้งอิญญะเราะฮ์ไปยังเอธิโอเปียและไปยังนครมะดีนะฮ์ พวกนางมีส่วนร่วมในการให้การสัตยาบันต่อท่านนบี ﷺ พร้อมกับเข้าร่วมให้การช่วยเหลือกองทัพอิสลามในสมรภูมิต่างๆ และพวกนางพร้อมที่จะจับอาวุธกลายเป็นนักรบเมื่อมีความจำเป็น พวกนางมีส่วนร่วมในกิจการต่างๆ ด้านสังคมที่จะช่วยพยุงคุณธรรมให้แก่สังคม สำหรับในด้านเศรษฐกิจนั้น พวกนางมีส่วนร่วมในการส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยการทำงานหาปัจจัยยังชีพในแขนงต่างๆ เช่น รับจ้างให้นมและเลี้ยงดูเด็กๆ เลี้ยงสัตว์ เพาะปลูก ทำสวนทำไร่ งานฝีมือต่างๆ ตลอดจนการพยาบาลรักษาผู้ป่วย ในยุคสมัยเคาะลีฟะฮ์ อับรอฮิดีนสตรีมุสลิมก็ยังคงมีส่วนร่วมในด้านต่างๆ ทั้งในด้านสังคม ด้านกิจการละฮัจจ์ ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านการกุศลในการปกป้องประเทศชาติ เหมือนในยุคสมัยของท่านนบี ﷺ (‘Uthmān, 2002)

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสตรีในยุคต้นอิสลามได้ระดับหนึ่งแต่ก็ยังไม่สามารถรวบรวมได้ทั้งหมด เพราะมีจำนวนมากและมีอยู่ในแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย และงานวิจัยนี้ได้เน้นบทบาทเศาะหาบียาตในยุคสมัยของเคาะลีฟะฮ์อับรอฮิดีนเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งงานวิจัยชิ้นนี้ยังขาดการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของสายรายงานและขาดการสังเคราะห์เนื้อหาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวในการพัฒนาบทบาทของสตรีในสังคมปัจจุบันได้

2) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการสำรวจในห้องสมุดต่างๆ และฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์และงานวิจัยอิเล็กทรอนิกส์ในประเทศไทย (ThaiLIS Digital Collection) ของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา ตลอดจนฐานข้อมูลวิจัยจังหวัดชายแดนภาคใต้ (SOREDA) ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี พบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพและบทบาทสตรีมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้โดยตรงดังรายละเอียดต่อไปนี้

ในปี พ.ศ. 2529 ดลมนรรัตน์ บากา และแวอุเซ็ง มะแคเฮาะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สถานภาพสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีวัตถุประสงค์ 4 ข้อดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระดับการศึกษาของสตรีไทยมุสลิมในเมือง ชนบท และกิ่งเมือง กิ่งชนบท
 2. เพื่อศึกษาสถานภาพของสตรีไทยมุสลิมในเมือง ชนบท และกิ่งเมือง กิ่งชนบท
 3. เพื่อศึกษาการยอมรับแนวคิดใหม่ๆ บางประการของสตรีไทยมุสลิมในเมือง ชนบท และกิ่งเมือง กิ่งชนบท
 4. เพื่อเปรียบเทียบสถานภาพสตรีไทยมุสลิมตามคาดหวังที่ปรากฏในอัลกุรอาน และอัลหะดีษกับสถานภาพที่เป็นจริง
- ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ทางด้านการศึกษา พบว่า สตรีไทยมุสลิมในเมืองมีการศึกษาสายสามัญและสายศาสนา ระดับต่ำกว่าไทยมุสลิมในชนบทและกิ่งเมืองกิ่งชนบท

2. ทางด้านครอบครัว

- 2.1 ในด้านการปรณินิบัติต่อสามี พบว่า สตรีไทยมุสลิมในเมืองปรณินิบัติสามีในระดับต่ำ

- 2.2 ในด้านการปรณินิบัติต่อบิดามารดา พบว่า สตรีไทยมุสลิมส่วนใหญ่จะปรณินิบัติต่อบิดามารดาอยู่ในระดับปานกลาง

- 2.3 ในด้านการดูแลอบรมบุตร พบว่า สตรีไทยมุสลิมในเมืองเอาใจใส่ดูแลบุตรมากกว่าสตรีไทยมุสลิมในชนบทและกิ่งเมืองกิ่งชนบท

3. การมีส่วนร่วมในสังคม พบว่า สตรีไทยมุสลิมส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในด้านสังคมในระดับปานกลางทุกเขต

4. การทำงานเชิงเศรษฐกิจและการมีรายได้ พบว่า สตรีไทยมุสลิมส่วนใหญ่ในทุกเขตมีการทำงานเชิงเศรษฐกิจ โดยที่สตรีไทยมุสลิมในเขตเมืองมีงานทำเชิงเศรษฐกิจน้อยกว่าสตรีไทยมุสลิม

ในกิ่งเมืองกิ่งชนบท แต่สตรีไทยมุสลิมในเขตเมืองมีงานทำเชิงเศรษฐกิจมากกว่าสตรีไทยมุสลิมในชนบท และสตรีไทยมุสลิมส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ในระดับปานกลาง

5. การยอมรับแนวคิดใหม่ๆ บางประการ พบว่า สตรีไทยมุสลิมยอมรับแนวคิดใหม่ๆ บางประการในระดับต่ำกว่าสตรีไทยมุสลิมในกิ่งเมืองกิ่งชนบท

6. สถานภาพสตรีไทยมุสลิมกับหลักการศาสนาอิสลาม พบว่า สถานภาพสตรีไทยมุสลิมในระดับต่ำพบในเขตชนบทน้อยกว่าเขตเมืองและกิ่งเมืองกิ่งชนบท ส่วนในระดับปานกลางในเมืองมีอัตราน้อยกว่าชนบทและกิ่งเมืองกิ่งชนบท ส่วนในระดับสูงสถานภาพสตรีไทยมุสลิมในเขตเมืองตรงตามหลักการอิสลาม มีอัตราสูงมากกว่าในเขตชนบทและกิ่งเมืองกิ่งชนบท (คณนรรจน์ บากา และแวอุเซ็ง มะแดเฮาะ, 2529: 122-126)

ในปี พ.ศ. 2535 สว่าง เลิศฤทธิ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สตรีไทยมุสลิมกับโรงงานอุตสาหกรรมในปัตตานี : ศึกษาเฉพาะกรณีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ว่า

1. จากการพิจารณาภาพรวมของสังคมไทยในปัจจุบัน การพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการเติบโตทางวัตถุและเงินตราเป็นหลักได้กระจายไปทั่วภูมิภาค ส่งผลทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น ปัญหาการทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ปัญหาการล่มสลายของชุมชน เป็นต้น

2. ปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุให้สตรีไทยมุสลิมในชนบทเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม กล่าวคือ เมื่อปัญหาต่างๆ เหล่านี้เกิดขึ้น ทำให้ประชาชนเกิดความเดือดร้อน เกิดภาวะความว่างงานในชุมชน ส่งผลทำให้คนเหล่านั้นต้องเข้ามาหางานทำในเมือง โดยเฉพาะผู้หญิงเข้ามาทำงานในเมืองมากที่สุด

3. ผลการเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีสาเหตุมาจากการรับเอาวัฒนธรรมจากสังคมเมืองมาใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ก็ไม่มีผลกระทบร้ายแรงต่อบรรทัดฐานทางสังคม-วัฒนธรรมของชุมชนไทยมุสลิม และลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปในวงกว้างทั่วประเทศ

4. ขนบธรรมเนียมประเพณียังคงมีบทบาทในการรวมกลุ่มเครือญาติและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอยู่ แต่แนวโน้มอาจลดน้อยลงหากยังมีสตรีมุสลิมออกไปทำงานในเมืองมากขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน อิทธิพลของวัฒนธรรมสังคมเมืองจะเข้ามามีบทบาทมากขึ้น (สว่าง เลิศฤทธิ, 2535: 101-103)

ในปี พ.ศ. 2540 คณนรรจน์ บากา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

- 1) เพื่อศึกษาบทบาทด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของสตรีไทยมุสลิมในชนบทและในเมือง
- 3) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของสตรีไทยมุสลิมตามความคาดหวังตามหลักคำสอนในอัลกุรอานและอัลหะดีษกับสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า สตรีไทยมุสลิมในทุกจังหวัดชายแดนภาคใต้มีบทบาททางด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจและด้านการเมืองที่เหมือนกัน โดยมีบทบาททางด้านสังคมและเศรษฐกิจอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด ส่วนด้านการเมืองอยู่ในระดับต่ำมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบบทบาทของสตรีไทยมุสลิมในชนบทและในเมืองผลปรากฏว่า ทั้งสองกลุ่มมีบทบาททางด้านสังคมและทางด้านการเมืองที่เหมือนกัน โดยมีบทบาททางด้านสังคมอยู่ในระดับปานกลางมากที่สุด และมีบทบาททางด้านการเมืองอยู่ในระดับต่ำมากที่สุด ส่วนบทบาททางด้านเศรษฐกิจนั้นทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่มีบทบาทในระดับปานกลางมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบบทบาทของสตรีไทยมุสลิมตามความคาดหวังตามหลักคำสอนในอัลกุรอานและอัลหะดีษกับสภาพที่เป็นจริงในปัจจุบันผลปรากฏว่า สตรีไทยมุสลิมมีบทบาททางด้านสังคมและทางด้านเศรษฐกิจที่เป็นจริงในปัจจุบันเหมือนกับบทบาทตามบทบัญญัติในอัลกุรอานและอัลหะดีษ โดยมีบทบาทในระดับปานกลางมากที่สุด ส่วนบทบาททางด้านการเมืองนั้น สตรีไทยมุสลิมมีบทบาททางด้านการเมืองที่เป็นจริงในปัจจุบันเหมือนกับบทบาทตามบทบัญญัติในอัลกุรอานและอัลหะดีษ โดยมีบทบาทในระดับต่ำมากที่สุด (ดลมนรรัตน์ บากา, 2540: 102-105)

ในปี พ.ศ. 2541 สุทธิพงศ์ พรหมไพจิตร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของสตรีกับการพัฒนาสังคม : กรณีศึกษาจังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปริมาณเช่นเดียวกัน และไม่ได้แยกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสตรีไทยมุสลิมกับสตรีที่ไม่ใช่มุสลิม ซึ่งงานวิจัยเล่มนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม
2. เพื่อส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคม
3. เพื่อนำผลของการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับงานการพัฒนาสังคมของประเทศ ทั้งในด้านการพัฒนาและงานด้านวิชาการ

ผลการวิจัยพบว่า

1. สตรีมีความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาสังคมในระดับที่น้อยเป็นจำนวนมาก และเมื่อพิจารณาโอกาสที่จะแสดงบทบาทเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมก็จะมีน้อยเช่นเดียวกัน
2. สตรีมีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำและร่วมประเมินผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมด้านการศึกษา ในชุมชนตนเองในระดับน้อย

3. สตรีมีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำและร่วมประเมิณผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมด้านสุขภาพอนามัยในชุมชนตนเองในระดับน้อย

4. สตรีมีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำและร่วมประเมิณผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนตนเองในระดับมากและปานกลางเป็นจำนวนมาก แต่ร่วมประเมิณผลโครงการพัฒนาชุมชนมีในระดับน้อย

5. สตรีมีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกระทำและร่วมประเมิณผลเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ ในระดับน้อย

6. แนวทางส่งเสริมบทบาทสตรีในการพัฒนาสังคมควรเน้นในการฝึกอบรมแก่สตรีให้มีความรู้มากยิ่งขึ้นและควรจัดกิจกรรมต่างๆ ให้สตรีได้มีโอกาสเข้าร่วมมากยิ่งขึ้น

7. ในด้านความเชื่อทางศาสนาและศาสนปฏิบัติมิได้เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมบทบาทของสตรีในการพัฒนาสังคมแต่อย่างใด (สุทธิพงษ์ พรหมไพจิตร, 2541: 64-66)

จากงานวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น มีประโยชน์มากในการสะท้อนถึงปรากฏการณ์ทางสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามยังไม่พบงานวิจัยใดที่ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาบทบาทสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย โดยยึดกรอบบทบาทของเสาะหาปิยาดในยุคสมัยของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ ซึ่งเป็นยุคที่ประเสริฐที่สุดมาเป็นแบบอย่าง